

KÖZÉPKORI CSERÉPEDÉNYEK A BUDAI VÁRPALOTÁBÓL

(XIII—XV. SZÁZAD)

BEVEZETÉS

A budai középkori várpalota öt évszázadot felölelő leletanyagának — elsősorban középkori régészetünk szempontjából — egyik legfontosabb csoportját a kerámia alkotja. Sokrétúsége, valamint az anyag jellege (telepanyag, amely sokszor nagy kiterjedésű, feltöltésre használt rétegekben található) és mennyisége az átfogó, minden kérdésre kiterjedő feldolgozást csak szakaszosan, az anyag nagyobb csoportjainak szétválasztásával teszi lehetővé. Ezért indult meg publikálása is a részletes ásatási feldolgozás megjelenése előtt. Ennek előnyei abban mutatkoztak, hogy már ásatás közben egyes kerámiatípusokat jól fel lehetett használni a rétegek kormeghatározásához.

A mellékelt táblázatban mutatjuk be a palota kerámialeleteinek fajta és kor szerinti csoportosítását, zárójelben utalva az egyes elkészült feldolgozásokra. Az anyag sokrétúsége a lelőhely jellegéből adódik; természetes, hogy a királyi vár megépülése, majd később az udvar ideköltözése nemcsak a leletek mennyiségében, de minőségében is gazdagodást idéz elő; s az emlékanyag sokrétúsége a XV. század második felében éri el tetőpontját. Az utolsó 150 évben mennyiség tekintetében csökkenés már nem áll be, és a drága importanyag (Kisázsia, Perzsia, Kína) is megtalálható. Ez annak következménye, hogy Buda a török időkben is a vilájet központja. A leletek azonban kizárólag háztartási és asztali kerámiából állanak, épületkerámia — ami éppen a mohamedán műipar erőssége — nem került elő; a török csak használja, de nem építi tovább a palotát.

Hazai műhelyek	Külföldi műhelyek
Konyhai és asztali használatra készült edények a XIII. század közepétől 1541-ig. (Készítéstechnikai szempontból: Holl I., Adatok a magyar fazekasság munkamódszereinek kérdéséhez. Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, 177—193; Parádi N., Technikai vizsgálatok népvándorláskori és Árpád-kori edényeken. Rég. Füz. 12. Bp. 1959.)	Ausztriai műhelyek konyhai és asztali használatra készült edényei a XIII. század közepétől 1541-ig. (Holl I., Külföldi kerámia Magyarországon. Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 147—190.)
Asztali használatra készült díszedények a XV. század második felétől 1541-ig. (A budai majolikák feldolgozása: Voit P., Hunyadi Mátyás budavári majolikagyártó műhelye. Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, 83—138.)	Perzsiai műhelyek keménycserép albarellói a XIV. századból.
Hazai török műhelyek és törökkori magyar műhelyek konyhai és asztali használatra készült edényei 1541—1686 között.	Asztali használatra készült díszedények: Dreihausen, Siegburg, Lostitze műhelyeinek kőcserép edényei a XV. századból, ausztriai műhelyek díszedényei a XV. század végéről, a XVI. század elejéről. (Holl I.: Bud. Rég. XVI. köt. i. m.)
Kályhaszemek és kályhacsempék a XV—XVI. századból. (Holl I., Középkori kályhacsempék Magyarországon. I. Bud. Rég. XVIII. köt. Bp. 1958, 211—278; Voit i. m.)	Felső-olaszországi műhelyek mezza-majolika és majolika edényei. [Egy részük: Bertalan V.-né, Faenzai majolikátalak a budavári ásatás anyagából. Műv. tört. Ért. (1954) 106—113; Grotteszk díszítésű faenzai tál a budai várból. Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, 241—244.]
Padlótéglák a budai műhelyből a XV. század második feléből. [Bertalan V.-né, Budavári majolika padlótéglák. Arch. Ért. (1952) 186—189; Voit i. m.]	Spanyolországi műhelyek díszedényei a XV. század második feléből.
	Ausztriai díszedények a XVI. századból.
	Kisázsiai török műhelyek készítményei a XVI—XVII. századból.
	Perzsiai műhelyek keménycserép készítményei a XVI—XVII. századból.
	Kínai porcelánok.

Az alábbi feldolgozásban a palota leletanyagából a hazai műhelyekben készült konyhai és asztali edényeket, valamint asztali díszedényeket mutatjuk be a XIII. századtól 1500-ig. Nem törekedtünk a teljes kerámia-leletanyag felsorakoztatására, inkább az egyes korszakok jellemző anyagának áttekintését és fejlődését igyekeztünk összefoglalni. — Ennél a szempontnál természetesen a legnagyobb mértékben a pénzekkel datált leletgyűtésekből és rétegekből levonható következtetésekre támaszkodtunk, mivel a kutatás — jelenlegi helyzetében — elsősorban a kor meghatározás kérdéséhez vár újabb felhasználható anyagot. Miután Gerevich László készülő monográfiájában a lelőhelyek és leletgyűtések szerinti csoportosítás megtalálható, bizonyító anyagként az ott közölt táblákra és leírásokra hivatkozunk és csupán időrendi összeállítások révén tekintjük át az előforduló fő kerámiatípusokat.¹

Az illusztrációs anyagban lehetőleg bemutatjuk a kerámiatípusok főbb variációit is, hogy az egyes típusok jellegzetes vonásai jobban szembetűnjenek. Az egyes századok edényanyagának csoportosításánál tekintetbe vettük a cserép színét, mint amely — az eltérő nyersanyagokra utalva — a korabeli műhelyek elválasztásának is egyik kiindulópontja lehet. A felhasznált agyag különbözősége nagyon gyakran együtt jár a készítési technika különbségeivel, s ilyen esetben különböző fejlődési fokon álló műhelyekre is következtethetünk.

Az egyes századok kerámiaanyagának bemutatását minden esetben az egyező korú, ausztriai műhelyekből importált háztartási edények típusainak bemutatásával zárjuk. Korábbi feldolgozásunk elsősorban a külföldi eredet, továbbá a műhelyjegyek meghatározását tekintette céljának,² és az addig ismert leletek országos elterjedését akarta megvilágítani, ezért csak a legáltalánosabb típusokat mutatta be.

XIII. SZÁZAD

FEHÉR KERÁMIA

A magyarországi kerámiaanyagban a XII. század végén lép fel egy új, fehérre vagy sárgásfehérre égő agyagfajta használata, amelyet a XIII. században főleg a Kárpát-medence középső és északi vidékein a fazekasműhelyek egy része használni kezd.³ Tetszetős világos színe miatt, amely az edények tisztán tartását is kedvezően befolyásolja, falusi és városi lakosság egyaránt előnyben részesítette; és úgy látszik, csak néhány olyan vidéken nem terjedt el, ahol megfelelő agyaglelőhelyek nem voltak és amelyek az ilyen kerámiát készítő fazekasok kereskedelmi körzetéből is kiestek. E fehér agyag használata a magyar fazekasság gyakorlatában egészen a XIX. századig folyamatosan nyomon követhető.⁴

A palota leletanyagában a XIII. század második felében ilyen cserépből fazekak, bögrék, tálak, csészék, palackok és kancsók fordulnak elő. A fazekak csoportjában két fő típust különböztethetünk meg. Az első zömökebb, jellegzetes fazékforma, erősebben domborodó vállal, öblösebb testtel. A másodiknál az edény nyújtottabb, s az edényszáj ugyanolyan széles vagy szélesebb, mint a test. Az első típus tulajdonképpen a X—XII. században általános közép-európai fazékforma továbbfejlődése. Az ide sorolható edények általában 12—22 cm magasságúak; az égés- és koromnyomok bizonyítéka szerint főzésre használták őket. Ritkábban előfordulnak nagyobb, 26—30 cm magas tárolóedények is. Díszítésük minden esetben — az egész edényt testen vagy a a felső kétharmad részen — csigavonalban körülfutó mélyen bekarcolt vonal. Néhány ritka esetben az egyenes vonaldísz legfelső sorát a fazék vállán körülfutó egyszerű hullámvonal keresztezi. Műhelyjegy — plasztikus kereszt alakú vagy körbefoglalt kereszt és rács formájú fenékbélyeg formájában — a palotai leletanyagban nagyon ritkán fordul elő. Technikai vizsgálatuk⁵ arra mutat, hogy egyszerű kézikorongon, hurkatechnikával készítették a környék háziipari keretek között dolgozó fazekasai. Már a XIII. század végén készülhettek azok a példányok, amelyeken a bekarcolt vonaldísz egyenletesebb forgású — tehát nehezebb típusú kézikorongra utal — s amelyeken az edényttest simítása a korong gyors forgatása közben nemcsak a nyakra és peremre, de

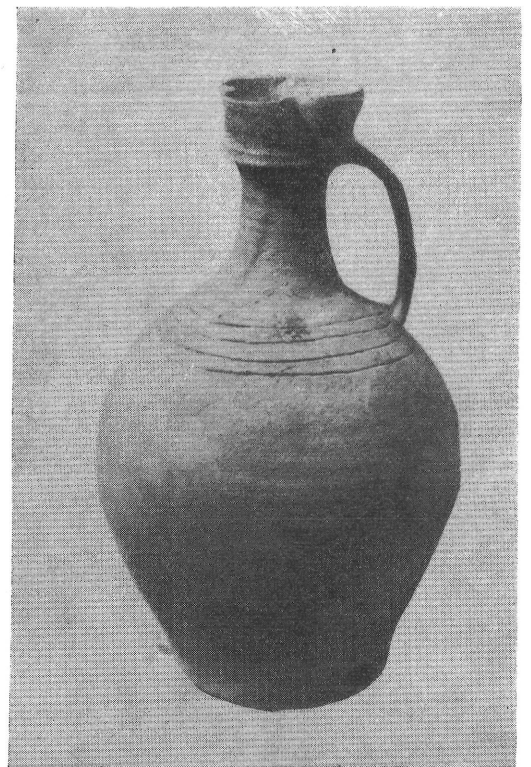
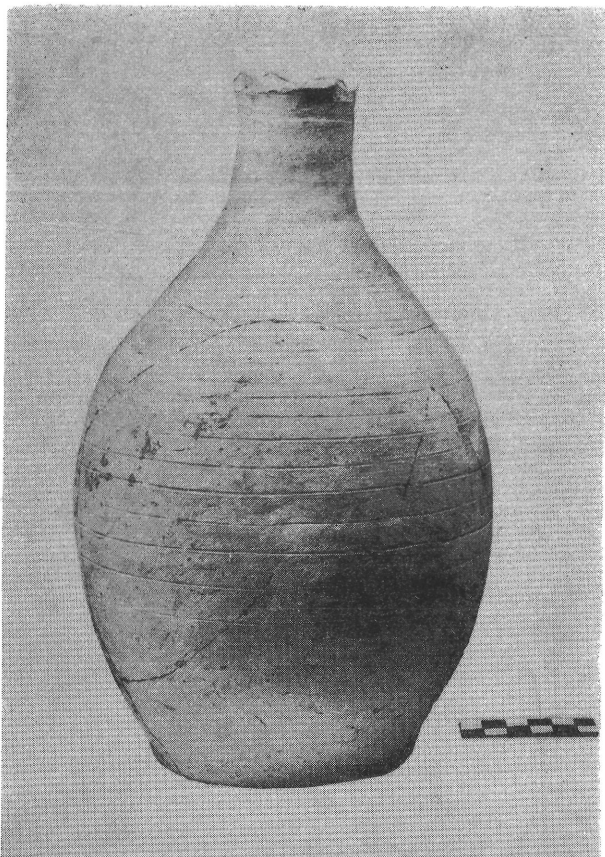
1—2. kép. XIII. sz.-i fazekak

3—5. kép. XIII. sz.-i bögrék

6—7. kép. XIII. sz.-i csésze és tál

8—9. kép. XIII. sz.-i palackok

a váll és hasrészre is kiterjed. A fazekak pereme kettős tagolású. A fejlettebb típusoknál a két tag egymáshoz közelebb kerül és erősebb hornyot képez, vagy átmenetet alkot az ún. galléros peremtípus felé, amely a XIV. században gyakori.

A bögrék az első fazéktípus kis méretű, 8—12 cm magas, nyomott arányú variációjából adódnak. Kis méretükhöz viszonyítva aránytalanul széles testűek. Peremük tagolása egyeseknél egyezik a fazékperemekével, másoknál a kettős tagolás alig látszik, és így átmenetet alkotnak a csészék típusa felé. A bögrék zömét szintén főzésre (valószínűen kásásabb, pépesebb ételeknél) használták. Az egyik nagyobb méretű példány száját, a perem csücskösre nyomásával, kiöntésre képezték ki. Néhány darabon a kezdetleges talpkarima is megfigyelhető — valószínűleg az esztergályozott faedények formájának hatásaként (5. kép).

Étkezési célokra, főleg asztali használatra szolgáltak a tálak és csészék. Keskeny fenekű, tölcésesen kiszélesedő testű, gyenge vállkiképzésű edények ezek, tölcéses, tagolatlan peremmel. A 10—12 cm magas tálakra láthatóan kevésbé volt szükség, míg az 5—8 cm magas csészék — amelyeket evőedényként használtak — tömegesen fordulnak elő.

Egyetlen díszük ezeknek is a vállon csigavonalban körülfutó bekarcolt vonal. A bögrék, tálak és csészék formájának kifejlődésében bizonyára szerepet játszott Kelet-Németország és Csehország XI—XII. századi nyugati szláv táltípusa. Ez hasonló formájú és díszítésű, de tagoltabb peremkiképzésű, gyakran a korabeli fazekakkal egyező.⁶

A hatodik edénytípust a palackok képviselik. Jellegzetes a magas, felfelé szűkülő nyak és a széles, kissé tölcéses száj. A csigavonalban bekarcolt vonaldísz először az egész edénytesten, később csak a vállon helyezkedik el. Egy fejlettebb, talán már az 1300-as évek táján készült példányon a vállon még bekarcolt, a hason viszont már bordázott felülettagolás jelentkezik (40. gödör, 68. kép 3). Egy töredéken az e korban más lelőhelyekről is ismert (Esztergom, Hatvan) barnászörös festés látható (a díszítés formája azoktól eltérő, talán félkörös); az előbb említett analógiák párhuzamos, vízszintes sávozású festése viszont egy erősen sárgás (helyenként rózsaszínre égett) cserépből készült palack nyaktöredékén szerepel. Egy esetben megpróbálta a fazekas,

10—11. kép. XIII. sz.-i fazekak barna cserépből

hogy a palackformát korsóvá változtassa a száj csücskösre nyomásával és fül felrakásával. Bizonyosnak tartjuk, hogy megoldását az ekkor már hazánkban is ismert bécsi kancsók ösztönözték. Ezeknél ugyanúgy, mint a budai példányon, a fül nem a kiöntő ellentétes oldalán, hanem annak irányára mindig keresztben elhelyezve fordul elő, a jobb kézzel való öntés megkönnyítésére. (Az edénytest gyors simítása már a peremtől a has aljáig terjed, ez is arra mutat, hogy a század végén készülhetett.) Mint edénytípus, a palackforma — az eddigi kutatások szerint — helyi fejlődés eredménye; alakuló formája már a IX. századi nyugati szláv kerámiában is megtalálható. Ezeket pedig a kutatók a Duna-vidéki későrómai avar—szláv műhelyekből származtatják.⁷

A hetedik edénytípus, a kancsó, valószínűleg csak a század végén jelentkezik a palotában. A gótikus jellegű edényforma, a bordás tagolású perem, a változatos mintájú festés — mind már a XIV. század felé mutat. A palotából előkerült példányok (40. gödör, 4, 6—7. kép) mind töredékek, de formájuk rekonstruálható a Dísz téri kút egyező ép példányai⁸ alapján. A forma kifejlődésének egyik korábbi — talán a század első feléből származó — példája Pilinről ismert.⁹ A budaiaknál zömökebb edény testét a peremtől talpáig vörös, párhuzamos sávozású festés díszíti; a vállra bekarcolt fésűs hullámvonaldísz a korábbi díszítésmód talán legutolsó alkalmazása.

A pilini és a budai kancsók festése a minták kifejlődésének útját is jól mutatja. Először — a palackokon is megjelenő — párhuzamos sávokat alkalmaznak. Később két sáv között kettős körök — közben pettyekkel — jelennek meg, majd a kör-minta felezését (ami jóval könnyebben festhető a teljes köröknél) alkalmazzák a két sáv között. Végül a XIV. században, a korábbi rozettamotívum feladásával, az értelmetlenné vált pettyekből fogazás lesz.

VÖRÖS ÉS BARNA KERÁMIA

Amíg a vidéki lelőhelyek anyagában ebben az időben a vörös és barna színű edényanyag rendszerint igen jelentős, a budai királyi vár területén — de a polgárvárosban is — az ilyen színűre égő agyagból készült edények nagyon ritkán fordulnak elő. Ezt csak avval magyarázhatjuk, hogy az ilyen agyaggal dolgozó fazekasok kereskedelmi körzetéből Buda ebben az időben még kiesik és így az itteni piacra ritkábban hozzák termékeiket.

A XIII. századi leletegyüttesekben alig néhány fazék fordul elő vörösesbarna színű, homokkal soványított agyagból. Formailag és díszítésükben közel állanak a fehér fazekakhoz — jelezve a különböző műhelyek szoros kölcsönhatásait —, de teljesen egyező típusokat nem találunk. A belsejükben látható nyomok szerint ezek is kézikorongon, hurkatechnikával készültek, külső felületük azonban jól elsimított. Egyszerű, legömbölyített perem csak egy fazéknál található, a többinél a kettős tagolású perem fejlett változatait alkalmazták a fedő felfekvéséhez igazodva. Egy előkerült fedő az általános tölcéséres formát képviseli, szélesebb, durván formált gombbal (69. kép 3). Az edények díszítése egyszerű bekarcolt hullámvonal, vagy gyakrabban a csigavonalban körülfutó egyenes vonal, mégpedig a vállon, vagy a nyaktól a has aljáig (69. kép 1—2).

Valószínűleg már a század végén készültek azok a vörös cserép edények (kancsók?), amelyeknél a fazekas kívül-belül fehér engobot használt és külső felületüket vörös félkörmintás festéssel díszítette (69. kép 4). Külsőleg ezek az ismertetett festett fehér kancsókhoz hasonlíthatnak, s így a budai piacon is könnyebben találtak vevőre. Csak a vásárlók igényéhez való igazodás¹⁰ indíthatta a készítőt az ilyen bonyolultabb munkafolyamat végzésére.

OSZTRÁK FAZEKASÁRU

Az eddig feldolgozott leletanyag szerint a XIII. század második felében az osztrák, elsősorban a bécsi fazekasműhelyek áruja már jelentős mértékben szerepel a hazai piacon. Százalékarány és a használt kerámiaféleségek változatossága tekintetében a királyi udvartartás és a városi polgárság háztartásában a legjelentősebb. Egyes leletekből azonban már arra is következtethetünk, hogy több helyen a falusi jobbágyság háztartásában is megjelenik,¹¹ természetesen ekkor még jóval szerényebb mértékben, mint a XV. század második felében.

A budai palota anyagában az osztrák edényféleségek közül a leggyakoribbak a redukált tűzben szürkére égetett főzőfazekak. Az eltérő technika mellett jól megkülönbözteti a magyar

12—13. kép. Redukált égetésű fazekak bécsi műhelyjeggyel. XIII. sz.

fazekasság készítményeitől a legömbölyített, kihajló perem, a zömök, aránylag széles fenekű forma és a hazai edényeknél erősebb, vastag edényfal. Egyedüli díszítésük a fazék hasán vagy vállán kiképzett lépőcsős kiugrás vagy szalagszerű megvastagítás.

A fazekakhoz használt fedőkből eddig három különböző típust (14—15. kép) ismerünk. A leggyakoribb a harang alakú forma, vastag gombbal, a későbbi századok fedőformáihoz képest magasabb, öblös kiképzéssel. Ez az osztrák műhelyekben általános forma a XIII. században¹² Csehország és Szilézia területén is megtalálható. Jellegzetes osztrák típus a tányér alakú fedő, közepén gombbal, vagy ritkán előforduló, pereméről behajló füllel. A gombos, tányér alakú fedőt a XIII. század második felében és a XIV. század elején — valószínűleg az erős ausztriai hatás következtében — egyes vidékeken a magyar fazekasság is átvette.¹³ A lapos gombfogantyús fedőforma a XIII. század folyamán Kelet-Németországban is ismert. Az osztrák típustól csak annyiban tér el, hogy pereme alig emelkedik fel.¹⁴ A szokásos fazékforma mellett ritkábban előfordul az egész alacsony, zömök forma is (71. kép 1); valószínűleg pépesebb ételek főzésére használták. Kialakítása — magasságától eltekintve — a fazekakkal egyező. Az osztrák bögrétípusokból eddig csak egyetlen formát ismerünk e korból, nyakán és hasán sűrű bordázással, a füle irányára keresztben álló kiöntőcsücsökkel (71. kép 3).

A fazekak mellett a leggyakrabban előforduló osztrák edénytípus a kancsó. Jellegzetes az alig tagolt, magas perem és a kiöntőcsücsök irányára keresztben álló lapított hurkafül, amelynek hátát ferde bevagdolások díszítik. A vállat és hasat szalagszerű megvastagítás erősíti. A budai palotában majdnem minden 2—3 osztrák fazékre jut egy kancsó, ami a háztartásban szükséges edényfélések arányát jóval meghaladja. Ebből arra következtethetünk, hogy az osztrák kerámiaanyag importja nemcsak a hazai fazekasság termelésének mennyiségét és minőségét volt hivatva kiegészíteni, hanem egyes áruféléseknél már hiánypótló is volt. Köztudomású, hogy ebben az időben a hazai fazekasok palackokat készítenek ugyan, de folyadéktároló nagyobb kancsókat még nem.

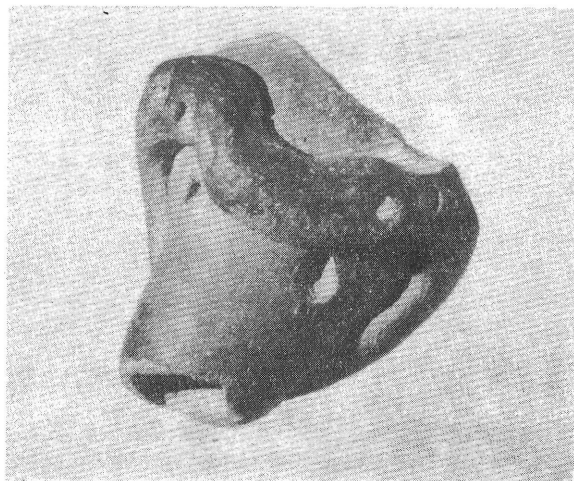
14—16. kép. Ausztriai fedők és mécses. XIII. sz.

Ritkábban előforduló edénytípus a lábas, ferdén felfelé álló fogantyúval; egyes esetekben láb nélkül (71. kép 4). A század vége felé már belülről mázzal bevont példány is megjelenik. Ilyen sütőedényeket — eddigi ismereteink szerint — a magyar városi fazekasság csak a XV. században kezd készíteni. Egyetlen lapos sütőtál fordult elő eddig, vastag fallal, grafittal kevert agyagból. A töredék alapján úgy látszik, hogy kissé szegletes, lekerekített sarkú formája lehetett (71. kép 7).

Jellegzetes osztrák edénytípus az asztali használatra szánt folyadéktartó edény. Felső részén átívelő vederfül és két vagy három, állatfej alakra kiképzett kiöntő van. Redukált égetésű, szürke vagy kívül sárga, barnászöld mázzal bevont példányok töredékei a budai és a visegrádi palotában kerültek elő (17—20. kép). Az első teljes példányt¹⁵ egy budai polgárház leletegyütteséből ismerjük (21. kép).

17—20. kép. Állatfej alakú kiöntő-töredékek a királyi vár területéről

A XIII. századi osztrák import jellegzetes darabjai a lapos tányérka formájú cserépmécsesek. Peremükön, rendszerint három helyen, ujjbenyomással kiképzett mélyedés szolgál a kanóc tartására (16. kép, 71. kép 8—9). A következő században már helyi készítésű utánzataik is fellépnek. A cserép és bronz gyertyatartók szorítják ki a használatból ezt a világítási eszközt.

A bemutatott osztrák edénytípusok példányai e korban leginkább szürke, redukált égetésű cserépből vannak.¹⁶ Grafittal kevert agyagból csupán a fazekak mintegy 25%-a, valamint a lapos gombos fedők egyikét példánya készült. Egyes edénytípusok, mint a kancsók, mécsesek — úgy látszik — nem is fordulnak elő grafitos agyagból. A fedők legnagyobb része is közönséges, redukált égetésű cserép. Néhány esetben, amikor a fazekas a redukált égetésnél keletkező szürke edényfelületet nem tudta elérni, a szürkésbarna cserép külsejét grafitporral dörzsölte be. Ez a használat során helyenként lekopott.

A fazekak még korongról leemelt, de már egyenletesen simított formát mutatnak.

A harang alakú fedők korongon felhúzott példányok. A korongról történő levágás nyoma a gombon figyelhető meg. Az osztrák fazekasok a városi műhelyekben eszerint nehéz kézikorongon dolgoztak, és a kisebb edényfajtákat már szabályosan korongolták. Műhelyjegyeket csupán a fazekak egy részének peremén találunk. A budai palotából e korban eddig hét jegytípus ismert.¹⁷ Ezek és variációik feltehetően bécsi és más osztrák műhelyek jelzései. Így pl. a korábbi feldolgozásunkban közölt 61/1. sz. jegy bécsi leletekben, az 58. sz. Enns, a 60/1. sz. pedig Linz leleteiben fordul elő. A műhelyjeggyel ellátott fazekak is redukált égetésűek, egyedül az 58. sz. jegy fordul elő néha grafitos agyagból készült fazékon is.

21. kép. Korszó állatfej alakú kiöntővel a XIII. sz. végéről (Buda, Dísz tér, kútlelet)

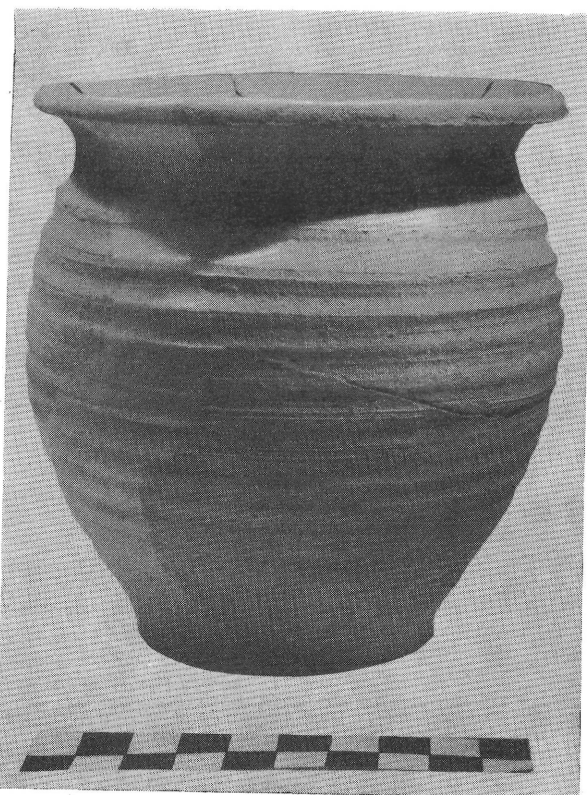
XIV. SZÁZAD

FEHÉR KERÁMIA

A fehérre égő agyagból készített edények e korban is túlnyomó többségét teszik ki a budai palota leletanyagának. Az edények legnagyobb részét még most is hurkatechnikás felépítéssel készítik. Nyomait azonban utólagos simítással most már jobban eltüntetik. Főleg a kisebb méretű formák (fedő, pohár) között nagyon gyakori már a szabályos korongtechnika (az edény felhúzása) alkalmazása. Az elkészült darabot még most is leemelik, tehát nem vágják le a korongról. Ezért tartjuk valószínűnek, hogy e korszakban még a kézikorongot, de annak fejlettebb — egyenletesebben és hosszabb ideig forgó — változatát használják. A fazekak szabályosabb formát mutatnak, falvastagságuk egyenletesebb. Ez is a „nehéz” kézikorong általános használatára mutat. A gyors forgatás eredményeképpen az egész edénytestre kiterjed a felület elsimítása. A korábbi bekarcolt vonaldísz helyett a vállon vagy az egész edénytesten megtalálható bordázás díszíti a felületet, néha nagyon hangsúlyozott, éles formában. A perem kiképzésénck nagyon változatos, tagolt formái lépnek fel. Gyakori a kihajló szögfej formához hasonlítható peremprofil, már a fedő felfekvéséhez alkalmazkodó formában (72. kép 2), a kissé legömbölyített peremtípus (72. kép 5), valamint a galléros peremek. Fenékbélyeges példányok — egyszerű körbe írt kereszttel — ritkán

22—23. kép. XIV. sz.-i fazekak

24. kép. XIV. sz.-i fazék

25. kép. XIV. sz.-i csészec

fordulnak elő. Az egyik ilyen fazék belsején a hurkatechnika nyomai jól látszanak (22. kép, 72. kép 2).

A fazekak egy részéhez már fedő is készül, mégpedig az osztrák XIII. századi harang alakú formánál tagolatlanabb kúpos formában. Alul néha bordázott kiképzésűek. Egyszerű, egész Közép-Európában általános formájuk a későbbi időben is megtalálható. Egyes példányok már korongon felhúzza és levágva készülnek.

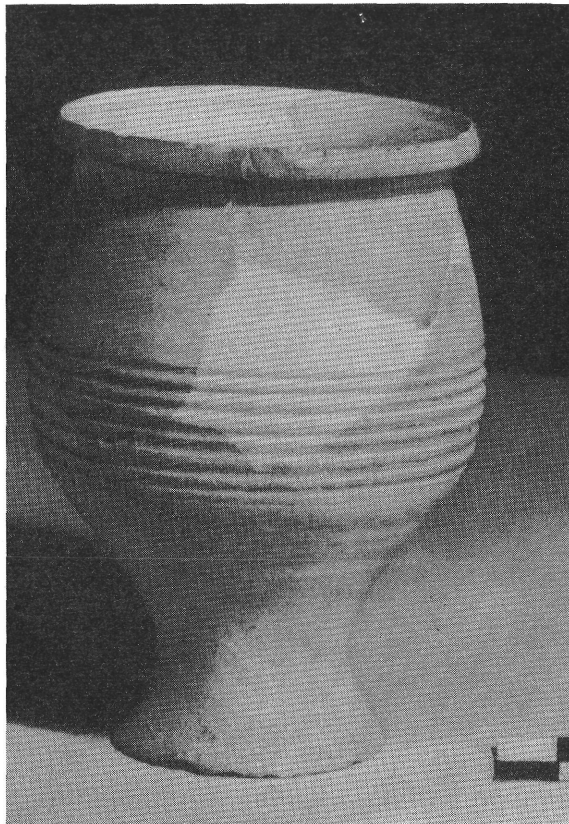
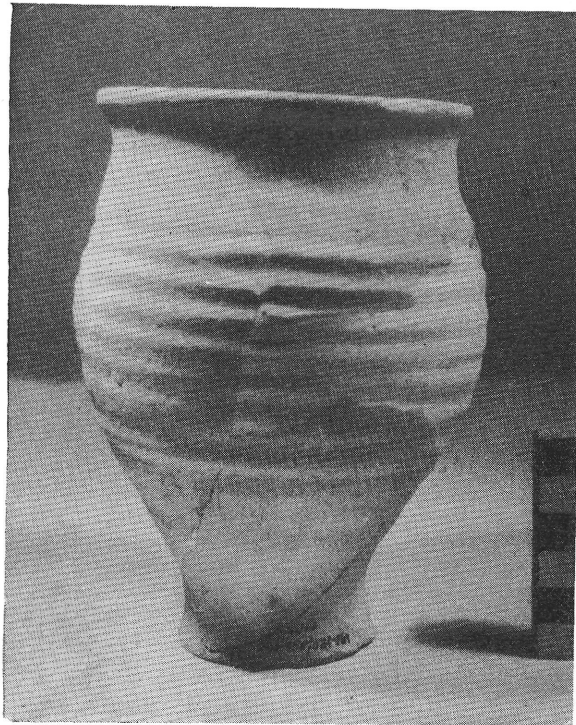
Tálat a budai anyagban eddig nem ismerünk, a csészék azonban nagyon gyakoriak. A XIII. századi formából fejlődnek tovább, de átlagméretük annál kisebb; a perem alacsonyabb, oldaluk bordázott, néha éles lépcsőkkel tagolt. Bemutatott variációik rendkívül jellemzőek e korra (25. kép, 72. kép 7—9).

A korábbi hazai fazekasság készítményei közül hiányzó pohárformákat ebben a században kezdik először készíteni. Az ilyen asztali használatra szánt ivóedényeknek két típusa jelenik meg. A nagyobb méretű serlegtípus 11—15 cm magas, egyszerű, legömbölyített peremmel. Derekán erős bordázásokkal tagolt, feneke felé elszűkülő (26. kép, 74. kép 1). Valószínűleg alapformáját alkotja a másik, finomabb talpaspohár típusnak (27. kép). Utóbbi rendszeren kisebb, 10—12 cm magas, fala vékonyabb, pereme élesen tagolt. Díszítését a hason sávban elhelyezett, sűrűn bekarcolt vonalsor adja. A poharak között gyakran találunk olyan példányokat is, amelyeket még leemeltek a korongról; faluk már nem hurkatechnikával készült, hanem kihúzással.

A palack-, korsó- és kancsóformákat e korban a palota leletei között csak töredékek képviselik. Egy részükön vörös festés található, s a mintát két párhuzamos sáv között elhelyezett félköríves fogazott csíkok adják (74. kép 8). A korsók szája erősen bordázott; a nyak belsején látható nyomok alapján már nem hurkatechnikával, hanem korongon felhúzza készültek.

SÁRGA, RÓZSZASZÍN ÉS VÖRÖS KERÁMIA

E században már jóval gyakrabban jelentkeznek olyan edények, amelyek nem fehérre égő agyagból készültek. Miután ezek között olyan formák is találhatóak, amelyek fehér cserépből sohasem fordulnak elő, valószínűnek tartjuk, hogy ezeket más műhelyek készítették.

26—27. kép. XIV. sz.-i serleg és pohár.

A XIV. századi budai anyagra jellemző a sárga és rózsaszínű fazekak tömeges megjelenése. A gyengén galléros peremprofilok mellett leggyakoribb a legömbölyített, visszahajló perem. Ez az osztrák fazekak peremformájával sokszor teljesen megegyezik. Ilyen fazekaknál néha a vállon körülfutó, forgó pecséthengerrel készített díszítést is találunk. A fazekak formája valamivel zömökebb, mint a fehéreké. Agyaguk egyenletes kidolgozású és keményre égetett (73. kép). Elvéve találunk olyan példányokat is, ahol a legömbölyített perem tetején egy helyen ujjnyomással kiképzett mélyedés van. Ez az osztrák XIV. századi fazekak egy részén is előfordul, és egyes kutatók az osztrák anyag esetében műhelyjegynek tartják.¹⁸ Ritkábban előfordul a benyomkodásokkal csipkésre formált peremkiképzés is. Ez a díszítés a következő két évszázad folyamán már igen kedvelt.

Sárga cserépből készült kancsó-leleteink csak töredékekben vannak. Szájuk erősen bordázott, kissé laposra nyomott hurkafülük hátán mély vágás húzódik.

Vörös vagy barna cserépből az edényanyagnak csak kis százalékka készült. Gyengébben kiégetett — a törésnél szürke — barna cserépből alig néhány fazék fordul elő. Egyiknek hasa felett gyenge bordázás fut körül, szegletes pereme kissé betüremelő (73. kép 16). Vörös cserépből — kívül fehér engobbal bevonva — találkozunk kancsó (vagy korsó?) formával is. Vállát párhuzamosan bekarcolt vonalak díszítik.

Ekkor jelenik meg az osztrák mécsesek sárga vagy vörös cserépből készült másolata is (73. kép 9).

Ugyancsak vörös cserépből készülnek a kis méretű, kívül bordázott falú tégelyek is, korongon felhúzott testtel és levágott fenékkal (73. kép 18—19).

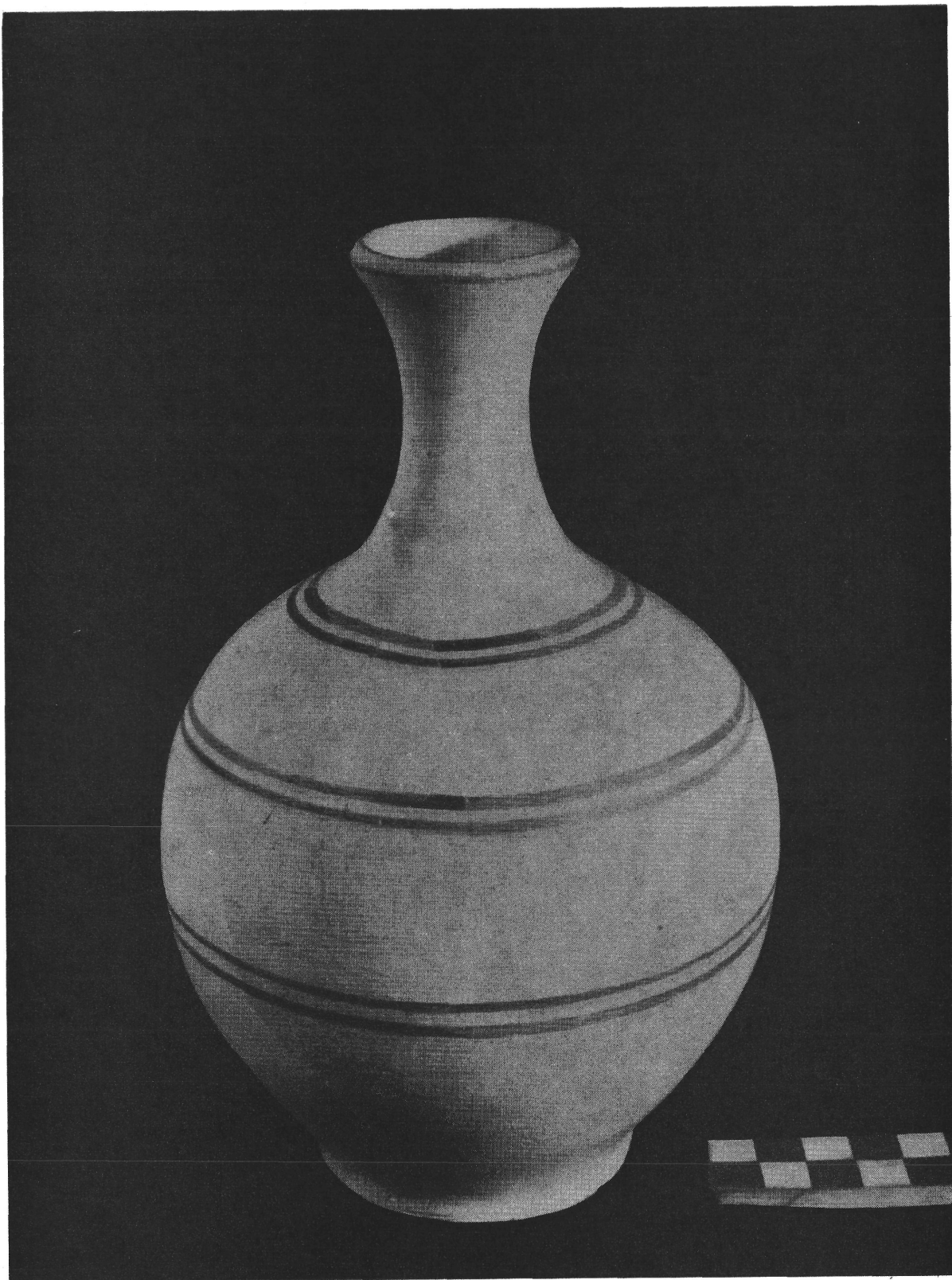
Nem tekinthetjük véletlennek, hogy e korban éppen a sárga, rózsaszín és vörös kerámiák között találjuk leggyakrabban a fejlettebb fazekastechnikára mutató példányokat. A városi és udvari műhelyek kialakulását jelzik többek között: egy sárga, legömbölyített peremű fazéktöredék, száján a kemencében ráégett világoszöld mázfolttal; egy kis méretű vörös cserép palack, korongon felhúzott, szabályos kidolgozású formával, külsején csontsimára polírozott fehér engobbal bevonva, amelyet még párhuzamosan futó, vékony vörös, festett csíkok is díszítenek (28. kép); továbbá a pohár alakú vörös cserép kályhaszemek, belsejükön sárgászöld mázzal; vagy hagyma formájú korongon felhúzott kályhaszemek, tetejükön sárga vagy zöld mázzal (74. kép 10—11). A XIV. században már udvari műhelyek dolgoznak, hogy pl. a budai, visegrádi, esztergomi palotát és a pomázi kastélyt díszes kályhákkal lehessen felszerelni. Működésük a közeli fazekasműhelyekre is befolyással lehetett.

OSZTRÁK FAZEKASÁRU

Az osztrák fazekasműhelyek Magyarország felé irányuló exportja e korban is folytatódik. A budai palota anyagában a vásárolt edényfélések közül az egyszerű főzőfazekak a leggyakoribbak. Formájuk zömökebb, mint a XIII. századiaké. A kigömbölyödő has teljesen eltűnik, a legnagyobb szélesség a vállvonalnál van, a legömbölyített perem még jobban megvastagodik (75. kép 1).

A fedők elvesztik a korábbi harang alakot, laposabbá válnak (75. kép 8).

Ebben a korban is megtalálható a lapos sütőtál, de meredeken álló, tagolatlan fallal (75. kép 9). Az osztrák edénytípusoknak e századból egy eddig egész egyedülálló fajtája a grafittal kevert agyagból készített hatalmas méretű tál, amelyből eddig csak két példány töredéke került elő. A nagyobbik a palotát átszelő K—Ny irányú, sziklába vájt udvar fenékén feküdt; eredetileg 60 cm átmérőjű lehetett, széles, lapos, vízszintesen kiugró — 6,5 cm vastag — peremmel, amelynek alját kiemelkedő kötődísz határolja. E felett a perem oldalát egykor valószínűleg fémlemezéből készített abroncs erősítette, amelyet szabályos távolságokban a perembe sülyesztett szögek tartottak. A szögek lyukait a tál készítésekor s nem utólag fúrták. A tál oldalán bemélyedő ovális mezők sorakoznak, bennük felragasztott plasztikus emberfejek, tölesér alakú fejfedővel. A mezők között erősen kiemelkedő bordákon egy-egy — mintából kinyomott és felragasztott — rozetta ül, köztük bélyegzővel benyomott koronás állatalak van. A perem lapos felső részén három benyomott bélyeg látható, mégpedig a 98. sz. jegy kétszer, a 97. sz. jegy¹⁹ egyszer (76. kép).

28. kép. Engobbal és festéssel díszített palack a XIV. sz.-ból

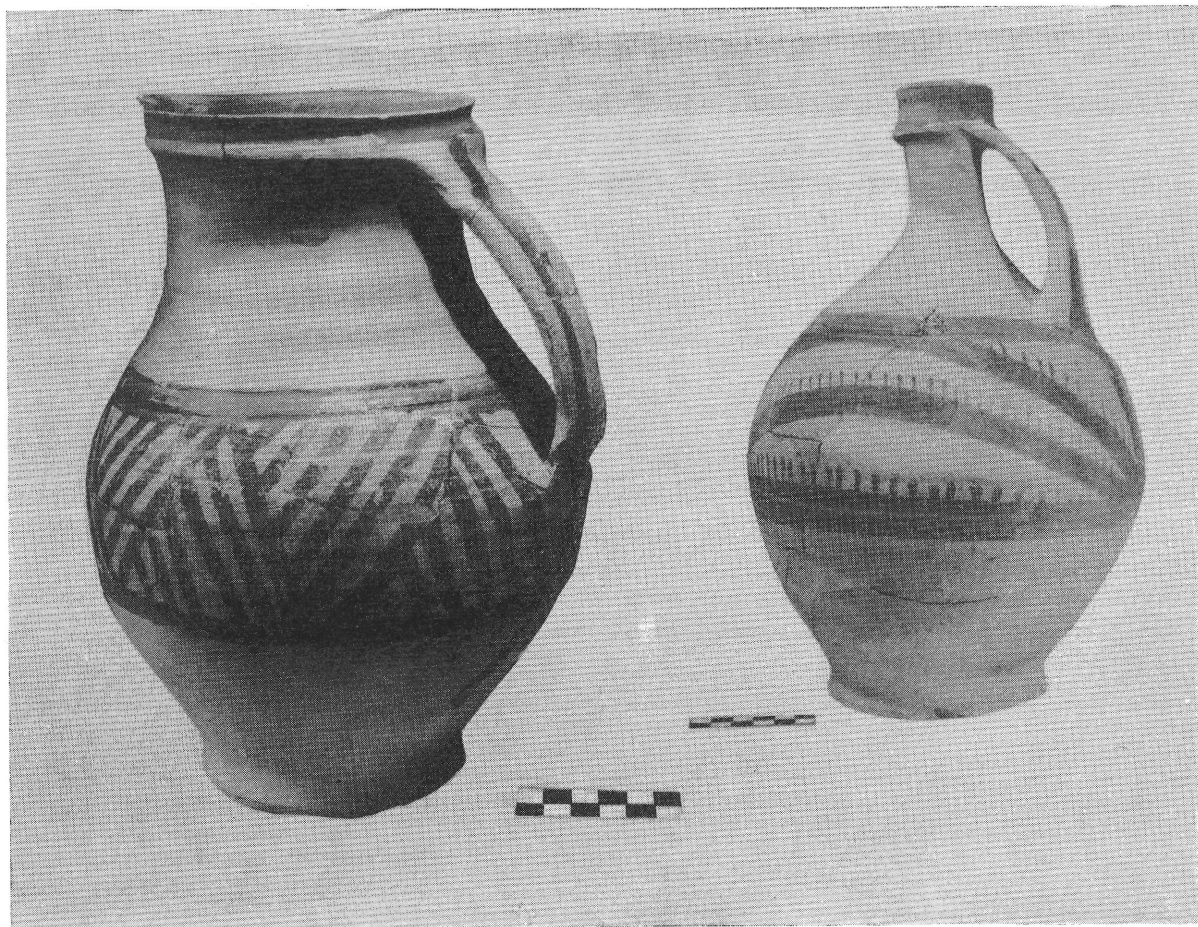
A forma rekonstrukcióját egy várnegyedi polgárház kútjából előkerült²⁰ kisebb példány tette lehetővé, amelynek feneke is megmaradt. Utóbbi formája és díszítéseinek rendszere az előzőhöz nagyon közel áll, de a díszítések és a műhelybélyegek más készítőre utalnak. Utóbbin műhelybélyegként a 38/1. sz. jegy szerepel.

A készítmények sorában újabb fajták is megjelennek. A palota egyszerűbb kályhái részére négyzetesre nyomott szájú, a kályha felső lezárásához háromszögletű tál alakú kályhaszemeket, a szemes kemencék részére pedig hagyma formájú és kupa alakú kályhaszemeket kezdenek szállítani (75. kép 11—13). Kupa alakú kályhaszemekből csak szájtöredékeket ismerünk (75. kép 13); ezek a visegrádi és pesti XIV. századi hasonló jellegű példányoknál jóval nagyobbak (a pesti 14 cm-es szájátmérőjével szemben 18 cm átmérőt mutatnak). A kupa alakú típus a kályhaszemek fejlődésének korábbi korszakára utal még, míg a szögletes kályhaszemek az eddigi kutatás szerint valószínűleg e században jelentkeznek először Közép- és Kelet-Európában. Az osztrák forma — melynek analóg példáját, XIV. századra keltezett leletegyüttesben, Ennsből ismerjük²¹ — sokkal fejlettebb, mint a hasonló korú csehországi, kelet-németországi és lengyelországi típusok. Az utóbbiak még jobban megőrizték a korongon kialakított hengeresebb és hosszabb formát, amelynek a szájnylás aránylag kisebb.²² Valószínűnek tartjuk hogy az északi, hidegebb klíma miatt nagyobb méretű kemencéket és kályhákat készítettek, s ezekhez a hosszabb formák alkalmasabbak voltak. A négyzetes kályhaszemek nálunk a XV. század végén már országosan elterjednek, s akkor nagyobb részüket valószínűleg már hazai fazekasok készítik.

A bemutatott XIV. századi osztrák készítmények legnagyobb része most is egyszerű, redukált égetésű cserép, csak a fazekak kis hányada készül grafittal kevert agyagból. A háromszögletűre alakított szájú kis olvasztótégelyek (75. kép 10) — a palotában működő ötvösműhely bizonyítékai — a tűzállóság fokozására természetesen mindig grafittal készülnek. Műhelyjegyeket most is csak a fazékperemeken találunk. Eddig e korból több különböző osztrák műhely bélyegét [38/1, 62/1, 64, 66, 66/2, 79/1. sz. jegyek] ismerjük a palotából. Köztük már Tulln jegye is (44/1 variációja és 44/2) előfordul. A bepecsételt bélyegeken kívül többször fordul elő az ujjbenyomásokkal képzett kis mélyedés és a késsel készített ékvágás is (75. kép 1, 7).

29. kép. XV. sz.-i fazék

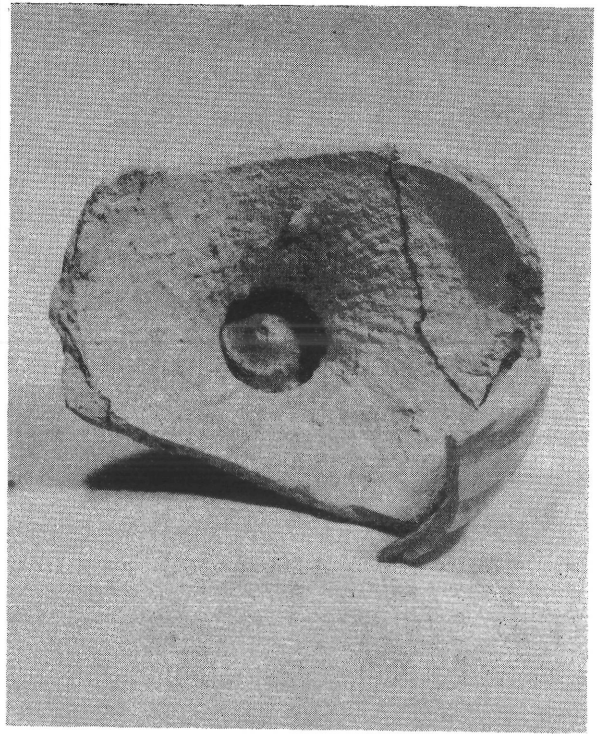
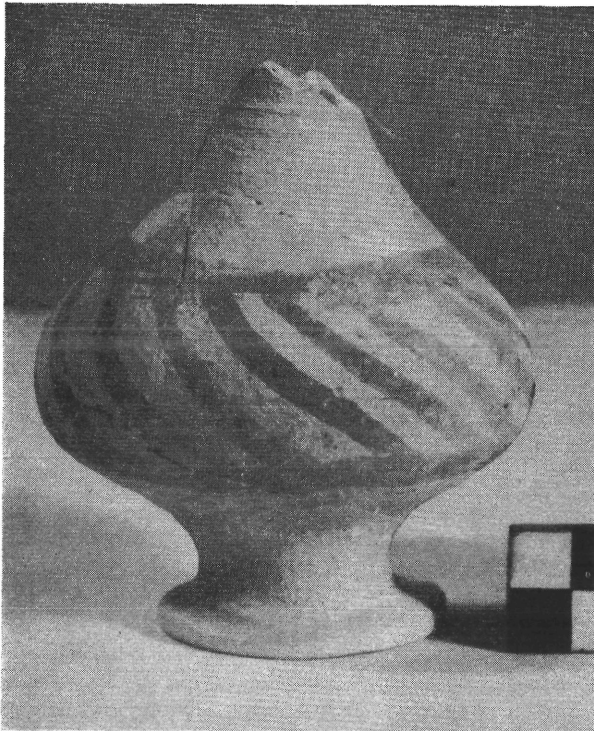
30—31. kép. XV. sz.-i festett kancsók

XV. SZÁZAD

FEHÉR KERÁMIA

A fehér edények e században már kezdik elveszteni korábbi uralkodó szerepüket, s a század vége felé a palotában használt edényeknek csak 20%-át teszik ki. A század első felében a fazekak teste gyengén bordázott. Formájuk rendszerint zömökebb, nyakuk nyomottabb, mint a XIV. században, rendszerint korongról leemelték, de a század végén már korongról levágott példányok is előfordulnak. A kancsók a XIV. századi formából fejlődnek tovább, de azoknál öblösebbek. A korábbi, karsú aljú kiképzés teljesen eltűnik, s így az edény súlypontja az alsó részére kerül. A hangsúlyozott talpkarima most is sokszor megtalálható. A széles, lapos szalagfül rendszerint eléggé szervesen illeszkedik a vállrészhez (30. kép). A korsók hasonló testkiképzést mutatnak. Nyakuk aránylag rövid, a száj orsó formájú. Mindkét edénytípus általában vörös festéssel díszített, ami mutatja, hogy asztali használatra szánták őket. A festett mintáknak két fajtáját találjuk meg, mégpedig a XIV. században kialakult fogazott köríves festést, továbbá a XV. század elejétől kezdve az edény derekán elhelyezett két párhuzamos sáv között kitöltő, háromszögben váltakozva jobbra és balra dülő párhuzamos csíkozást (30. kép). A festés kezdetben durvább, később egyre szabályosabb és vékonyabb ecsetvonásokkal készül.

A palackforma már csak kis méretű példányoknál fordul elő. Széles talpuk felett a karsú alsó részből szélesedik ki a körte formájú test, amely törés nélkül folytatódik a rövid nyakban. A hasrészen két párhuzamos, festett, barnászöld színű csík között kitöltő ferde csíkok díszítik. Az egyik példányon (32. kép) jól megfigyelhető, hogy kézikorongon, de már felhúzával készítették. A korongról leemelték, de belsején az edényfal felhúzásának nyomai látszanak (33. kép).

32—33. kép. XV. sz.-i festett palack és korongozott belseje

34. kép. XV. sz.-i poharak

A talpas poharak főleg a század első felében nagyon gyakoriak. Formailag a XIV. századi típusokból fejlődnek tovább. Peremük élesen tagolt, a talp erőbben hangsúlyozott, gyakran karimás szélű. Egy-két esetben bevagdalsókkal kiképzett csavarodó kötél díszszerű talpkarimával is találkozunk. Egy részük nagyon finoman iszapolt agyagból készült és rendkívül vékony falú. Korongról leemelt és levágott példányok egyaránt találhatóak. Minden példány korongon felhúzva készült. Ritkábban fordul elő a zömökebb formájú, tagolatlan, hengeres peremű típus, hófehér cserépből. Ezek valószínűleg a század második felében a később említendő vörös cseréppoharakkal egy időben készülnek (34. kép).

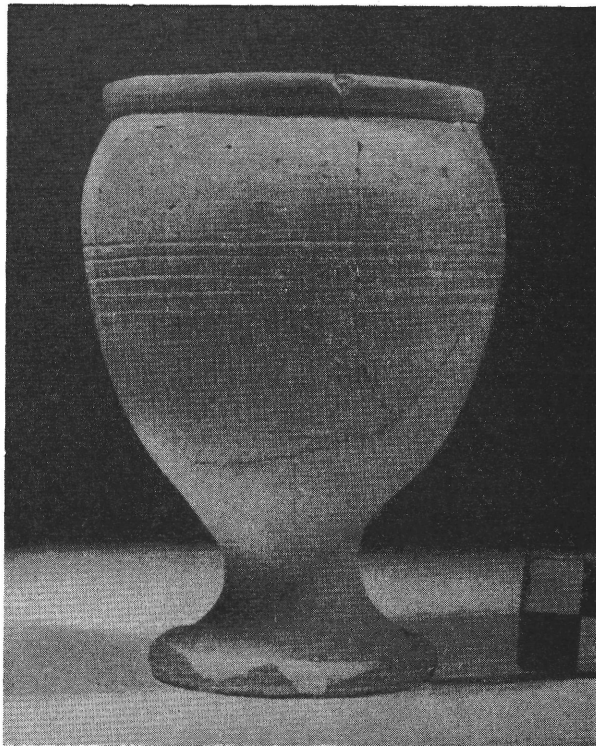
SÁRGA KERÁMIA

Az egész század folyamán, főleg azonban a század derekától kezdve, megtalálhatók a sárga — néha sárgászöld — kancsók, ritkábban korsók. Vállukon körbefutó, korongolt, sűrű vonaldísz sávja helyezkedik el. Lapított hurkafülük, néha vastagabb szalagfülük csatlakozásától kezdve a peremig három—négy soros bordázás található. Szájuk csücsköse nyomott. Korongon felhúzva és arról levágva készültek (36. kép). Gazdag sorozatuk fordul elő a Tabánban feltárt 71. sz. gödörben.²³

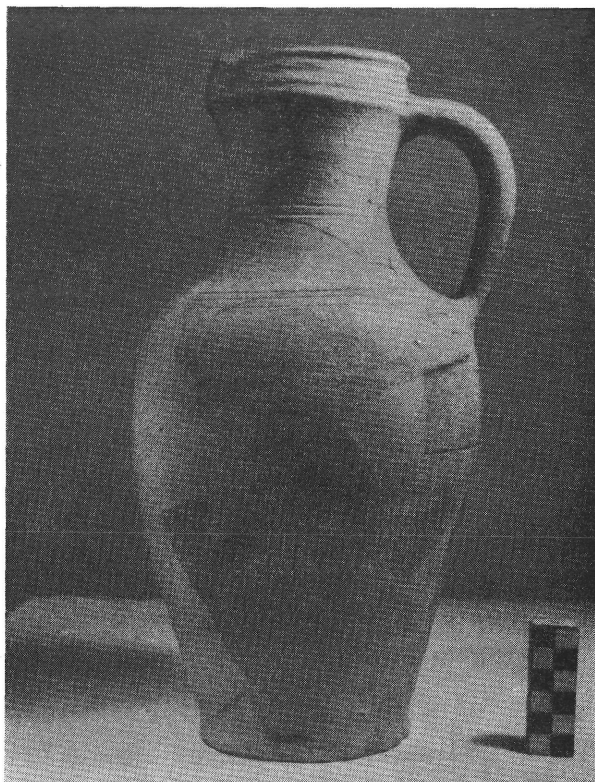
VÖRÖS KERÁMIA

A század második felében, valószínűleg 1460 és 1480 között egy jellegzetes edénycsoport lép fel a palota anyagában. Anyaga vörösre vagy vörössárgára égő soványított agyag. Fazekak, bögrék, háromlábú füles bögrék, háromlábú nyeles lábasok, kancsók és ivópoharak tartoznak a csoportba. Jellegzetességük közé tartozik, hogy a fazekak mintegy egyharmada belül zöld ólomázzal, kívül pedig fehér engobbal bevont. Ezek mindig füles példányok. A lábasok és kancsók csakis mázas, kívül engobos kivitelben készülnek. Minden példány korongon felhúzva és arról levágva készült (78—79. kép).

A fazekak 14—22 cm magasságúak. Az edényttest legnagyobb kiöblösődése a magasság felső egyharmadába esik, míg a hasonló korú fehér fazekaknál a kiöblösödés lejjebb, a derékvonalban vagy közvetlen felette található. A fedő felfekvéséhez kiképzett szögfej-

35. kép. XV. sz.-i pohár

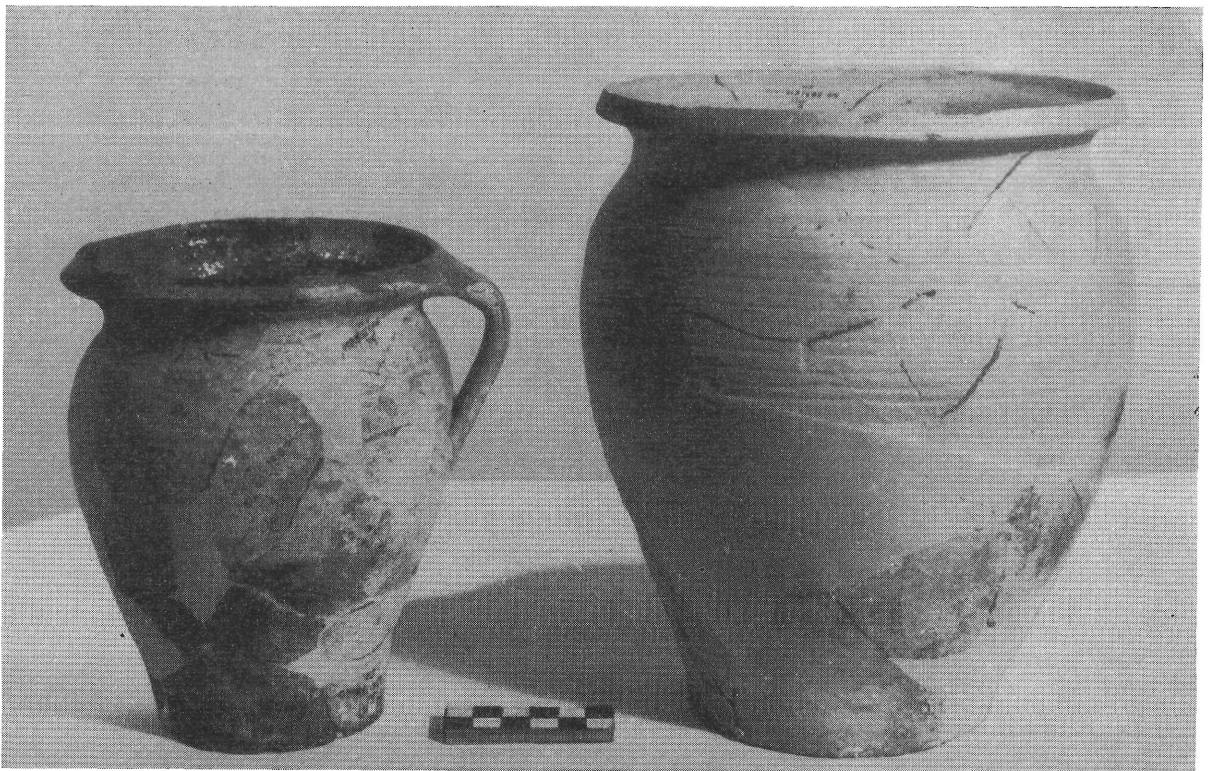
36. kép. Sárga cserépkancsó. XV. sz.

forma, vagy néha kihajlóan legömbölyített peremük van. Egyes esetekben a perem alsó széle ujjbenyomásokkal csipkézett. Az edényttest egészen sima, csak a vállon található párhuzamos, korongolt hornyolatok (37—38. kép). A bögrék hasonló, mindig füllel ellátott és mázas példányok. A lábas edények egy része három lábbal ellátott füles bögre (40. kép), más része lapos csésze formájú, a peremhez csatlakozó belül üreges nyéllel. Ebbe eredetileg fanyelet helyeztek, s így könnyítették meg a lábas leemelését a szabad tűzhelyről (39. kép).

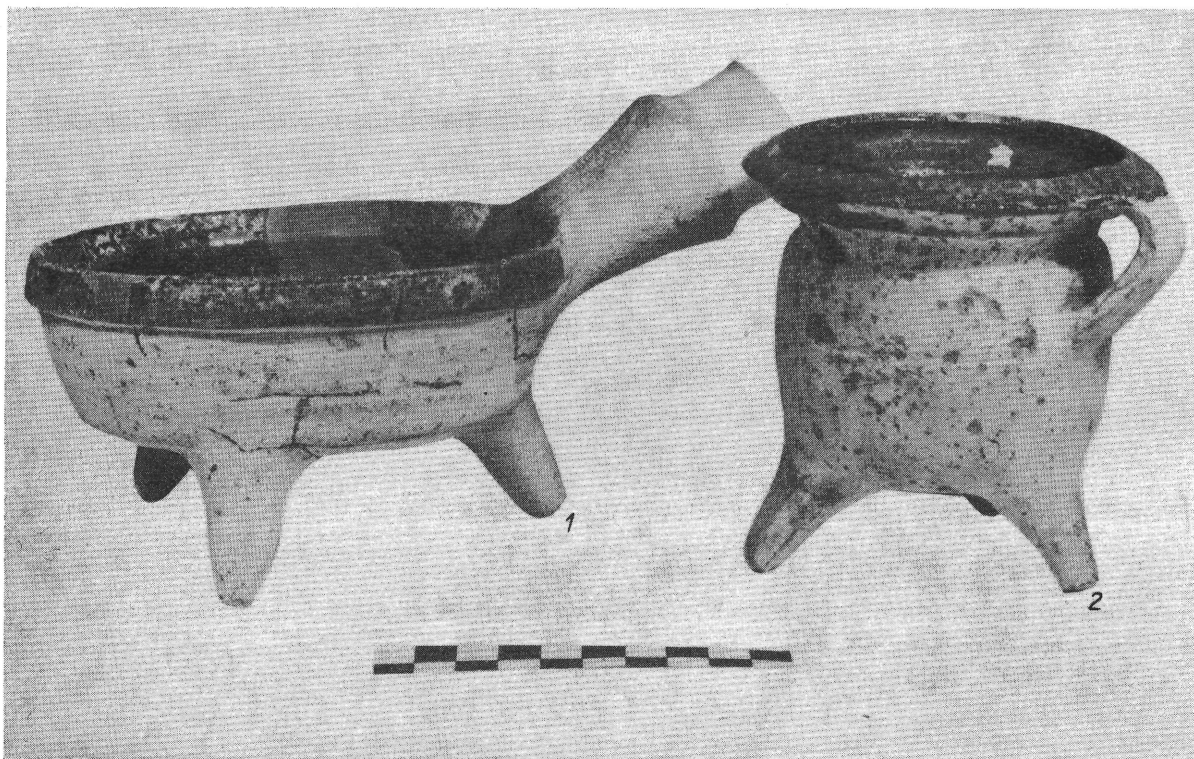
Egy sima, hengeres szájú kancsó és egy orsószájú korsó mutatja, hogy a konyhaiak mellett asztali használatra szánt edények is készültek ebben a csoportban. Mindkét típus belül zöld mázzal, kívül pedig fehér engobbal bevont (41. kép). Az ívóedényeket e csoportban csak egy pohárforma képviseli, amely vörös cserépből hengeres vagy tölcséres, néha gyengén bordázott szájjal készült (43. kép).

A bemutatott edénycsoport a palotán kívül a középkori Buda egész területén megtalálható,²⁴ és ismert a királyi udvar közeli tartózkodási helyein is (Nyék, Pomáz, Visegrád). A leírt típusok gyakorisága e körzetben, valamint készítésük fejlettebb technikája arra enged következtetni, hogy e csoport a budai városi fazekasság terméke. Mindenképpen fejlettebb városi műhelyre utal ugyanis egyes edényfajtáknál az engob és máz következetes használata ebben a korszakban, amikor az országos átlagot tekintve a konyhai és asztali edények még mázatlanul készülnek.

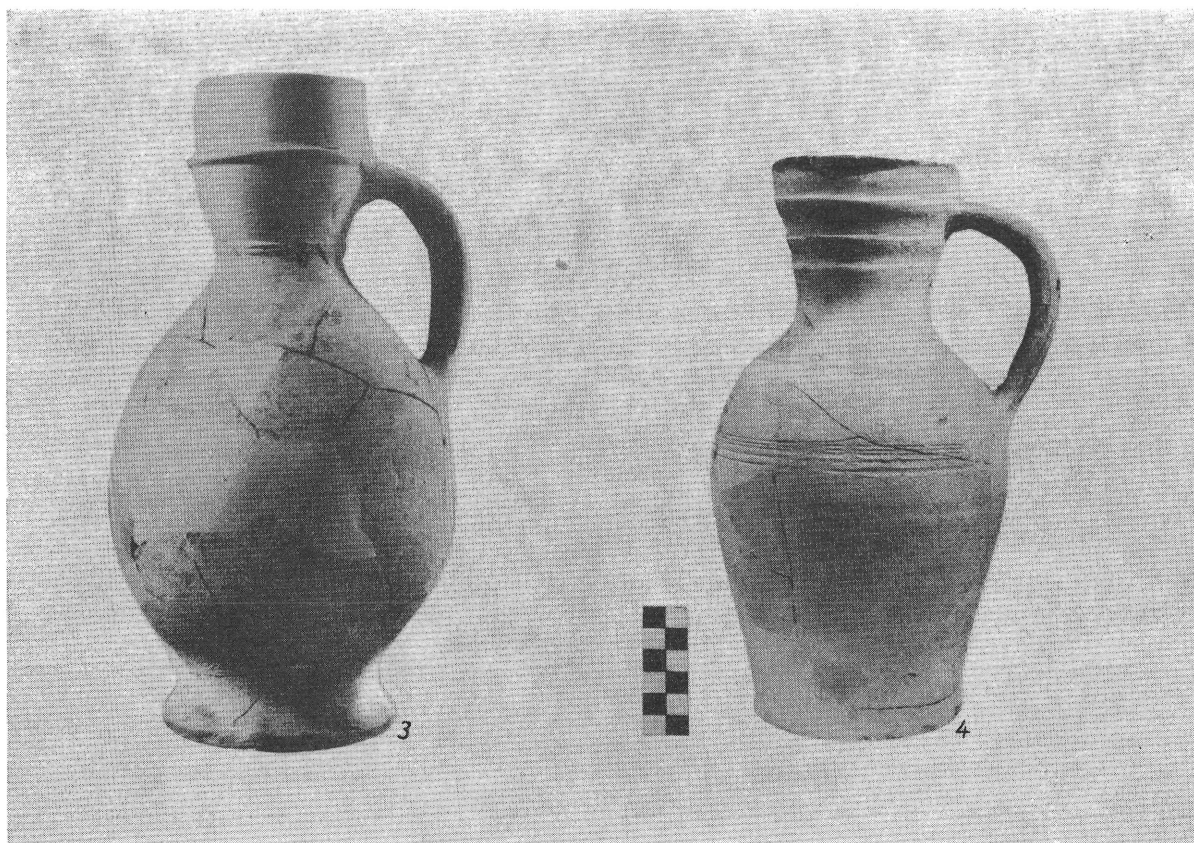
Hasonló jellegzetes csoportot alkotnak a vörös festésű kancsók, korsók és kis korsók. Az anyag ezeknél is vörös cserép, de máz nélkül. Külsőjük — némelykor a belsejük is — fehér engobbal bevont, felette vörös festéssel. A minta rendszerint három—három egymást keresztező ferde ecsetvonással kialakított rács, amely az edény oldalán többször is megismétlődik. A füleken egyszerű párhuzamos keresztcsíkozás látható. A kancsók nyaka aránylag rövid, lapított hurkafülük van, szájuk bordázott. A kis korsók teste gömb formájú, erősen ívelő fülük orsós szájhoz csatlakozik. Egyes daraboknak kis kiöntőjük is van. Olaj- vagy ecettartóként asztali használatra készültek (78, 44—45. kép).

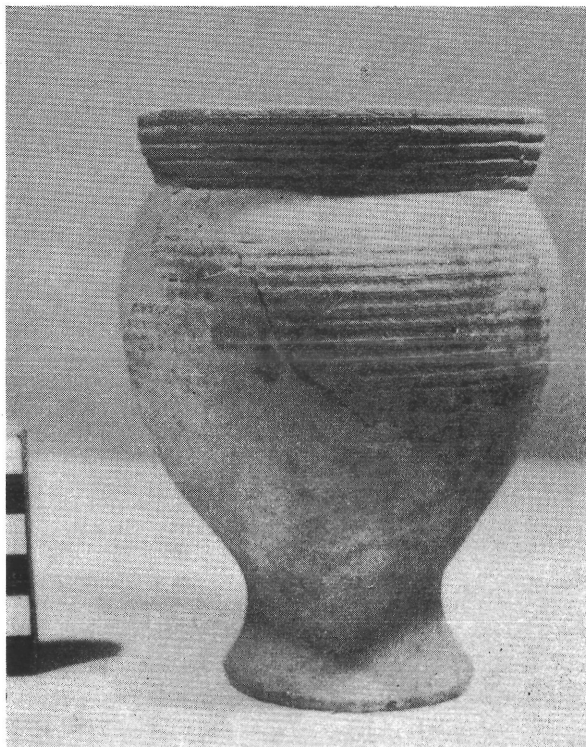
37—38. kép. Mázas és mázatlan fazék. XV. sz. második fele

39—40. kép. Belül mázas lábasok. XV. sz. második fele

41—42. kép. Belül mázas kancsók. XV. sz. második fele

Valamennyi festett edény korongon felhúzza és arról levágva készült. E típusok is gyakoriak a középkori város területén. Mivel az előző csoporttal azonos időben lépnek fel, és anyaguk is egyező, arra gondolhatunk, hogy ezeket is a budai fazekasok készítették a vidékről piacra kerülő festett fehér kancsók kiszorítására. Alátámasztja ezt a véleményünket az a tény is, hogy az egyik példányon a kemencében rácseppent zöld mázfolt látható, ami azt bizonyítja: mázas edényekkel együtt égették.

BUDAI DÍSZKERÁMIA

Szórványosan a XIV. században és a XV. század első felében is találkozunk próbálkozásokkal, hogy az asztali használatra megfelelőbb és a gazdagabb fogyasztók számára is tetszetősebb edényfélések készüljenek. Az ilyen példányok gondosabb kivitelükkel, a forma fino-

43. kép. Mázatlan serleg. XV. sz. második fele

44—45. kép. Vörös festésű, engobos kis korsók. XV. sz. második fele (Buda, Víziváros)

mabb tagolásával válnak ki az egyszerűbbek közül (28. kép). Nem érik el azonban azt a szintet, ami ahhoz szükséges, hogy a városi polgárság, vagy még inkább a feudális urak háztartásának drágább üveg- és fémedényeivel is versenyre kelhessenek. Bár a bemutatott leletanyagunk a királyi udvartartás területéről származik, az edényanyag a XV. század közepéig csak mennyiségben és sokféleségben jelzi a gazdagságot, minősége csak a háztartás egyszerű konyhai szükségleteit szolgálhatta. Mindaz, ami minőségben ennél többet jelent és áránál fogva csak módosabb fogyasztó számára elérhető, import áruként jelentkezik; így pl. a XIII. század végén a mázas bécsi kerámia, a XIV. században a keleti mázas keménycserép, a XV. században pedig a Rajna-vidéki és a morvaországi kőcserép, az olaszországi majolika. Ennek oka abban rejlik, hogy a magyar fazekasság — hasonlóan a csehországi, lengyelországi társaihoz — 1200 és 1450 között nem érhetette el azt a fejlettségi fokot, amit a franciaországi, angliai, németalföldi, Rajna-vidéki vagy olaszországi fazekasság korán céhekbe tömörülő mesterei már elértek. E vidékeken a mázak használata, a kőcserépetés, vagy a majolika-technika bevezetése a magasabb igényű vásárló kielégítését, sőt nagyarányú export lehetőségét is biztosította.

A budai fazekasság a XV. század második felében érkezik el arra a fokra, ami lehetővé teszi számára az egyszerűbb háztartási edények mellett az asztali díszkerámia készítését is. A palota leletanyagának eddig három csoportját — valószínűleg három különböző műhely készítményeit — választhattuk szét:

- I. fehér — néhány esetben sárga —, jól iszapolt agyagból készült poharak és tálak;
- II. vörösre égetett cserépből készült, fehér engobbal bevont poharak és tálak;
- III. a budai udvari műhely majolikaedényei.

A legtöbb eddig előkerült példány az I. csoportba tartozik; mintegy 27 edényhez tartozó töredék. Ezek formailag négy típust képviselnek. A leggyakoribbak a szájuk felé ívesen kiszélesedő poharak, ferdén befelé álló peremmel. Kívülről az egész edénytestet pecsételt dísz borítja, amelyet különböző formájú és mintájú pecsételőkkel készítettek. Egy-egy poháron 3—6 fajta különböző minta is található, vízszintesen körülfutó vagy ferdén haladó sorokban. Gyakran minden sorban másfajta pecsétminta következik.²⁵ Egyes poharagnál a vállon vagy a derékon felragasztott plasztikus számócadíszítés is sorakozik (46—47. kép).

A második, ritkábban képviselt típus a hengeres testű, magas kupaforma, bevagdalt talpkarimával, pecsétdíszek és számócák csigavonalban felfelé haladó és váltakozó sorával (49. kép).

A harmadik, gyakoribb típusba a talpas poharak tartoznak, hangsúlyozott talpkarimával, amelynek szélét bevagdálások csipkézik. A gömbölyded test felett tölcéses, sima perem van. Oldalukon felfelé hajló és kissé kiszélesedő fogantyú ül. Derékukon felragasztott plasztikus számócák (50. kép).

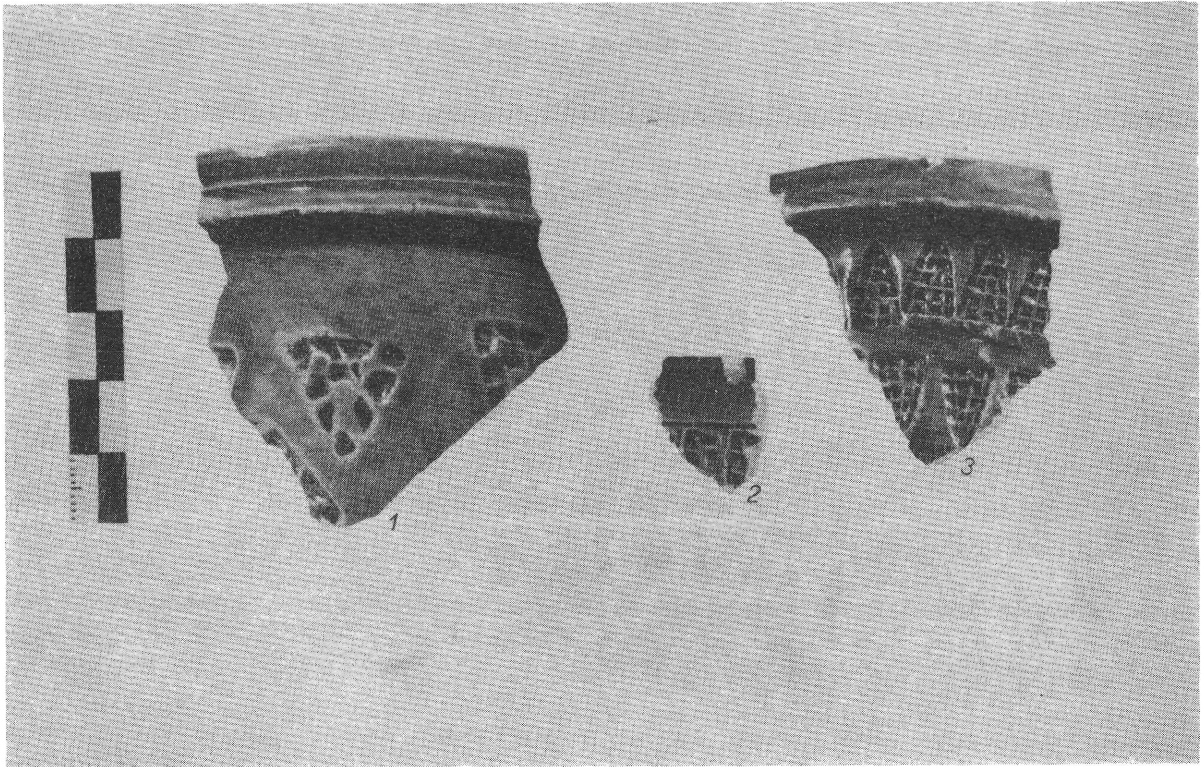
A negyedik, ritkábban előforduló forma a tál, meredeken álló, alacsony oldalfalán vízszintes, lapos peremmel. A perem felső részét és a tál belsejét koncentrikus gyűrűkben és kereszt alakban sűrűn egymás mellett sorakozó pecsétdísz borítja (52. kép). Töredékben előkerült tálpere-men gótikus minuscülákkal írt, ismétlődő bepecsételt szöveg olvasható: av. maria (53. kép). Az egyikén zöld, a másikon sárga máz van, amely a tálnak csak belső oldalát és peremét borítja.

E csoportban eddig csak két fehér és egy sárga mázatlan példány töredéke került elő (54. kép). A többi kívül-belül ólomnázzal bevont. A külső máz legtöbbször világos fűzöld színű. A poharak belsejét viszont e példányoknál sárga mázzal vonták be, csupán egy esetben találtunk belül lilásbarna mázat. Néhány példánynál kívül sárga, belül zöld, vagy kívül-belül azonos színű máz fordul elő. A felragasztott számóca- és tüskedíszek és a benyomott pecsétminták rendkívül változatosak. Az eddigi leleteken mintegy 50 fajtát sikerült megállapítani. Bár egy-egy példányon néha hat fajta is váltakozik, csak két olyan poharat találtunk, amelyen azonos pecsétminta ismétlődik meg. A mintákat valószínűleg fából faragott apró bélyegzővel készítették. Néhány esetben jól látható, hogy a bélyegző benyomása közben a fazekas a pohár belső oldalát ujjával támasztotta meg.

A II. csoportba tartozó díszkerámia a palota leletanyagában eddig csak két példányban fordult elő. A soványított agyagból vörösre égetett felületet fehér engobbal vonták be. Itt is szerepel az előző csoportnál ismertetett felfelé szélesedő pohárforma, oldalán hat fajta mintával, engobe

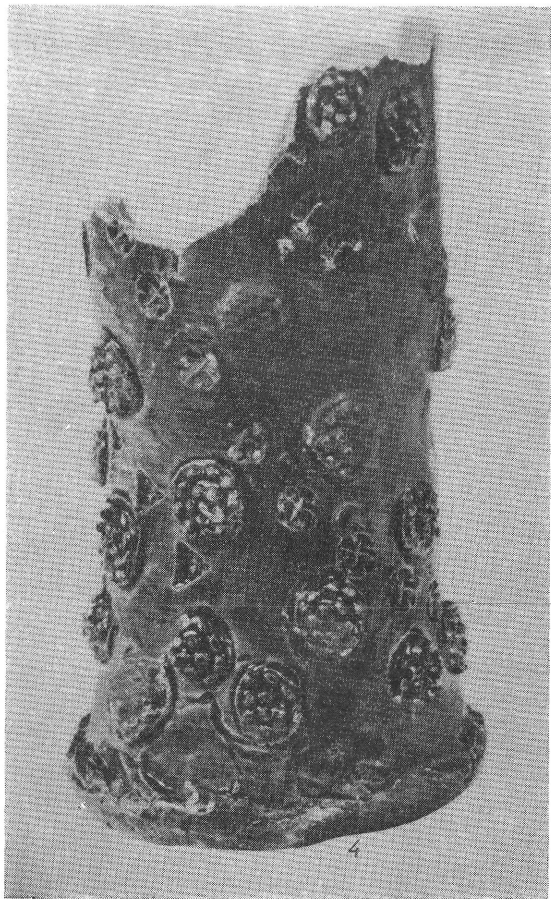
46—47. kép. Pecsételt díszű poharak, ill. töredékek. XV. sz. második fele

48. kép. Zöld- és sárgamázias díszpohár-töredékek a kápolna melletti udvar 7. rétegéből

felett kívül-belül zöld ólommázzal (80. kép 6). Újabb formát képvisel egy magas oldalú tál, ferdén álló lapos peremmel. A bepecsételt minták közül, amelyek peremét és belsejét borítják, három az előző poháron is előfordul. Kívül a tál oldalán függőleges, kivájt hornyok láthatók (55. kép, 80. kép 7).

A budai díszkerámia III. csoportját a királyi majolikaműhely készítményei között találjuk meg. Miután Mátyás király udvari műhelyének szerepéről és különböző termékeiről már részletes feldolgozás jelent meg,²⁶ itt csak néhány olyan darabot mutatunk be, amely a fentebb leírt I. és II. csoport értékeléséhez nélkülözhetetlen. A majolikaműhelyhez köthető edényanyag egy részét ivópoharak alkotják. Formailag itt is az első típus a leggyakoribb: tölcséres, felfelé szélesedő pohár, ferdén álló peremmel (56—57. kép). Ezenkívül előfordul egy újabb forma is, amelynél a domború vállrészen sűrűn egymás mellett lapos fülek sorakoznak (58. kép). Az ide tartozó edények anyaga minden esetben vörös cserép, kívül-belül fehér ónmázzal borítva, amely azonban — ellentétben az olaszországi műhelyek készítményeivel — nem hófehér,²⁷ hanem gyakran más színekkel szeny-

49. kép. Diszkupa. XV. sz. második fele

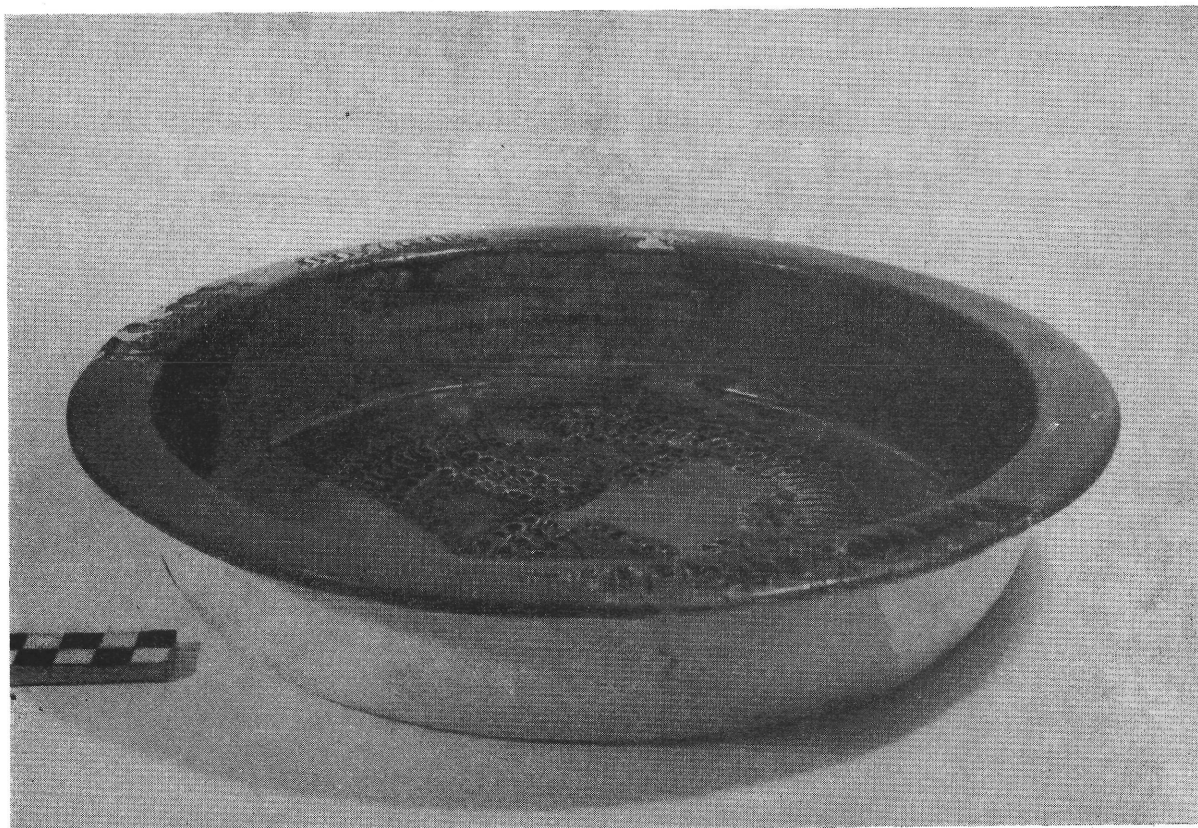
50. kép. Szamócadíszes talpas pohár. XV. sz. második fele

nyezett. Dísztésüket vízszintesen körülfutó vonalak vagy széles csíkok, valamint az általuk határolt sávokat kitöltő rácsminta, máskor szegletesen megtörő szalagminta vagy pálca köré csavarodó szalag alkotja. Majolika-technikával, kék, sárga, fűzöld színekkel festették.

A királyi műhely majolikapoharai egy időben készülhettek a palota majolika padlótégláinak első csoportjával (Mátyás és Beatrix emblémáival), amelynek keletkezési idejét a kutatás 1480 és 1484 közé helyezi.²⁸ Erre mutat ugyanis az a körülmény, hogy a poharak mintáinak színezése a hatszögű és négyzetes padlótéglákon felhasznált színárnyalatokkal egyezik, továbbá az a tény, hogy a díszítmények egy része — egyező korú faenzai tányérokra is szereplő törtvonalú szalagminta és a pálca köré csavarodó szalag — az első csoport padlótégláinak szegélydíszeként gyakran előfordul. A poharak díszítményeinek összehatása, a rajz már elmaradt a faenzai majolikák biztos rajzú kivitelezésétől és inkább a korai olasz majolikák próbálkozó stílusához áll közelebb. E poharak

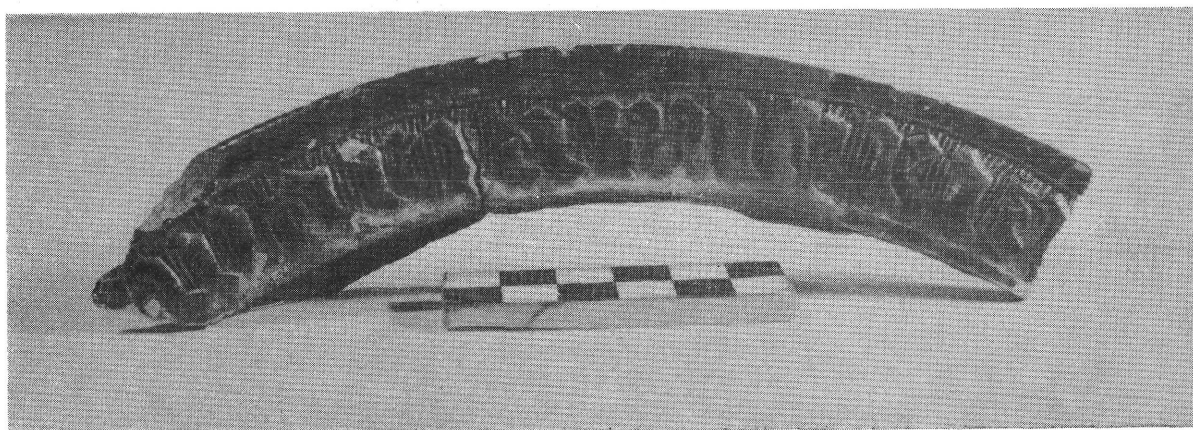
51. kép. Talpas pohár-töredékek

52. kép. Kézmosótál. XV. sz. második fele

vagy egy az edényfestéssel eddig nem foglalkozó olasz mester budai próbálkozásai, vagy a királyi műhely munkájába bekapcsolódó magyar fazekasok készítményei. Utóbbi feltételezést megerősíteni látszik az a tény is, hogy a majolikapoharak formakincse a korabeli olasz kerámiától eltérő, s mint láttuk, a palota kerámialeleteinek ólomházas díszpoharaiéval egyező. Ezekről eltér ugyan a domború vállú, sokfüles töredék (58. kép), de formáját ez sem az olasz mintakincsből meríti, hanem a század második felében Magyarországon és főleg Budán gyakori lostitzei kőcserép kupák²⁹ formai megoldását veszi át.

A díszkerámiák I. és II. csoportja, vagyis a pecsétmintás, ólomházas poharak és tálak legnagyobb része a XV. század fordulójának és a XVI. századnak szemétretegeiből került elő, leg-

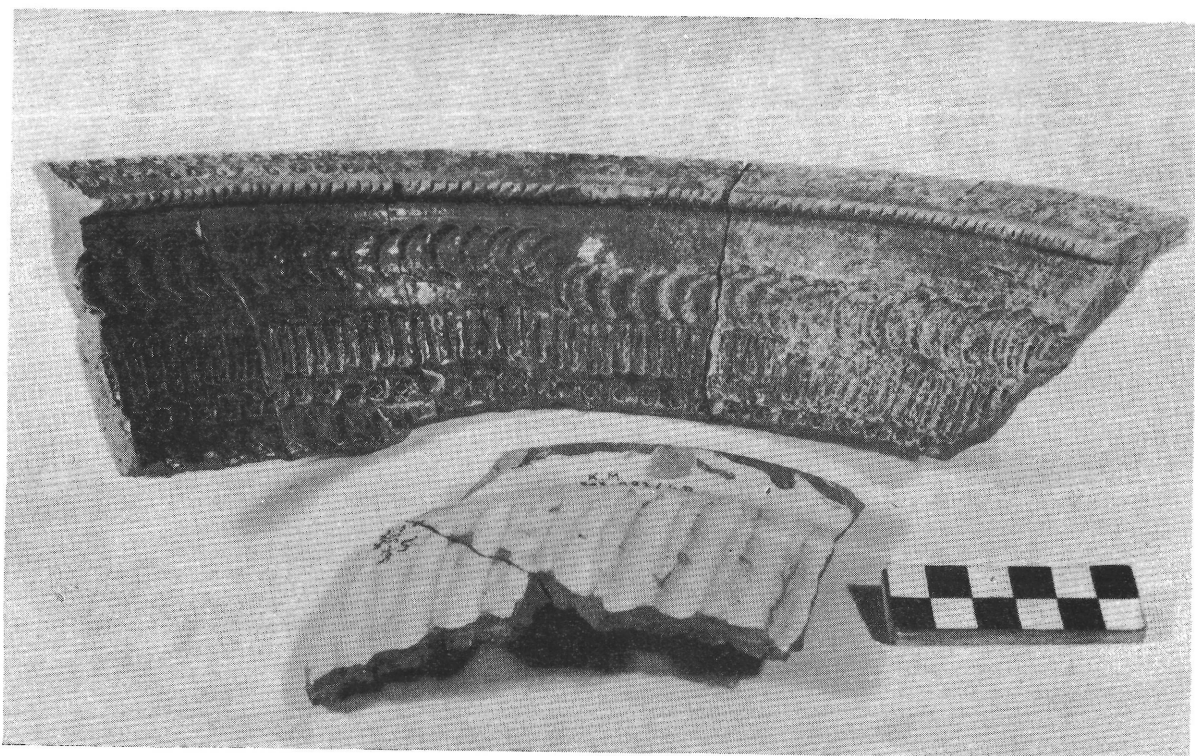
53. kép. Feliratos szélű táltöredékek

54. kép. Pecsételt díszű mázatlan pohártöredékek

az udvartartás számára. Elég, ha utalunk itt az I. csoportnál alkalmazott ragyogó fényű mázakra,³¹ és a képlékenyebb, kövérebb, fehér anyagra, amely a pecsétmintákat is jobban visszaadta, mint a soványított, durvább agyag.

többször Mátyás-kori leletanyag — olasz majolikák, velencei üvegek, padlótéglák — kíséretében. Ezek is a reneszánsz palota felszerelésének pusztulásával kerültek lelőhelyükre. Néhány példány azonban már korábban kikerült a használatból. Így az I. csoportba tartozó zöldmázás pohártöredék és két zöld-sárga mázas töredék (48. kép) a kápolna melletti udvar 7. rétegében feküdt 1430 és 1481 közötti pénzek,³⁰ valamint a XV. század második feléből származó leletek kíséretében. Ezek szerint az I. csoport készítési idejét az 1465 és 1485 közötti évekre tehetjük. Megerősíti ezt az időmeghatározást az a tény, hogy a II. csoport edényei — soványított agyagból vörösre égetett cserép zöld mázzal, egyes felületek máz nélkül, de fehér engobbal bevonva — technológiailag szorosan kapcsolódnak ahhoz a házi kerámiához, amely valószínűleg a budai fazekasok termékeként a század második felében terjed el Budán és környékén. A díszkerámia I. és II. csoportja véleményünk szerint egy időben készült. A II. csoporthoz tartozó példányok ritkasága avval magyarázható, hogy ezek kevésbé tetszetősek, tehát másodrendűek voltak

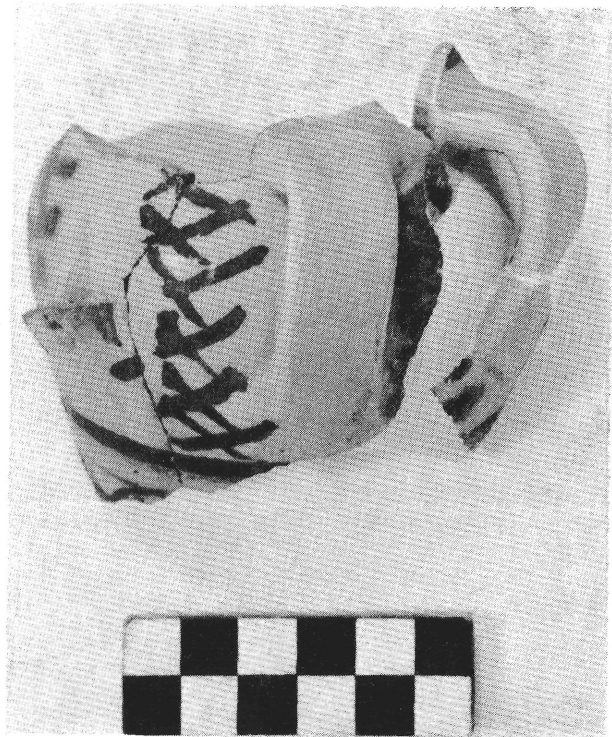

55. kép. Díszedény-töredék a II. csoportból

56—57. kép. Poharak a budai királyi majolikaműhelyből

A következőkben vizsgáljuk meg, hogy ennek az egységes jellegű — véleményünk szerint budai — díszkerámiának létrejöttét milyen hatások befolyásolhatták. A külföldi műhelyek készítményei között egyező darabokat nem találunk, de a formakincs és díszítés részleteit tekintve felismerhetjük azokat az összetevőket, amelyekből az I. és II. csoport készítői merítették. A karsú, felfelé kissé ívesen szélesedő pohárforma a XV—XVI. századi európai ötvösség gyakorlatában rendkívül kedvelt, és főleg Nyugat-, Észak- és Közép-Európa területén általános. Az emléktárgy bizonyossága szerint ezt a formát a magyar ötvösség is jól ismerte.³² Néhány esetben közép-németországi, ausztriai és magyarországi fazekasmesterek is felhasználták, de mindig díszítetlen formában.³³ A hengeres testű kupa-forma — ugyancsak a XV. század folyamán — a nyugati Rajna-vidék és Ausztria fazekasságának készítményei között kedvelt.³⁴ A széles, meredek oldalú, lapos peremű tálforma — rendszerint ónozott rézből készítve — a feudális és polgári háztartások kedvelt kézmosó edénye. Főleg étkezés közben használták. Köztük az Európa-szerte kedvelt nürnbergi — XV. századi — fémtálak díszítésében fordul elő gyakran a középkori Mária-kultusz különféle ikonográfiai alkalmazása; ez két táltöredékünk „ave — maria” feliratával jól párhuzamba állítható. A felfelé hajló fogantyúk-

58. kép. Füleskupa töredéke a királyi majolikaműhelyből

59. kép. Pohártöredékek a visegrádi palotából

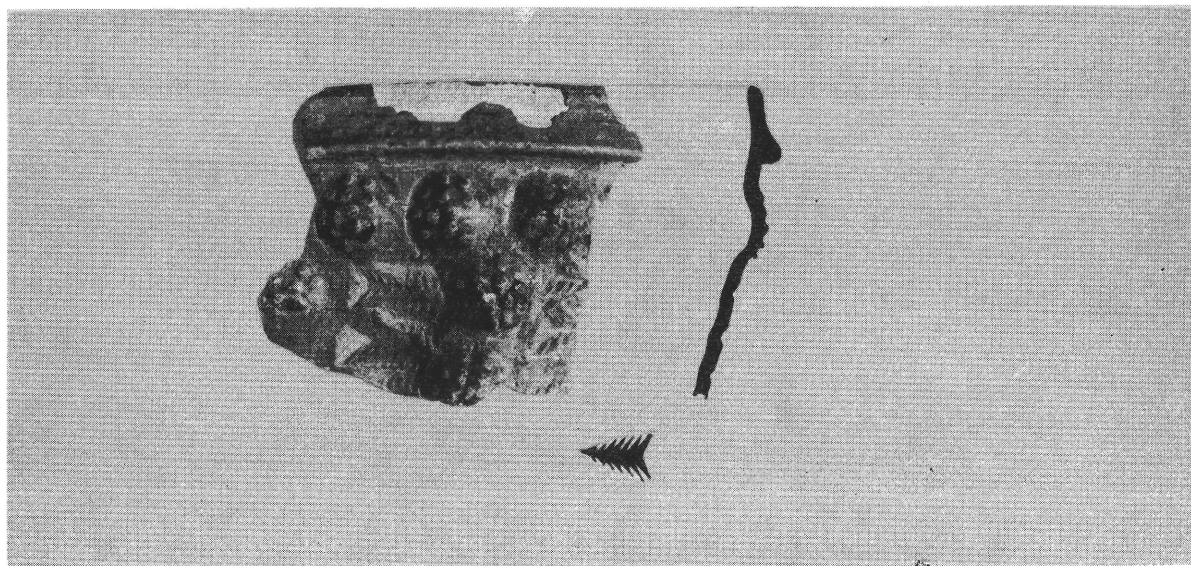

kal ellátott talpas poharak a Dél-Németországban és Ausztriában kedvelt „Kopf” forma cserépváltozatai. Az eredeti mintakép a XIII—XVI. században gazdag díszítésű ötvösmunka és esztergályozott fapohár formájában egyaránt gyakori volt. Kőcserépből a XV. századi siegburgi fazekasok is elkészítették. A budai talpas poharak alakjához legközelebb álló német „Kopf” formák a XV. század második feléből származnak.³⁵ A budai díszkerámia I. és II. csoportjára jellemző plasztikus számóca- és tüske-díszek előképei — a XV. században — Dreihausen és Siegburg kőcserép poharain,³⁶ valamint néhány ausztriai és csehországi fazekasműhely készítményein gyakran szerepelnek. A díszítés másik módja, a bepecsételt minták alkalmazása, a leírt formában rendkívül ritka a középkori fazekasmunkákon. Tudtunkkal a XV. század folyamán csak egy műhely — a dreihauseni — él evvel a lehetőséggel; de csupán két fajta bélyegzőt használ, egész más jelleggel. Mint a fentiekből is látható, ennek az új kerámiacsoportnak a létrejöttében mind a formák, mind a díszítések tekintetében sok irányú hatás olvadt össze. Feltételezhetjük, hogy Budán dolgoztak azok a fazekasmesterek, akik ezt létrehozták, hiszen a hatások szempontjából döntő dreihauseni és siegburgi kőcserép poharak itt már a század elejétől fogva gyakoriak voltak, és a leletanyag tanúsága szerint Mátyás korában is használták őket. *Hazai fazekasmesterségünk fejlettségét bizonyítja, hogy egy esetben sem törekedett a minta puszta utánzására. Mestereink így egy olyan kerámiafajtát alkottak, amely — mint látni fogjuk — maga is újabb hatások eredőjévé, egyben pedig kiinduló pontjává vált a XVI. századi magyar díszkerámiának is.*

A budai palotán kívül — amely eddig a legnagyobb lelőhelye bemutatott csoportnak — más helyeken is felbukkantak már az I. és II. csoport díszedényei. A visegrádi Mátyás-palota leletei között az I. csoportnak eddig három példányát, köztük egy zöldmázás pohár és egy fehér, mázatlan tál töredékét ismerjük³⁷ (59. kép).

A pomázi királyi szálláshely kastélyából került elő egy másik zöldmázás pohár (60. kép).

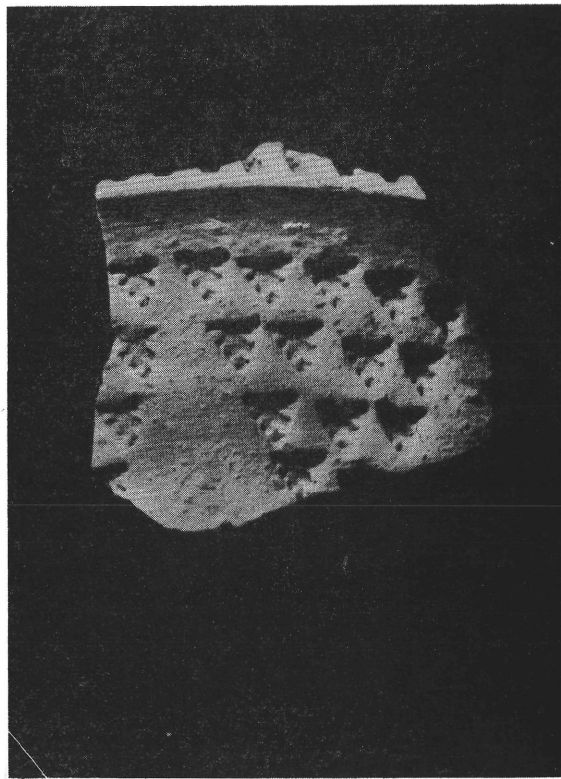
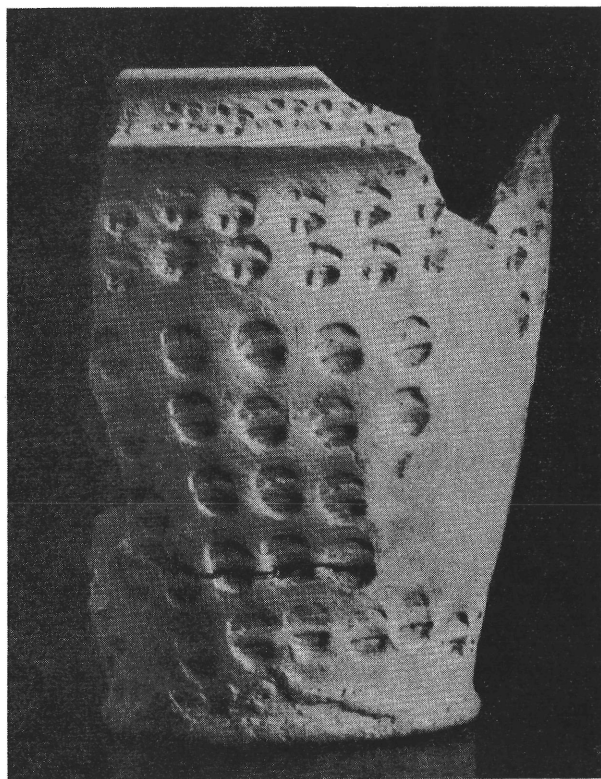
60. kép. Díszpohár a pomázi kastélyból

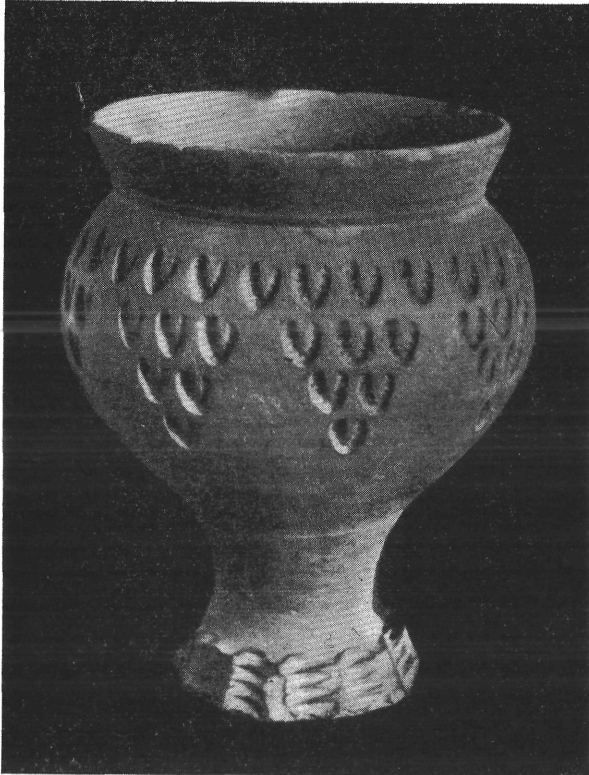
61. kép. Díszpohár töredéke a nógrádi várból

Egy kívül zöld, belül sárgamázás töredékre pedig a nógrádi vár leletei között³⁸ bukkantak (61. kép). Számos töredék található az esztergomi püspöki palota leletanyagában is.³⁹

Ugyancsak az I. csoportba sorolható a füleki várban (Filakovo) előkerült,⁴⁰ peremén és belsején díszített zöldmázás tál is. Ismerünk a fentiekén kívül még egy díszpohár-töredéket a csorbakői várból. A plasztikus szamócákkal és bütykökkel ellátott zöldmázás darab, cserépanyaga és tagolatlan peremformája alapján, már más műhelyben is készülhetett.⁴¹

62—63. kép. Mázatlan pohártöredékek (Szombathely, Múzeum)

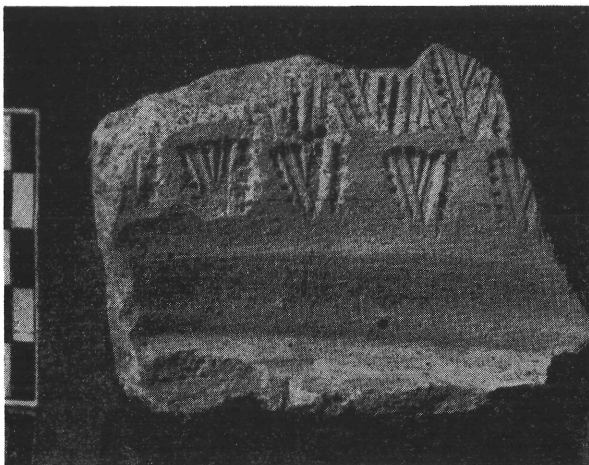
64. kép. Vörös cserépsereg Kónyból

helyezkednek el, talpkarimája csipkézett (64. kép). Végül az Iváncsáról előkerült sárga táltöredék említjük még meg, amelynél ismét a belső oldalt díszítették⁴⁴ (65. kép).

Az eddig ismert néhány példány, amelynek korát a XV. század végére tehetjük, arra mutat, hogy egyes helyeken a vidéki mesterek elég gyorsan felismerték e díszítés alkalmazásának fejlettebb módját: a kevesebb fajta pecsételő felhasználása kötöttebb mintákban mutatósabb. A XVI. század folyamán — a máztechnika szélesebb körű elterjedésével — ezekből a gyökerekből fejlődik ki a magyar fazekasok készítményeinek egyik legszebb csoportja.

OSZTRÁK FAZEKASÁRU

Az importált osztrák anyagot a XV. században is megtaláljuk a budai palotában. Formai tekintetben bizonyos egyszerűsödés figyelhető meg. A behozott edények ugyanis majdnem teljes

65. kép. Táltöredék Iváncsáról

Elterjedésük során a budai díszedények a vidéki fazekasmesterek készítményeire is sokhelyütt hatással voltak. Az eddig ismert ezt bizonyító néhány darab azt mutatja, hogy elsősorban az újszerű, pecsételt díszítés ragadja meg e fazekasok figyelmét, a máz alkalmazása azonban még akadályt jelentett számukra. Részben a budai edényförmákat — a kihajló falú poharat, tálát — is átvették, csak a számukra idegenebb füles-talpas pohár utánzásától álltak el. Nyugat-dunántúli mesterek készíthették a szombathelyi múzeum két poharát.⁴² Az egyik példánynál, a budaiakhoz hasonlóan, az egész felület díszített (62. kép), a másik példánynál a minták már háromszögű mezőkben helyezkednek el (63. kép). Észak-dunántúli fazekas műhelyéből kerülhetett ki két vörös cserépből készült díszedény. Egyik a budai II. csoport tálformájával rokon, Győrben került elő. Az egyszerű bélyegzős dísz csak a lapos peremen helyezkedik el, a tál belső oldalán fésűs hullámvonal fut körbe.⁴³ A másik darab — lelőhelye a közeli Kóny — a század második felében gyakori serlegforma. A bepecsételt minták ennél is háromszög alakban

egészükben fazekakból állanak. Úgy látszik, hogy a magyar fazekasság a keresletet ekkor már mindenfajta edényfélése tekintetében ki tudja elégíteni. Így csak a tartósságuk miatt most is kedvelt főzőfazekak kereskedelme volt kifizetődő. Ezek formailag a következő században is használt, alig hasadó edények, kihajló, legömbölyített peremmel, amely általában vastagabb, mint a korábbiak. Rendszerint most is redukált égetésűek, de a grafitallal kevert anyagúak aránya nagyobb, mint előzőleg. Bécsi műhelyjegy mellett (40. sz. jegy) nagyon gyakori a tullni készítményeké is (44, 46/1. sz. jegy). Ismeretlen műhelyek is szerepelnek (66/1, 71, 81/2. sz. jegy).

A palotában működő fémműhely ebben a században is osztrák olvasztótégelyeket használ. Ezek mind grafitos anyagúak, fenekükön Tulln (44. sz. jegy, és kis méretű variációi), egy esetben talán Bécs jegyével. A korábbi összeállításunkban szereplő műhelyjegyek egy része az itt felsoroltakon kívül is e századba tartozhat.⁴⁵ Mivel ezek olyan rétegekben talált edényeken fordultak elő, ahol a XV. század leletei már hódoltságkori anyaggal keverednek, kronológiai szempontból nem használhatók.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban soroljuk fel azokat a lelőhelyeket (szemétdödröket vagy rétegeket), amelyeknek leletanyagából az egyes századok jellegzetes kerámiáit a típusátlák részére kiválasztottuk. A leletekkel együtt előkerült pénzek részletes feldolgozása Huszár Lajosnak a jegyzetben idézett cikkében található, itt csak a keltezés szempontjából felhasználható szélső időhatárait közöljük.

XIII. SZÁZAD

A kor anyagának áttekintéséhez a palotában feltárt hét, sziklába vájt verem teljes leletanyagát használtuk fel. Ezek között időrendi különbséget tenni nem lehet, mivel a XIII. század második felét felölelő leletanyaguk egységes jellegű.⁴⁶ Fejletlenebb és — a század utolsó éveire tehető — szabályos kidolgozású fejlettebb formák együtt fordulnak elő. Feltöltésük röviddel az 1300-as évek után már megtörtént. A típusátlákon szereplő darabokat az alábbi helyekről választottuk ki:

12. gödör; a K-i oldalon fekvő verem, gazdag XIII. századi kerámia- és üveganyaggal: 67. kép 3.

32. gödör; a K—Ny irányú sziklaárok É-i oldalán fekvő, sziklába vájt gödör, IV. Béla (1235—1270) és IV. László (1272—1290) 1—1 pénzével: 69. kép 1.

33. gödör; a Nagyudvaron feltárt, sziklába vájt, négyzetes alaprajzú verem, XIII. századi kerámia- és üveganyaggal: 68. kép 5, 71. kép 4.

40. gödör; a Nagyudvaron feltárt négyzetes alaprajzú, sziklába vájt verem, XIII. század végi bécsi típusú fillérrel: 66. kép 1, 4—5, 67. kép 3, 5, 7—8, 68. kép 3—4, 6—7, 69. kép 2, 4, 70. kép 1, 3—8, 71. kép 2, 7—8.

47. gödör; a D-i palotaszárny Anjou-kori helyisége alatt fekvő, sziklába vájt verem, III. Endre (1290—1301) pénzével: 66. kép 2—3, 67. kép 1, 4, 6, 68. kép 1, 70. kép 2, 71. kép 1, 3, 6, 9—10.

Nagyudvar, kút; a 33. gödör mellett fekvő, kerek alaprajzú, sziklába vájt verem, kevés XIII. századi kerámiaanyaggal: 68. kép 2.

A Szárazároktól D-re húzódó XIII. századi várfal belső oldala melletti rétegek (Sz. á. D. 2—3. réteg); a fal megépülése után ide került első középkori rétegek, XIII. századi leletanyaggal: 71. kép 5 (egyező típus, de jól iszapolt barna cserépből készült fedő a 33. gödörben is feküdt).

XIV. SZÁZAD

A század kerámiatípusainak megismeréséhez jól felhasználhatók azok a szemétretegek és feltöltési rétegek, amelyek a század végén kerültek lelőhelyükre, részben már Zsigmond uralkodása kezdetén meginduló tereprendezési és újabb építkezési munkák eredményeként. E rétegek mindenütt a XV. századi szint alatt fekszenek, a felső korhatárukat minden esetben Mária pénzei zárják. A korszakon belül részletesebb szétválasztás sajnos ez esetben nem lehetséges, mert Nagy Lajos és Róbert Károly pénzei is azonos rétegekben fordulnak elő. A bemutatott kerámiatípusokat az alábbi lelőhelyekről választottuk ki:

Nagyudvar, sziklába vágott borospince előtti udvar fenekén fekvő szemétdomb (7. réteg); Róbert Károly (1308—1342) és Mária (1382—1385) 1—1 pénzével: 74. kép 10, 75. kép 10.

Az előbbi lelőhely udvarának feltöltési rétege (6. réteg); Nagy Lajos (1342—1382) és Mária 1—1 pénzével: 72. kép 7—8, 73. kép 1, 3—19, 74. kép 4—5, 75. kép 3, 5, 7—9, 11—12.

Az előbbi lelőhely borospincéjében fekvő réteg (5. réteg.) és az előtér feltöltési rétege (4. réteg, amely folytatása a 6. rétegnek); Mária pénzével: 72. kép 1—6, 74. kép 2—3, 6—7, 9, 11, 75. kép 1—2, 6.

Az előbbi lelőhely feltöltése (2—3. réteg); Anjou-kori kályhacsempékkel együtt: 75. kép 4.

A Dunához vezető É-i zárófal kaputornya előtt fekvő réteg (É. T. 6. réteg); két Mária-denár (5. réteg) és két Nagy Lajos-denár, valamint bécsi denár (1261—81) kíséretében, Anjou-kori címeres kályhacsempékkel együtt: 74. kép 8, 75. kép 13.

A Ny-i épületszárny III. helyisége középkori padlója alatti feltöltés (N. U. K. D. 1—2/a réteg); Nagy Lajos pénzével: 74. kép 1.

A Szárazárok-tól D-re húzódó XIII. századi várfal külső oldalán fekvő fekáliaréteg (8. réteg); XIII—XIV. századi kerámiaanyag kíséretében: 72. kép 9.

XV. SZÁZAD

A leletanyag mennyisége ebben a században a legnagyobb, de pontosabb datálás szempontjából aránylag kevés réteg használható, mert ez időtől kezdve a palota területén a legtöbb helyen már azonos járósíntet használnak. A típusablák anyagát a kápolnától É-ra fekvő udvar legalsó feltöltési rétegeiből választottuk ki. Ezeknek edényei javarészt nem restaurálhatóak, de gazdag pénzanyag kíséretében feküdtek:

8/C. réteg; 6 db 1386—1444 közötti pénzzel: 77. kép 4, 11.

8. réteg; 15 db pénzzel, 1390 és 1457 között: 77. kép 7.

7/B. réteg; 16 db pénzzel, 1438 és 1465 között: 77. kép 5—6, 78. kép 2—6.

7/A. réteg; pénzlelet nélkül, XV. századi leletanyaggal: 77. kép 8—10, 12.

7. réteg; 19 db pénzzel, 1430 és 1481 között: 78. kép 1, 7—9, 12, 79., kép 6, 80. kép 1, 3.

A kápolnától É-ra fekvő kis épület Ny-i bejárata előtt, a küszöbsínt alatt fekvő, sziklán ülő feltöltési réteg (X/A. munkahely, 8. réteg); 4 db Zsigmond-obulus (CNH. II. 125. A, 1390—1424) kíséretében, a réteg felső részén I. Ulászló (1440—1444) pénzével: 77. kép 1—3.

JEGYZETEK

¹ A szövegközi képanyagban utalunk olyan más lelőhelyekről előkerült darabokra, amelyek véleményünk szerint ugyanannak a csoportnak változatait képviselik. A lelőhelyet képalírásban adjuk meg. Ha külön lelőhely és őrzési hely nincs feltüntetve, a lelet a budai palotából származik és a Vármúzeumban található.

² *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 147—190.

³ Ma még nem tudjuk megrajzolni, hol voltak ezek a fazekasműhelyek. A fehérre égő agyag bányászási helyeit sem ismerjük még kielégítően. A fehér kerámia elterjedési, tehát használati körzete természetesen túlnyúlik a műhelyek közvetlen környékén. Elterjedését szemlélteti: *Holl I.*, Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszereihez. Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, a cikkhez mellékelte térkép.

⁴ *Kresz M.*, Fazekas, korszak, tálas [Ethnographia (1960) 297—377] c. tanulmányában foglalkozik XIX. századi használatával; adatai szerint ilyen agyagból főleg a Gömör, Nógrád és Bihar megyei fazekasok készítettek főzőedényeket. Külföldön, észak felé, a legtávolabbi körzet, ahol hasonló,

bár sárgásabb tónusú kerámia a középkorban előfordul: Szilézia és Dél-Lengyelország területe; itt ilyen agyaglelőhelyek is vannak, edények készítésére azonban jóval kisebb mértékben használták, mint nálunk. Főleg Opole és Boroszló (Wroclaw) leletei között fordul elő a XIII—XVI. században.

⁵ *Holl I.*: Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, 177—193. — *Parádi N.*, Technikai vizsgálatok népvándorláskori és árpádkori edényeken. 1954. Régészeti Füzetek 12. Bp. 1959.

⁶ *Z. Vana*: Pam. Arch. (1958). — *E. Schuldt*, Die slawische Keramik in Mecklenburg. Berlin 1956, 63. kép.

⁷ *J. Poulik*, Staroslovanská Morava. Praha 1948, 200. — *Z. Vana*: Pam. Arch. (1956) 150. — Az avar kerámia részletes feldolgozásának hiánya miatt még tisztázatlan, hogy keletről jövő hatások e fejlődésben milyen szerepet játszottak.

⁸ *Holl I.*: Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, 19. kép.

⁹ *Höllrigl J.*, Árpádkori keramikánk. Arch. Ért. (1930) 157.

¹⁰ *Kresz* i. m.-ben is találunk adatokat arra, hogy mennyire döntően befolyásolja a vásárló ízlése — a megszokott forma és szín szempontjából — a fazekasműhelyek vásárlókörzetének kialakulását: „Amikor egy farkasfai mester a jákiak körzetébe tartozó Kemenesaljára kezdett járni, kénytelen volt tejesfazekait vörös földfestéssel leönteni, hogy a vörös jáki edényhez szokott vevőközönség megvásárolja.” (329. old.)

¹¹ *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 174. — Így Csuton, Esztergom—Szentkirályon; a legújabb szlovákiai kutatás szerint jelentős mértékű a Nagyszombat melletti Fančal elpusztult középkori falu leletanyagában: *B. Polla*: Slovensky Národopis VII (1959) 517—559 (a XIII. század helyett tévesen a XIV. századra keltezte).

¹² *K. Strauss*, Beiträge zur Geschichte der mittelalterlichen Keramik. Mannus Bd. 18. 1926.

¹³ Az eddig ismert előfordulásokat főleg az ország nyugati felében találjuk. Részletes feldolgozásuk: *Parádi N.*: Fol. Arch. X (1958) 155—160.

¹⁴ *E. Nickel*, Ein mittelalterlicher Hallenbau am Alten-Markt in Magdeburg. Berlin 1960, 75.

¹⁵ *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 175.

¹⁶ A közönséges cserép alkalmazására az ilyen készítmények hitelesítő jelzésének hiábavaló tilalmára részletesen: lásd az előző jegyzetben idézett helyet.

¹⁷ Lásd a 15. jegyzetben idézett helyen az 57. kép felső két sorát.

¹⁸ *F. Wiesinger*, Die Schwarzhafner und die Weisshafner in Oberösterreich. Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereins. Bd. 87. Linz 1937, 102; Ennsben előkerült példányokon, a szerző szerint a XIV. század első feléből.

¹⁹ Meghatározott műhelyhez még nem köthető. — *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. i. m. felsorolásában még tévesen mint kályhaoromzat szerepel, mert rekonstruált formája még nem volt ismert.

²⁰ Gerő Győző leletmentéséből. Vármúzeum.

²¹ *Wiesinger* i. m. 94.

²² Az első lengyelországi XIII—XIV. századi kályhaszemeket Varsó.—Óváros ásatásából *Swiechowska* publikálta: Szkice Staromiejskie. Warszawa. 1955, 164. — Csehországból pedig a prágai vár ásatásánál kerültek elő töredékek, amelyeket e századra lehet keltezni: *Zdenek Smetánka*: Pam. Arch. (1958) 248—264.

²³ *Garády S.*: Bud. Rég. XIV. köt. Bp. 1945, 424—427.

²⁴ Így a Várban, Tabánban, Vízivárosban; gazdag sorozata került elő 1949-ben a Hattyú u. 3. sz. alatt leletmentés során feltárt kútból.

²⁵ Két példány esetében megállapíthattuk, hogy a fazekas a minták bepecsételése előtt egy-egy gyenge vonallal a pohár testét vízszintes zónákra osztotta.

²⁶ *Voit P.*, Hunyadi Mátyás budavári majolika-gyártó műhelye. Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, 83—138.

²⁷ Részletesebben: *Voit* i. m. 98—106.

²⁸ Uo. 129—130.

²⁹ A morvaországi kupák hazai elterjedése és a budai példányok: *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 159—161.

³⁰ *Huszár L.*: Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956, 223. A lejjebb fekvő (7/A—7/B—8—8/C) rétegekben — amelyeket korábbi pénzek datálnak — már pecsétmintás díszkerámia nem fordult elő; sem másutt az Anjou-kori és Zsigmond-kori rétegekben.

³¹ Technológiailag a különbség könnyen érthető. Az I. csoportnál alkalmazott fehér agyag felett az áttetsző ólommáz színe sokkal jobban előtűnik, mint a II. csoportnál a vörös cserép felett. Néhány esetben próbálkoztak az I. csoport esetében sárgára égő agyaggal is, de alkalmatlansága miatt felhagytak vele. (Csak 3 példány van 24 fehérrel szemben.)

³² *Vattai E.*, Budapesti ezüsterlelet a XV—XVI. századból. Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 207.

³³ Magyarországi változataikat a XVI. századból összefoglalja: *Parádi N.*, Ötvös és üveg poharak késő-középkori cseréputánzatai. Fol. Arch. VIII (1956).

³⁴ *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 17—19, 37—41. kép. — *A. W. Molthein*, Kunst u. Kunsthandwerk. XIII. köt. 1910, 95—96, 98. kép.

³⁵ Fejlődéstörténetükkel és használatuk körülményeivel részletesen foglalkozik: *H. Kohlhausen*, Der Doppelkopf. Zeitschr. f. Kunstwissenschaft XIV (1960) 24—56. — A külföldi példányok legnagyobb része kettőspohár, amelynél a kisebb példány megfordítva fedőként ül az alsó darabon.

³⁶ *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 7—9, 22. kép.

³⁷ Schulek J. ásatásából, közelebbi lelőhelyük ismeretlen.

³⁸ Héjj Miklós 1949. évi feltárása; a kapu előtti metszetből.

³⁹ 1934—38. évi kutatásból; restaurálatlan. Esztergom, Balassa Bálint Múzeum.

⁴⁰ Kalmár J. ásatása, 1944. Balassagyarmat, Múzeum.

⁴¹ Szuhogy, Csorbakő vára; lt. sz.: 53.1068.35. Miskolc, Herman Ottó Múzeum.

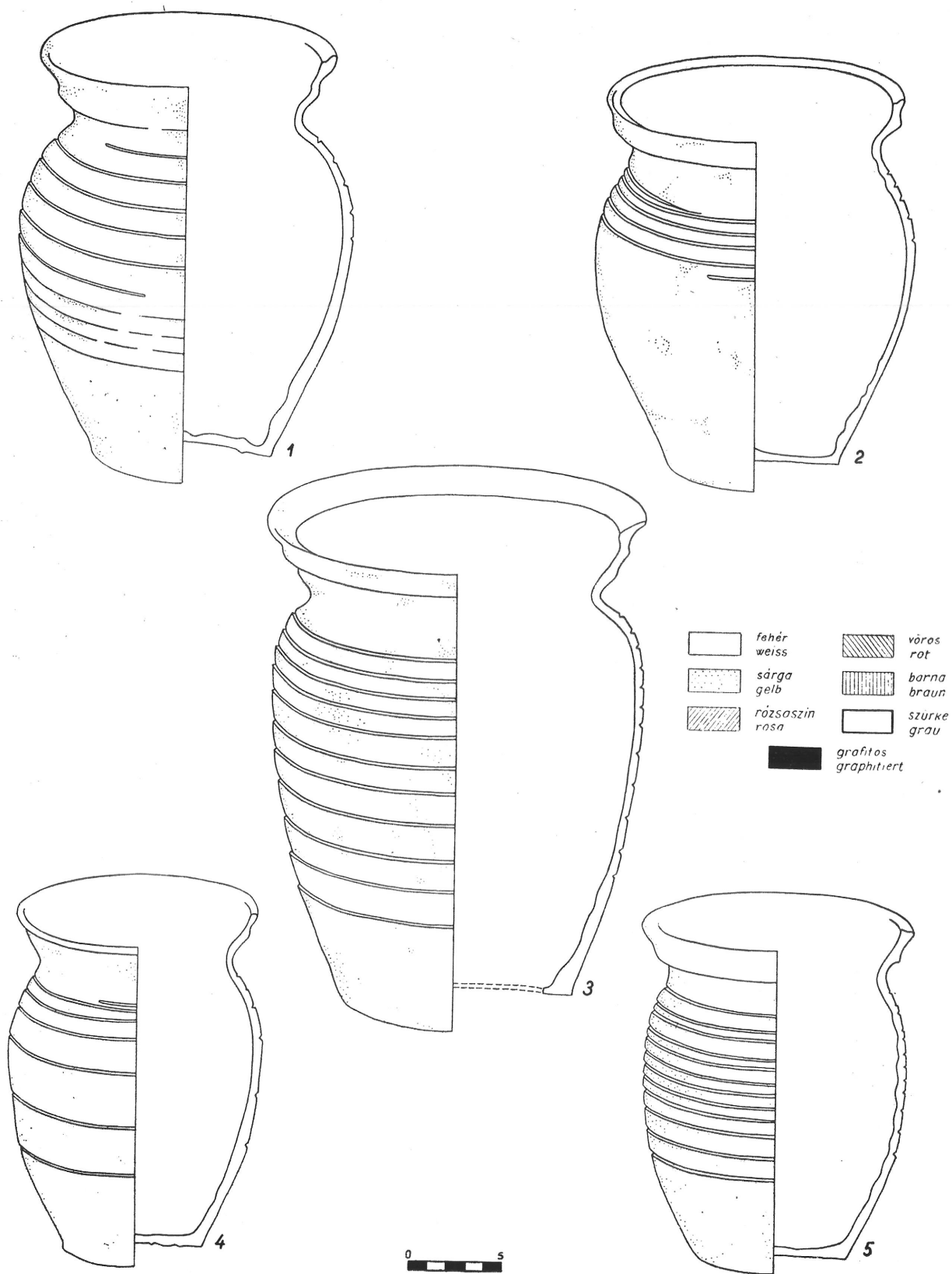
⁴² Savaria Múzeum; lelőhelyük ismeretlen. A rózsaszínű pohár 9,8 cm magas, lt. sz.: 3557. A szám nélküli barna töredék 5 cm magas; mindkettő mázatlan, kövér agyagból, korongon felhúzza.

⁴³ A győri Szeszgyár területén 1885-ben találták. Feneke hiányzik, kívül a fenék szélén késsel kivagdalt háromszögű mélyedések láthatók. M.: 6,5 cm, átm.: 34,5 cm. Mázatlan. A pohár lelőhelye: Kóny, Tündérsziget. M.: 11,5 cm. Mindkettő: Győr, Xanthus János Múzeum.

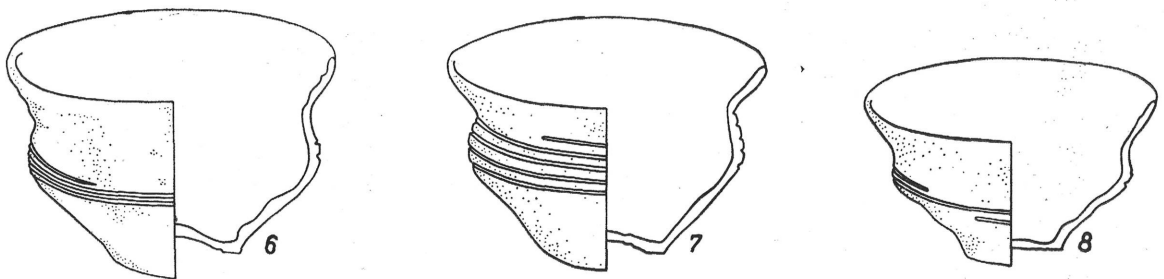
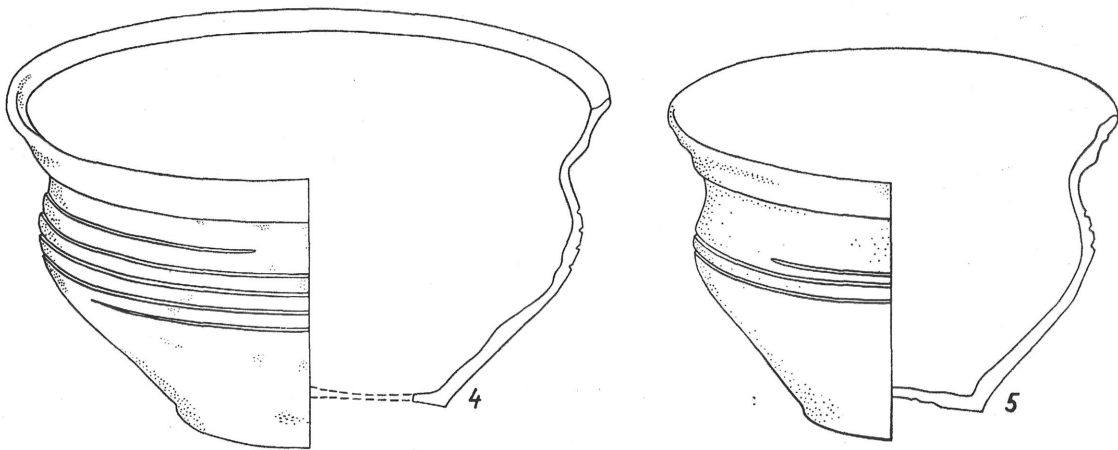
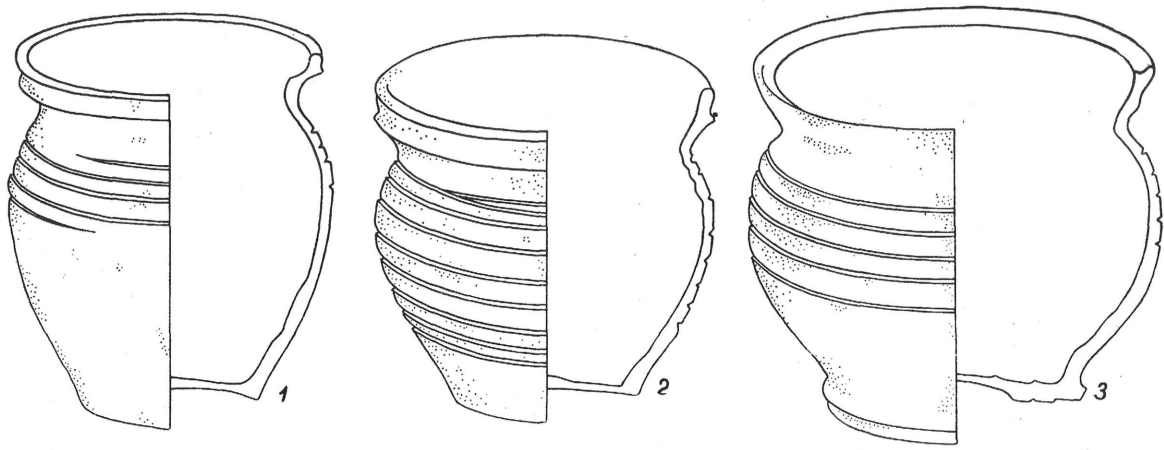
⁴⁴ Székesfehérvár, István Király Múzeum, lt. sz.: 9394.

⁴⁵ *Holl I.*: Bud. Rég. XVI. köt. Bp. 1955, 53—56. kép.

⁴⁶ Ezzel kapcsolatban lásd: *Gerevich L.—Seül K.—Holl I.*, Megjegyzések a budai vár XIII. századi építéstörténetéhez. Művészettörténeti Értesítő (1953) 216. old. közölt táblán levő összehasonlítást.

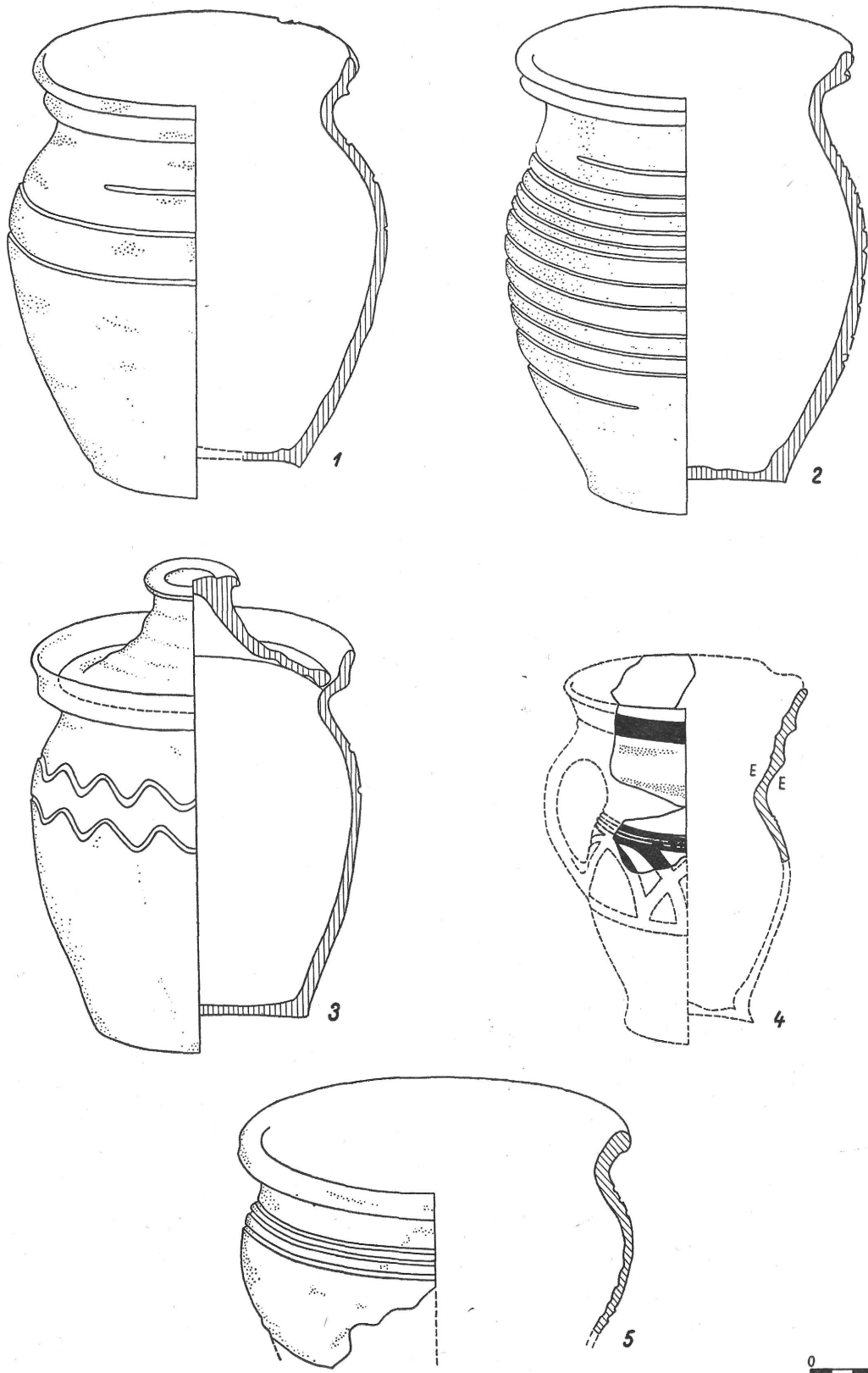
36. kép. XIII. sz.-i fazéktípusok

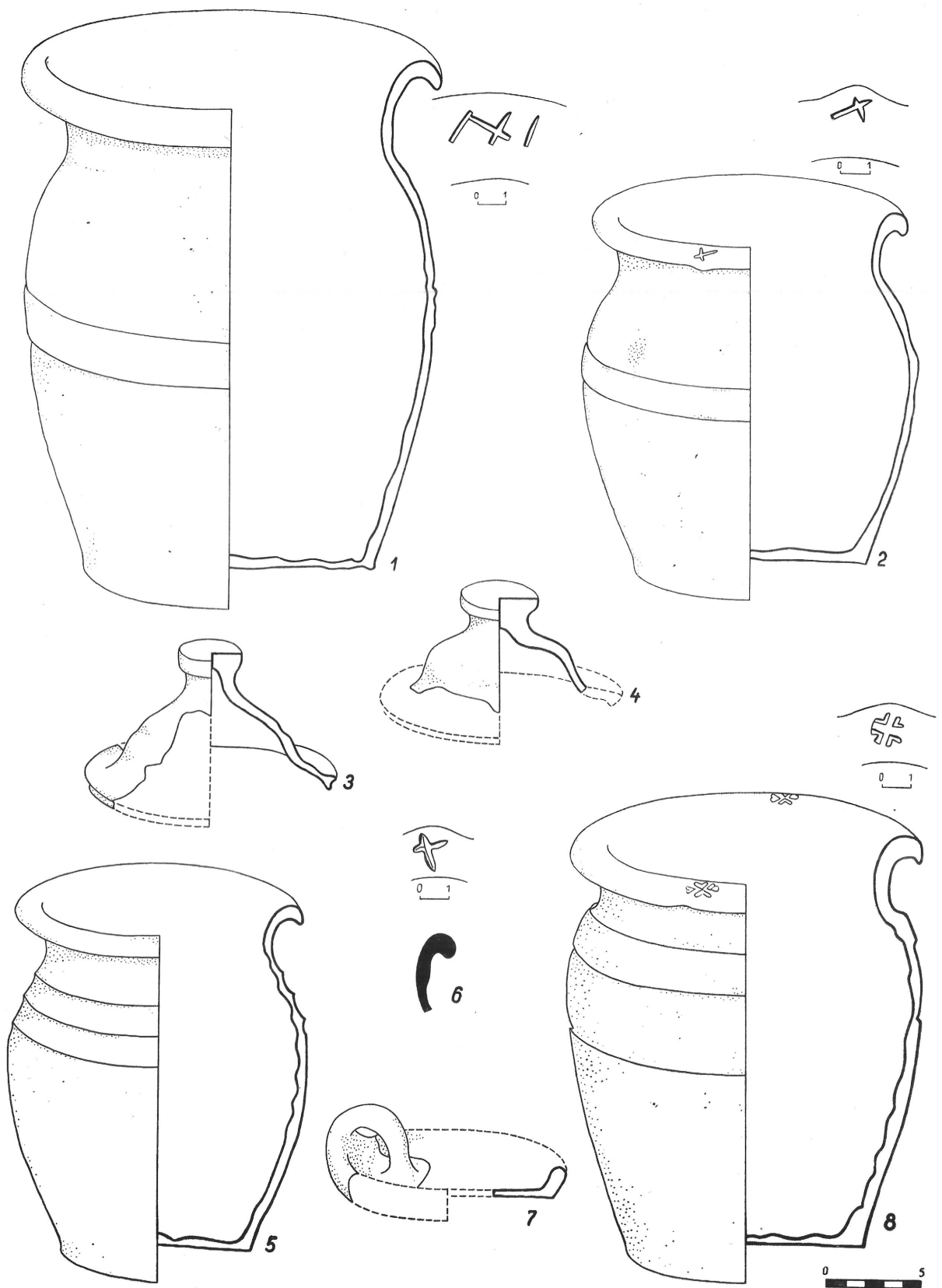
67. kép. XIII. sz.-i bögre-, tál- és csészetípusok

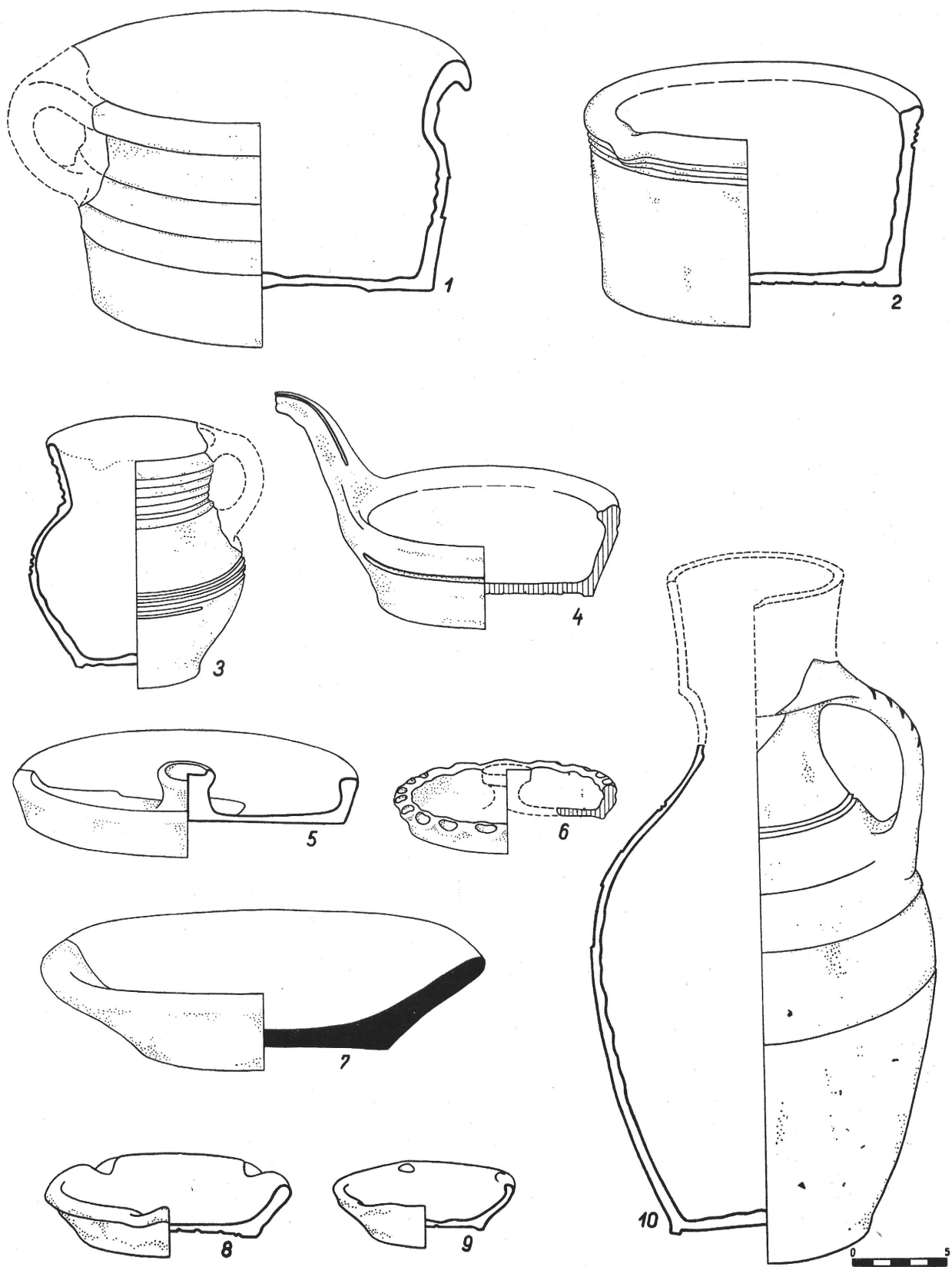
68. kép. XIII. sz.-i palack- és kancsótípusok

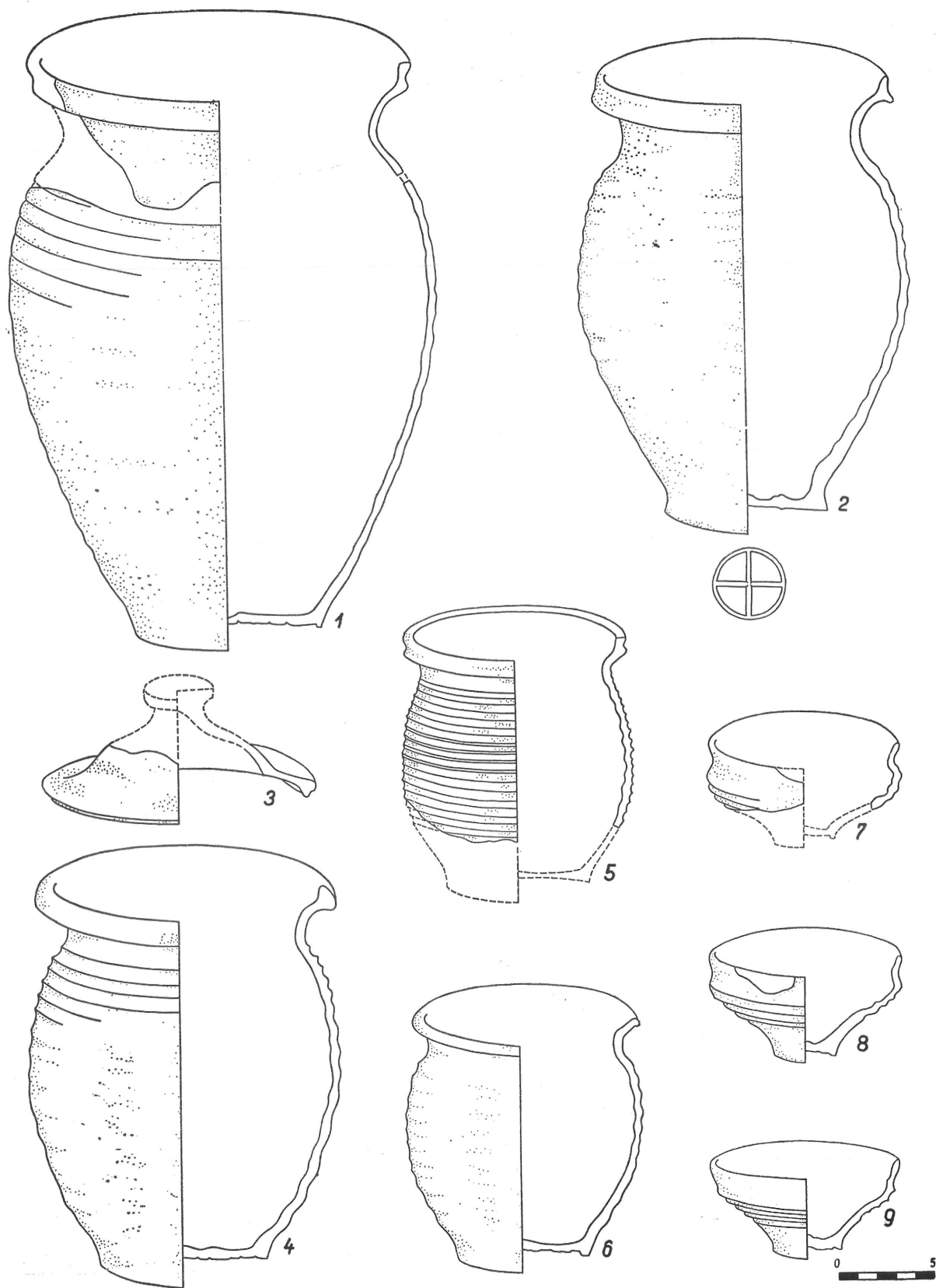
69. kép. XIII. sz.-i fazék- és kancsótípusok barna és vörös cserépből

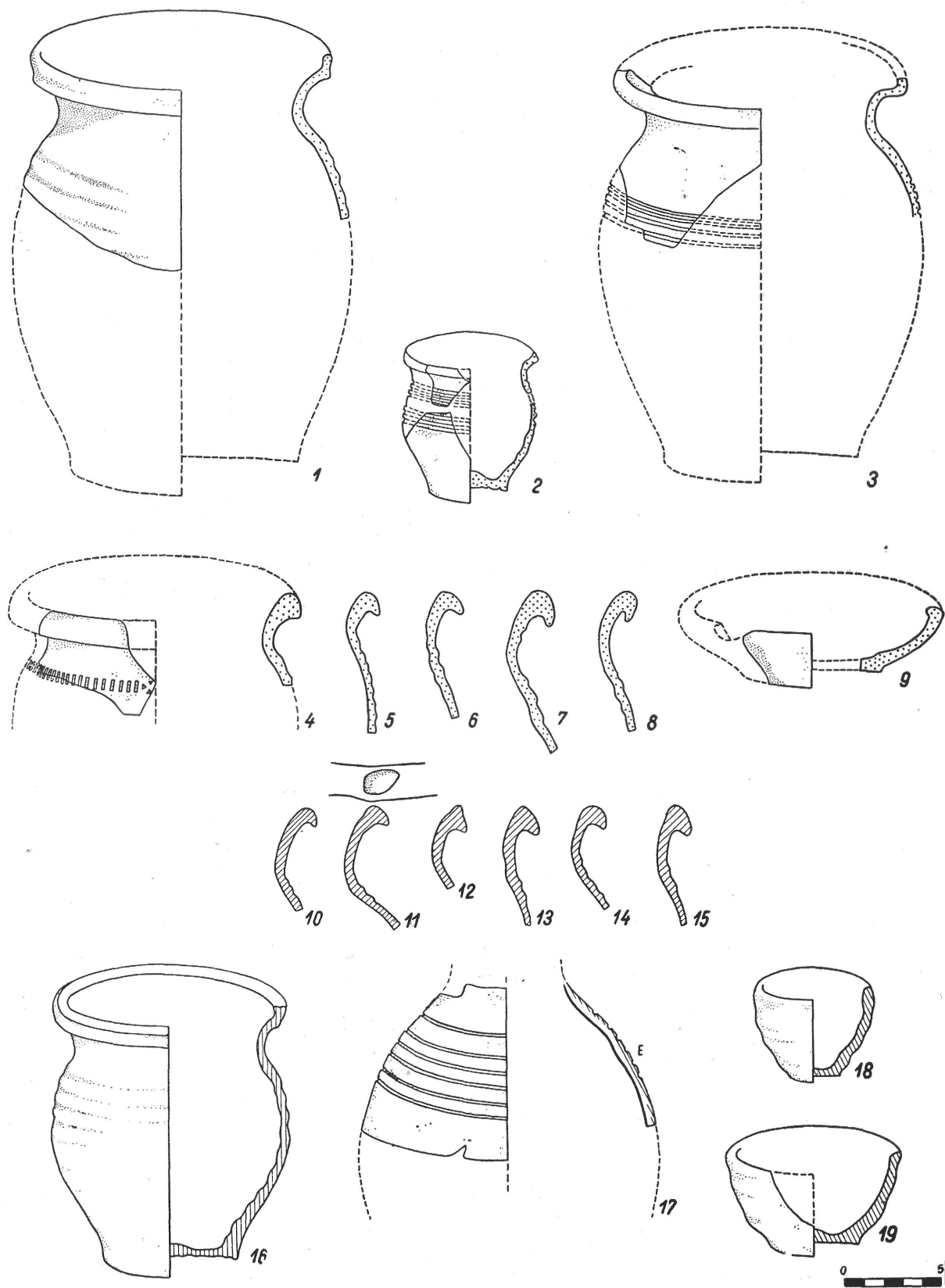
70. kép. XIII. sz.-i osztrák fazék- és fedőtípusok

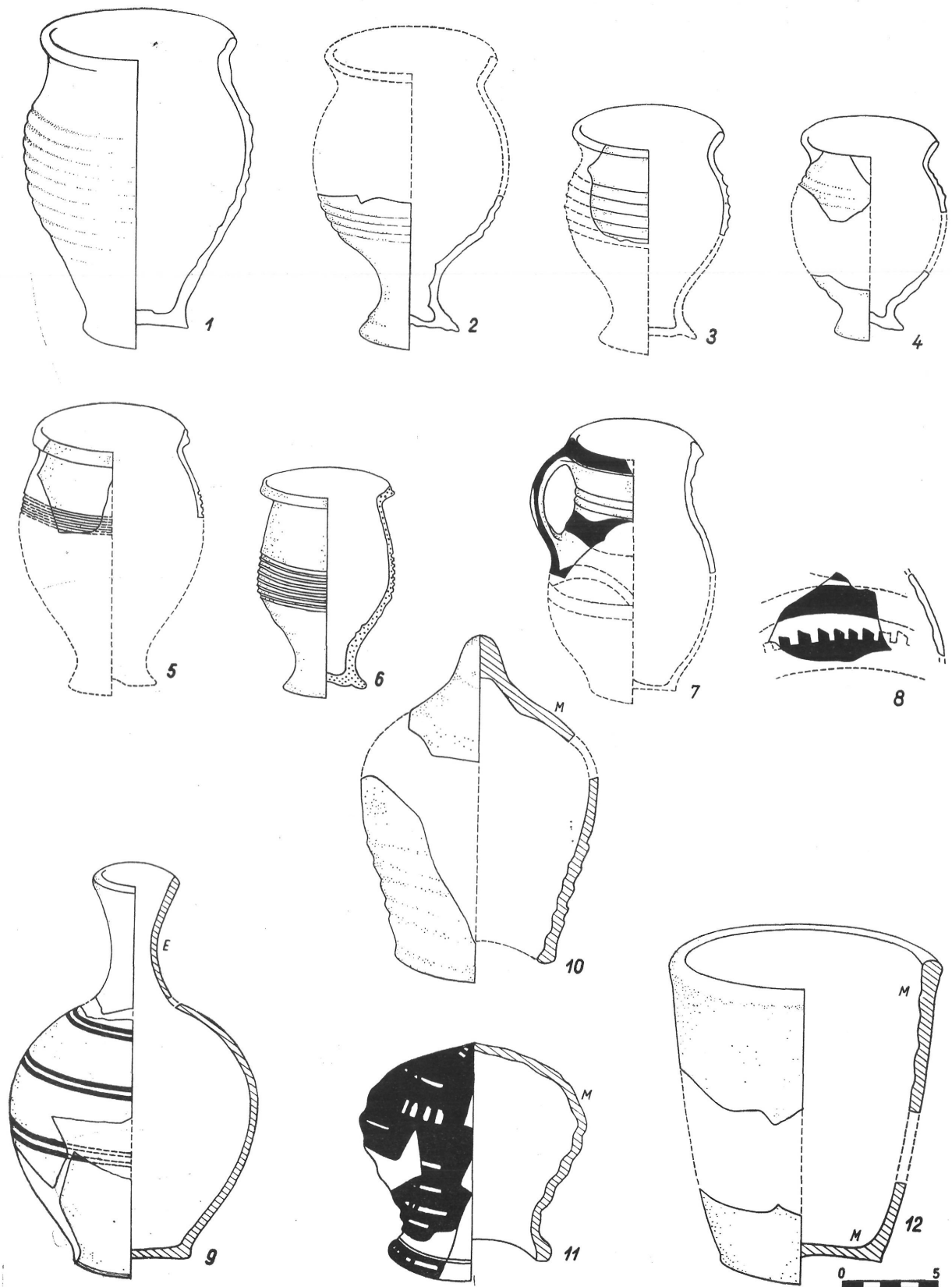
71. kép. XIII. sz.-i osztrák kerámiatípusok

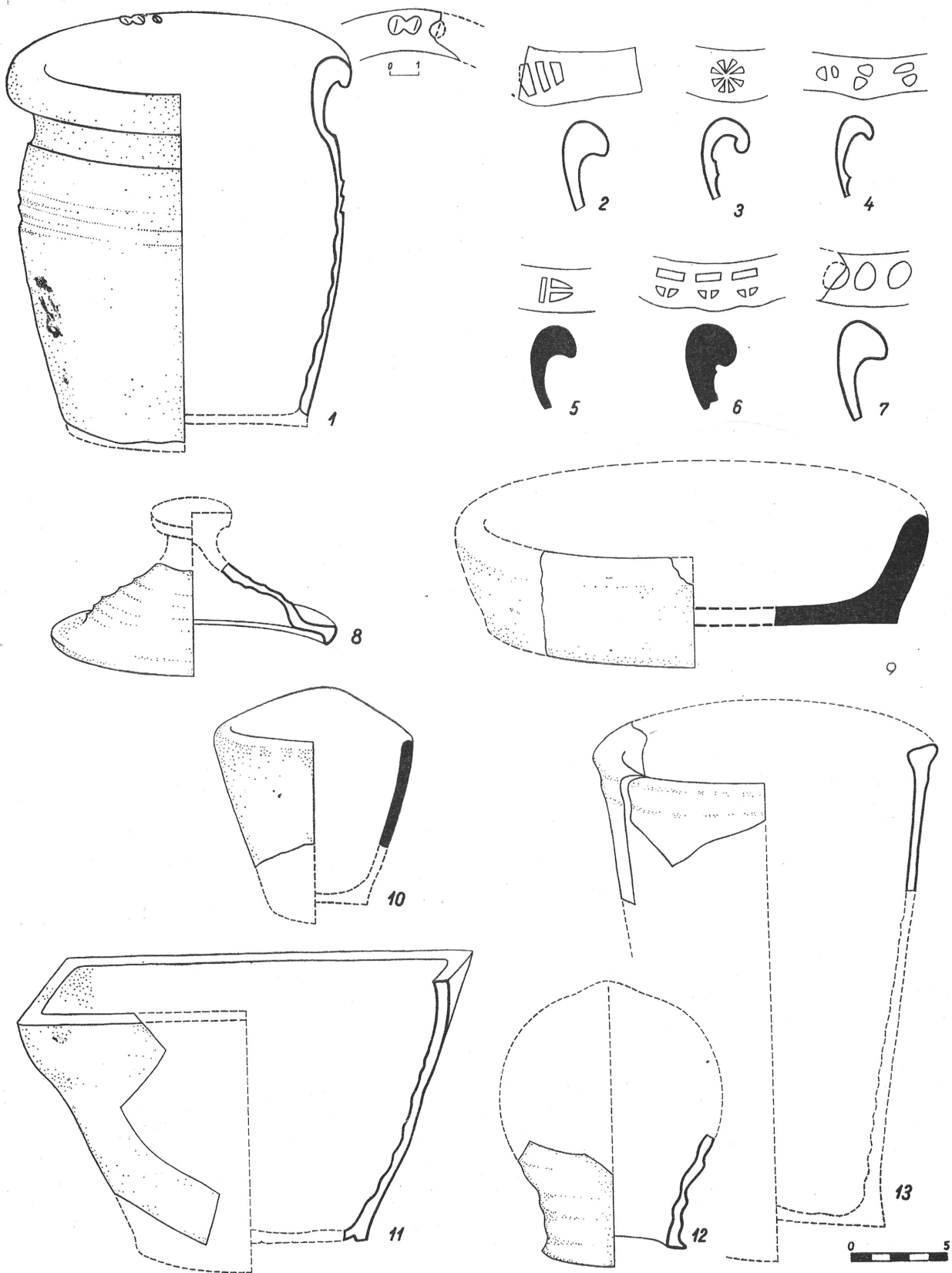
72. kép. XIV. sz.-i fazék- és csészetípusok

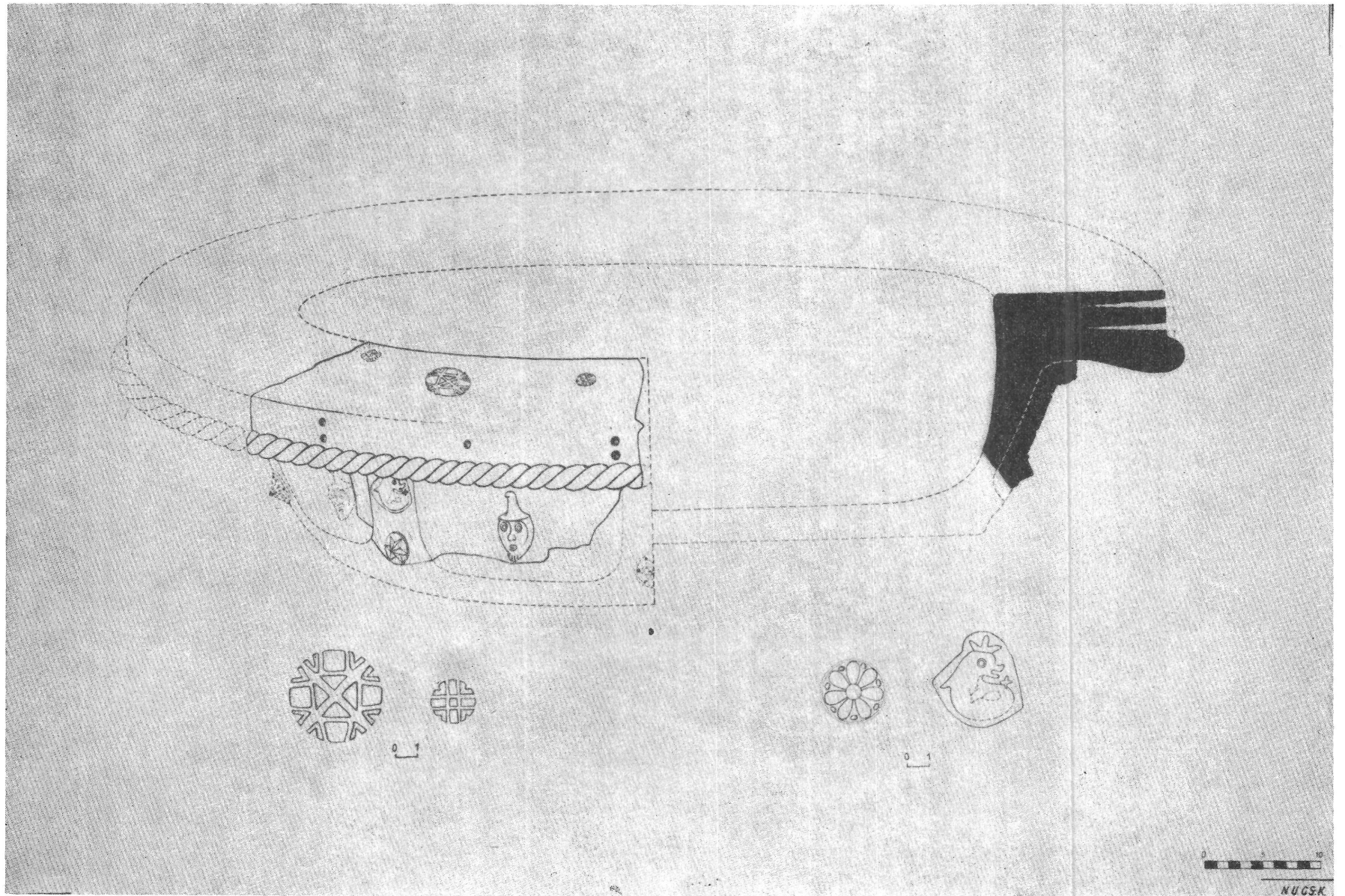
73. kép. XIV. sz.-i edénytípusok sárga, barna, rózsaszín és vörös cserépből

74. kép. XIV. sz.-i edény- és kályhaszemtípusok

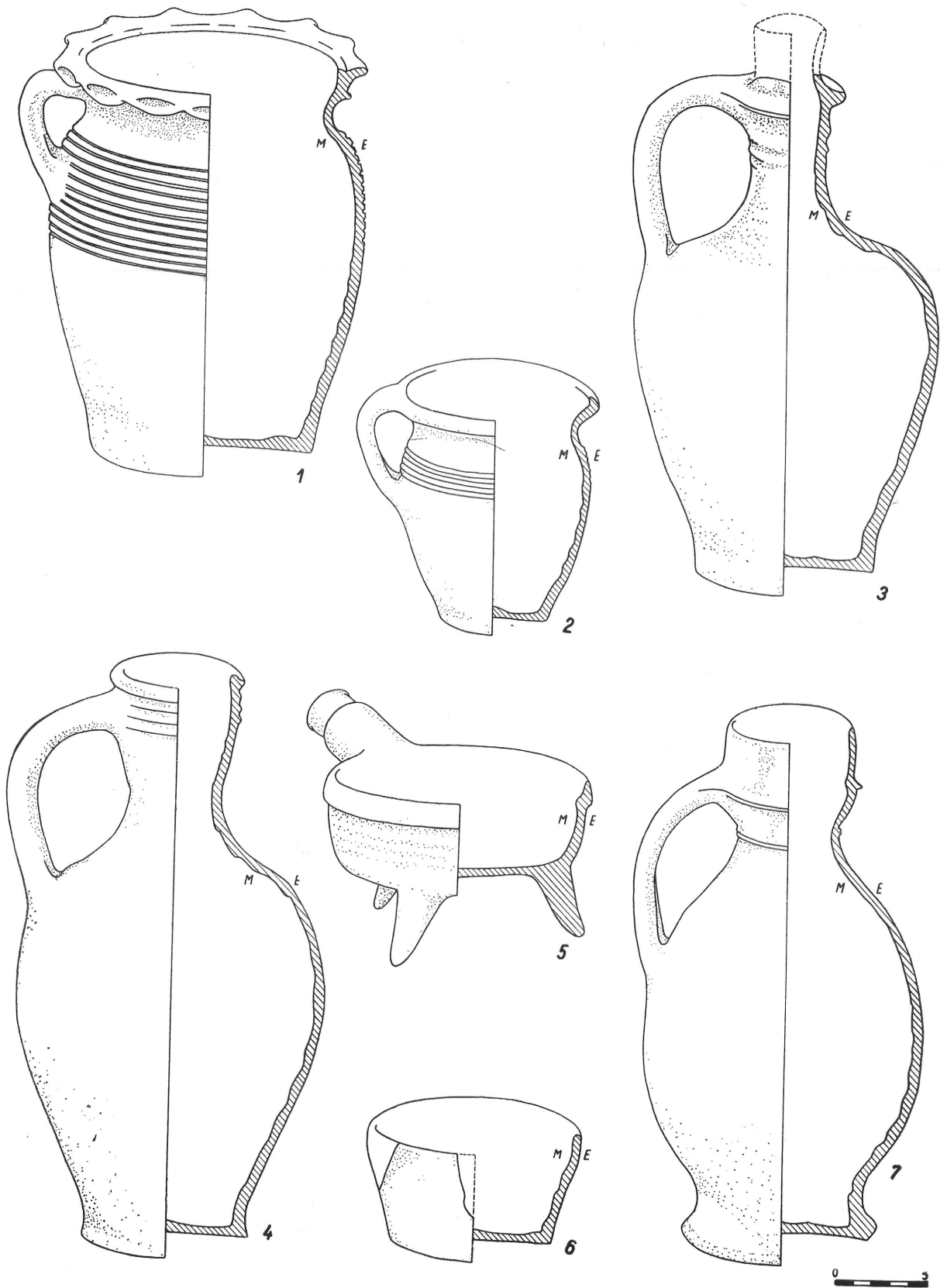
75. kép. XIV. sz.-i osztrák kerámiatípusok

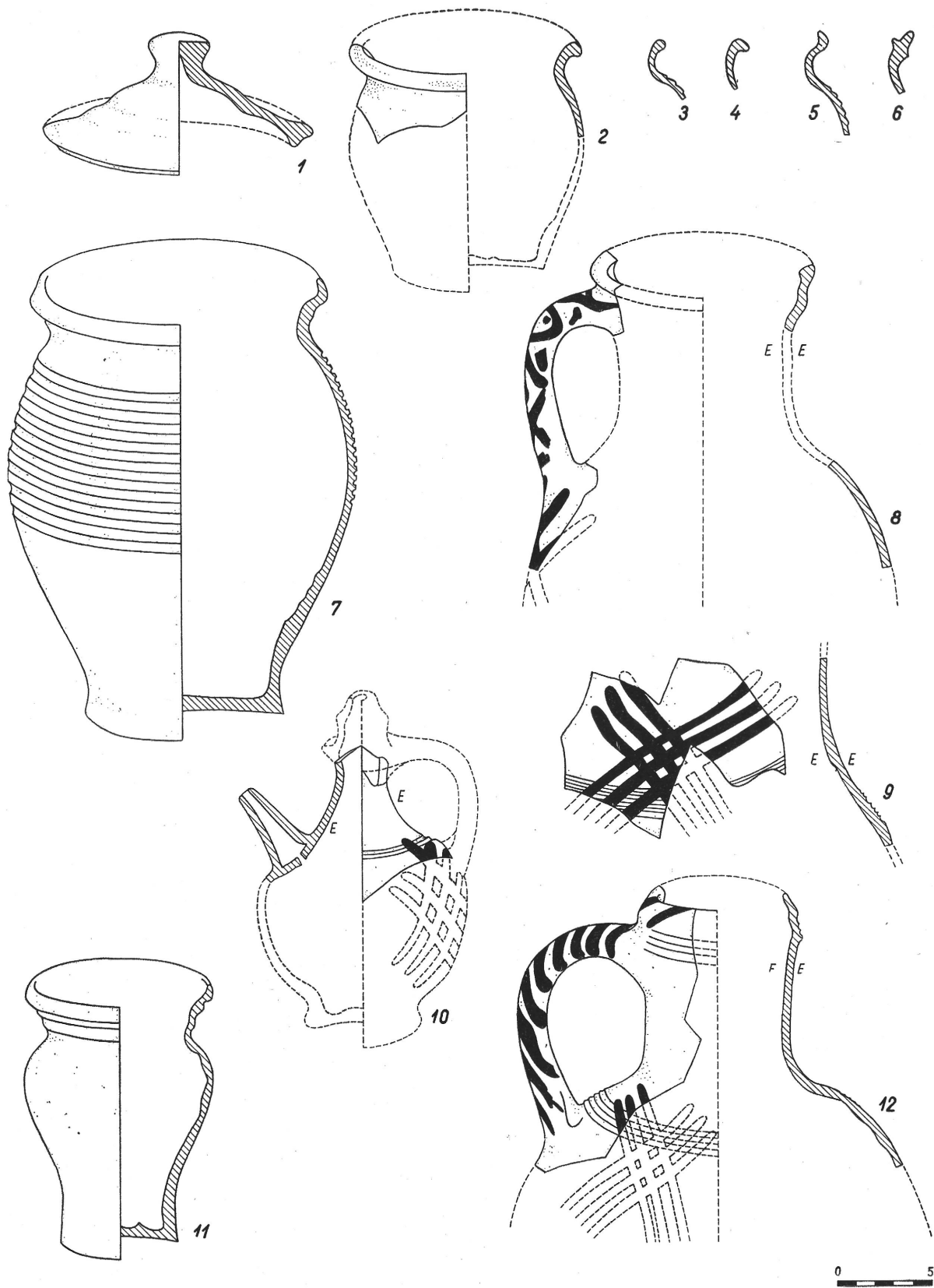
76. kép. XIV. sz.-i ausztriai tál

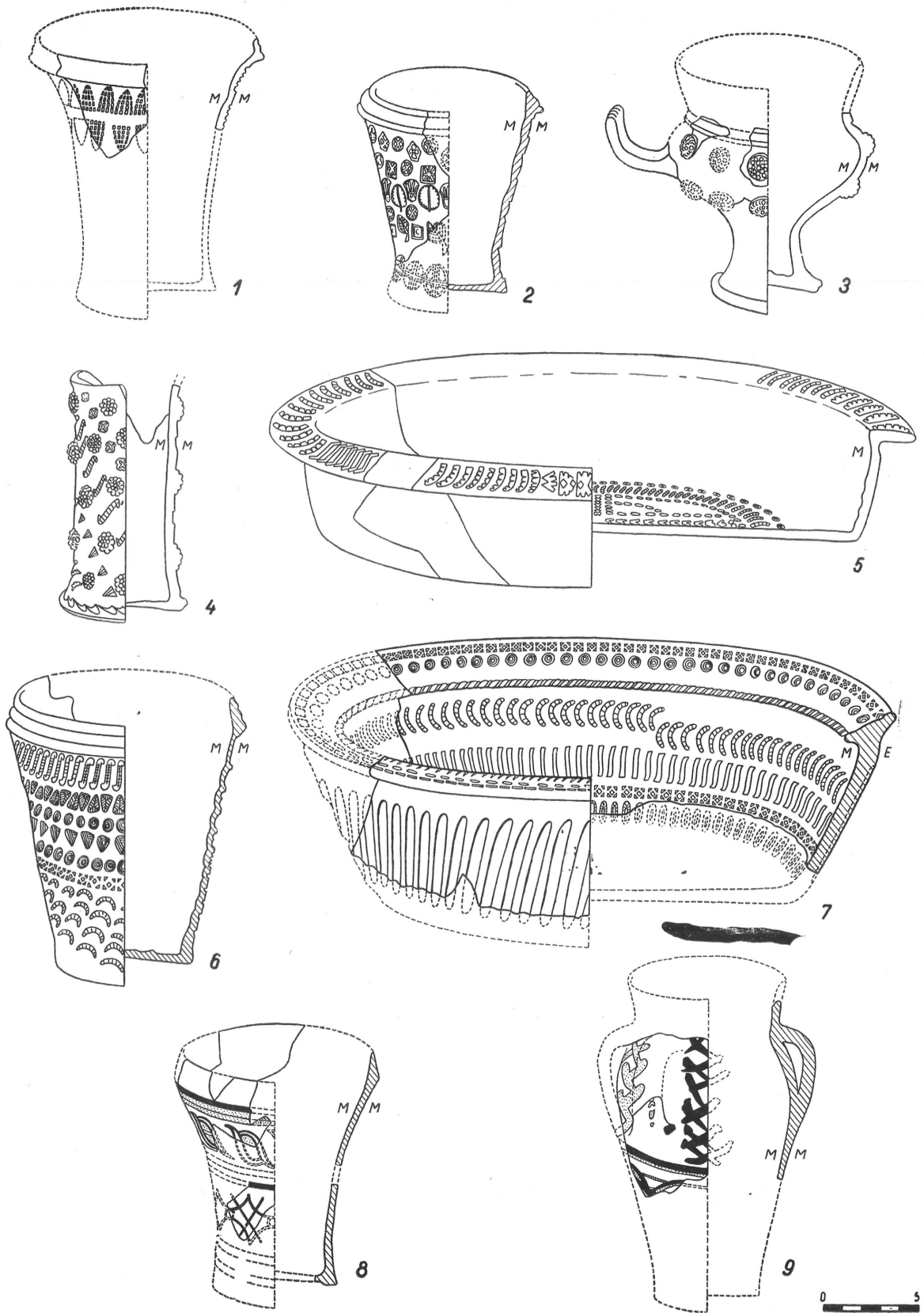
77. kép. XV. sz.-i edénytípusok

78. kép. Vörös cserépedény-típusok. XV. sz. második fele

79. kép. Vörös cserépedény-típusok. XV. sz. második fele

80. kép. Budai díszkerámia-típusok. XV. sz. második fele

MITTELALTERLICHE KERAMIK AUS DEM BURGPALAST VON BUDA

(13.—15. Jahrhundert)

In der vorliegenden Abhandlung soll das in den mittelalterlichen Werkstätten Ungarns erzeugte Gebrauchsgeschirr, sowie das prunkvolle Tafelgeschirr des 13. bis zur Schwelle des 16. Jahrhunderts aus dem Fundmaterial des Burgpalastes vorgeführt werden. Es wurde nicht die umfassende Darstellung des ganzen keramischen Fundmaterials, sondern eher ein Überblick und der Werdegang der Entwicklung des für die verschiedenen Epochen charakteristischen Materials in einer kurzen Zusammenfassung angestrebt. Diesen Gesichtspunkt vor Augen haltend, mußten wir uns in der Hauptsache an diejenige Schlußfolgerungen anlehnen, die aus den münzdatierten Fundkomplexen und Schichten gezogen werden konnten, da die Forschung — bei der heutigen Lage der Dinge — vor allem in der Frage der Zeitbestimmung eines weiteren gut datierbaren Materials bedarf. Da Fundorten und Fundkomplexe in der in Vorbereitung befindlichen Monographie von L. Gerevich zusammengestellt sind, berufen wir uns auf die dort veröffentlichten Tafeln und Beschreibungen als Beweismittel und überblicken die vorkommenden keramischen Leittypen lediglich durch Zusammenstellung von chronologischen Tafeln.¹

Um die charakteristischen Züge der Typen augenfälliger zu machen, werden wo möglich in der Tabelle die Hauptvarianten der Keramiktypen vorgeführt. — Bei der Gruppierung des Gefäßmaterials der verschiedenen Jahrhunderte wurde die Scherbenfarbe berücksichtigt, die — indem sie auf die unterschiedlichen Rohmaterialien hinweist — auch ein Ausgangspunkt für die Absonderung der zeitgenössischen Werkstätten darzustellen vermag.

Mit der Verschiedenheit des benutzten Tones geht vielfach die unterschiedliche Erzeugungstechnik einher und in solchen Fällen kann man auch auf die Entwicklungsstufen der Werkstätten schließen.

Die Vorführung des keramischen Materials der einzelnen Jahrhunderte wird stets mit der Vorführung der Typen des aus österreichischen Werkstätten importierten Gebrauchsgeschirrs aus derselben Zeit abgeschlossen, Unsere frühere Bearbeitung steckte sich in erster Linie die Bestimmung der ausländischen Herkunft und die der Werkstattmarken zum Ziele und bestrebte die Verbreitung der bis dahin bekannten Funde im ganzen Lande zu beleuchten, aus welchem Grund wir bloß die allgemeinsten Typen dargestellt hatten.²

13. Jahrhundert

Weiß gebrannter Ton

Im ungarländischen keramischen Material tritt zu Ende des 12. Jahrhunderts die Anwendung eines neuen, weiß oder gelbilchweiß gebrannten Tones auf, die im 13. Jahrhundert, insbesondere in den mittleren und nördlichen Gebieten des Karpatenbeckens bei einem Teil der Töpfereien zur Anwendung kam.³ Wegen ihrer gefälligen, hellen Farbe, die auch die Reinhaltung der Gefäße erleichterte, wurden sie sowohl von der dörflichen als auch von der städtischen Bewohnerschaft bevorzugt und waren scheinbar allein in jenen Gegenden nicht verbreitet, wo es keine entsprechende Tonfundorte gab und die außerhalb des Handelskreises der Töpfer standen, die diese Keramik erzeugten. Der Gebrauch dieses weißen Tones läßt sich in der Praxis der ungarischen Töpferei ganz bis in das 19. Jahrhundert fortsätzlich verfolgen.⁴

Im Fundmaterial des Burgpalastes kommen in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts Töpfe, Töpfchen, Schüsseln, Schalen, Flaschen und Kannen aus solchem Ton vor. In der Gruppe der Töpfe sind zwei Haupttypen zu unterscheiden. Der eine Typ ist eine gedrungene, typische Topfform mit stärker ausladender Schulter, breiterem Körper, beim anderen Typ ist das Gefäß länglicher, die Gefäßmündung hat dieselbe Breite wie der Körper oder ist breiter. Der erste Typ stellt eigentlich die Weiterentwicklung der im 10.—12. Jahrhundert allgemeinen mitteleuropäischen Topfform dar. Im überwiegenden Teil sind sie 12—22 cm hoch; wie es die Brand- und Rußspuren bezeugen, wurden sie zum Kochen benutzt. Seltener kommen auch größere, 26—30 cm hohe Vorratsgefäße vor. Ihre Verzierung besteht bei allen aus tiefeingeritzten, am ganzen Gefäßkörper oder auf dem oberen Zweidrittelteil spiralförmig ringsumlaufenden Linien. Nur in ganz seltenen Fällen begegnen wir einer einfachen Wellenlinie, die um die Schultern des Topfes herumläuft und die oberste Linie der waagrechten Verzierung kreuzt. Eine Werkstattmarke — die plastisch kreuzförmig ist oder ein von Kreis umfaßtes Kreuz darstellt, ferner die gitterförmige Bodenmarke — kommen im Fundmaterial des Burgpalastes nur äußerst selten vor. Ihre technische Untersuchung⁵ weist darauf hin, daß sie auf einfacher Handtöpferscheibe in Spiralwulsttechnik von den im Rahmen der Hausindustrie arbeitenden Töpfern der Umgebung erzeugt wurden. Die

Exemplare, an welchen die eingeritzten Linien auf eine gleichmäßiger gedrehte Scheibe verweisen und die Glättung des Gefäßkörpers sich im Laufe der raschen Drehung der Scheibe nicht lediglich auf den Hals und den Rand beschränkt, sondern auch auf den Schulter- und Bauchteil erstreckt, dürften bereits am Ende des 13. Jahrhunderts an einer Handtöpferscheibe von schwererem Typ angefertigt worden sein. Die Töpfe führen einen nicht untergriffigen Kragenrand, bei den entwickelteren Typen ist der Rand untergriffig oder bildet einen Übergang zum sog. Kragenrandtyp, der im 14. Jahrhundert häufig vorkommt.

Die Töpfchen sind eigentlich kleine, 8—12 cm hohe Varianten des ersten Topftyps. Im Vergleich zu ihren kleinen Maßen besitzen sie einen verhältnismäßig breiten Körper. Die Randprofilierung stimmt bei einigen mit der Ausführung der Topfränder überein, bei anderen ist die nicht untergriffige Profilierung kaum sichtbar und bilden auf diese Weise einen Übergang zum Typ der Schalen. Der Großteil der Töpfchen wurde gleichfalls zum Kochen (wahrscheinlich von flüssigen, breiigen Speisen) gebraucht. Der Gefäßrand wurde mit der Hand zum Ausgießen schnauzenförmig geformt; (auf manchen Stücken ist auch der primitive Fußrand zu beobachten — wahrscheinlich eine Einwirkung der Form der gedrechselten Holzgefäße (Abb. 5).

Zu Speisezwecken, insbesondere zum Tischgebrauch dienten die folgenden zwei Gefäßformen: die Schüsseln und die Schalen. Es sind Gefäße von schmalen Boden, mit sich trichterförmig erweiterndem Körper, schwach ausgebildeter Schulter und trichterförmigem, nicht profilertem Rande. Der Bedarf nach den 10—12 cm hohen Schüsseln war sichtbar geringer, die 5—8 cm hohen Schalen, die als Speisegeschirr dienten, kommen indessen massenhaft vor. Auch diese tragen als einzige Verzierung die auf der Schulter umlaufende eingeritzte Spirallinie. In der Herausbildung der Form der Töpfchen, Schüsseln und Schalen fällt gewiß dem westslawischen Schüsseltype Ostdeutschlands und Böhmens des 11.—12. Jahrhunderts eine Rolle mit ähnlicher Form und Verzierung zu, doch weist er ein stärker gegliedertes, oft ein den Töpfen dieser Zeit entsprechendes Randprofil auf.⁶

Den sechsten Gefäßtyp vertreten die Flaschen. Typisch für sie ist der hohe, nach oben zu verengte Hals und der breite, trichterförmige Mund. Die als Verzierung spiralförmig eingeritzte Linie kommt zunächst am ganzen Gefäßkörper, dann nur mehr auf der Schulter zur Anwendung. Ein entwickelteres, vielleicht bereits etwa in den 1300er Jahren hergestelltes Exemplar führt auf der Schulter noch eine eingeritzte, am Bauch indessen schon gerippte Oberflächengliederung (Abb. 68/3, 40. g.). Auf

einem Bruchstück aus derselben Zeit ist eine auch von anderen Fundorten (Esztergom, Hatvan) bekannte braunrote Bemalung zu sehen (die — vielleicht halbkreisförmige — Verzierung weicht von jenen ab); die parallele, waagrecht gestreifte Bemalung der vorerwähnten Analogien kommt hingegen am Halsbruchstück einer Flasche aus stark gelblichem (stellenweise rötlich gebranntem) Ton vor. In einem Falle versuchte der Töpfer die Flaschenform zu einem Krug umzuändern, indem er den Mund schnabelförmig eindrückte und auch Henke ansetzte. Wir sind der festen Überzeugung, daß die Anregung zu dieser Lösung die damals bereits hierzulande bekannten Wiener Krüge gegeben haben; bei diesen kommt der Henkel um das Einschenken mit der rechten Hand zu erleichtern, genau so wie beim Budaer Exemplar nicht gegenüber dem Schnabel, sondern stets im Winkel zu diesem angebracht, vor. Die rasche Glättung des Gefäßkörpers reicht bereits vom Rande bis zum unteren Teil des Bauches und weist auch darauf hin, daß dieses Stück am Ende des Jahrhunderts angefertigt werden dürfte. Als Gefäßtyp ist die Flaschenform den bisherigen Forschungen nach das Ergebnis von örtlicher Entwicklung; ihre Entwicklung nahm bereits im 9. Jahrhundert ihren Anfang und ist zu dieser Zeit auch unter den Formen der westslawischen Keramik zu finden und die Forscher leiten sie von den spätrömisch-awarisch-slawischen Werkstätten der Donauengegend ab.⁷

Der siebte Gefäßtyp, dem wir begegnen, die Kanne — erscheint im Burgpalast annehmbar erst am Ende des Jahrhunderts. Die gerippte Profilierung des Randes, die abwechslungsreichen Muster der Bemalung, die unten schlanke Gefäßform von gotischem Charakter, weisen alle auf das 14. Jahrhundert hin. Die aus dem Palast bekannten Exemplare (40. g.) sind alle Fragmente, ihre Form läßt sich jedoch auf Grund der übereinstimmenden, intakt erhalten gebliebenen Exemplare am Brunnen vom Buda-Díszplatz⁸ rekonstruieren. Ein früheres Exemplar der Formentwicklung vielleicht aus der ersten Hälfte des Jahrhunderts, ist von Pili bekannt.⁹ Der gedrungene Gefäßkörper, als der der Exemplare von Buda, ist vom Rand bis zum Boden mit roten parallelen Streifen verziert, die auf die Schulter mit Kamm eingeritzte Wellenbandverzierung stellt die vielleicht zuletzt angewandte Verzierungsweise der früheren Ornamentik dar.

Die Bemalung der Budaer und Piliener Kannen zeigt auch gut die Entwicklung, die die Muster durchmachten. Zunächst waren es parallele Streifen (die auch auf den Flaschen erschienen), später Doppelkreise zwischen zwei Streifen mit Tupfenverzierung, sodann folgte die Halbierung des Kreismusters zwischen den zwei Streifen (was viel leichter als die ganzen Kreise zu machen war), schließlich im 14. Jahrhundert,

als das frühere Rosettenmotiv aufgegeben wurde, ist aus den bereits sinnlos gewordenen Tüpfchen das Zahnmuster hervorgegangen.

Rot und braun gebrannter Ton

Während zu dieser Zeit im Fundmaterial der Provinz das rote und braune Gefäßmaterial in der Regel sehr bedeutsam ist, kommen im Bereich des königlichen Burgpalastes von Buda — aber auch in der Bürgerstadt — solche Tongefäße sehr selten vor. Dies läßt sich allein damit erklären, daß Buda zu dieser Zeit noch außerhalb des Handelskreises der Töpfer gelegen ist, die solchen Ton benutzt und sie daher diesen Markt nur seltener mit ihren Erzeugnissen aufgesucht haben. Im Fundkomplex des 13. Jahrhunderts kommen einige Töpfe aus rötlich-braunem, mit Sand gemagertem Ton vor. Der Form und der Verzierung nach stehen sie den weißen Töpfen nahe — zeigen die Vielfältigkeit der Wechselbeziehungen zwischen den verschiedenen Werkstätten —, jedoch völlig gleiche Typen haben wir nicht gefunden. Wie es die im Inneren sichtbaren Spuren verraten, sind auch diese auf der Handtöpferscheibe in Spiralwulsttechnik, doch mit gut geglätteter Außenfläche angefertigt worden. Einfacher, abgerundeter Rand findet sich nur an einem Topf, bei den übrigen wurden die entwickelten Varianten des zweifach profilierten Randes angewendet, der sich der Form des Deckels anpaßt. Ein zum Vorschein gekommener Deckel vertritt die allgemeine gewölbte Form mit breiterem, grob geformtem Knaufgriff (Abb. 69/3). Ihre Verzierung besteht und zwar nur auf der Schulter oder vom Hals bis unter am Bauch aus einfachen Wellenlinien oder vielfach aus einer waagrechteten Linie, die spiralförmig ringsum läuft (Abb. 69/1—2).

Die rot gebrannten Tongefäße (Kannen?), welche der Töpfer außen und innen mit weißer Engobe überzog und die Außenfläche mit rotbemaltem Halbkreismuster verzierte, wurden vermutlich bereits am Ende des Jahrhunderts gefertigt (Abb. 69/4). Ihr Charakter dürfte den weiter oben beschriebenen, bemalten weißen Krügen ähnlich gewesen sein und auf diese Weise auch auf dem Markt von Buda leichteren Absatz gefunden haben. Allein die Anpassung an die Ansprüche der Käufer¹⁰ konnte den Erzeuger der Ware zu einem so komplizierten Arbeitsprozeß verleiten.

Österreichische Töpferware im 13. Jahrhundert in Buda

Dem bisher bearbeiteten Fundmaterial nach spielte bereits in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts die Ware der österreichischen, insbesondere der Wiener Töpferwerkstätten eine bedeutende Rolle auf dem hiesigen Markte. Im

prozentualen Verhältnis und in der Mannigfaltigkeit der gebrauchten Keramiktypen ist sie im königlichen Hof und im Haushalt des städtischen Bürgertums am bedeutsamsten, doch kann man aus einzelnen Funden bereits darauf schließen, daß zu dieser Zeit naturgemäß noch in viel bescheidenerem Maße als in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts diese Ware mancherorts auch im Haushalt der dörflichen Leibeigenen erscheint.¹¹

Im Material des Burgpalastes von Buda kommen von den im Gebrauch gestandenen österreichischen Gefäßtypen die Kochtöpfe am häufigsten vor, die im reduzierten Feuer aus grau gebranntem Ton erzeugt wurden. Nicht allein durch die abweichende Technik sind sie von den Erzeugnissen der ungarischen Töpferei gut zu unterscheiden, sondern auch durch den abgerundeten, ausladenden Rand, die gedrungene, unten verhältnismäßig breite Form als sie bei den einheimischen Gefäßen ist, zu welchen Merkmalen sich noch die viel dickere Gefäßwand gesellt. Ihre einzige Verzierung besteht in der am Bauch oder auf der Schulter des Topfes ausgebildeten treppenartigen Profilierung oder in Leisten.

Von den Deckeln, die zu den Töpfen benutzt wurden, sind uns bislang drei verschiedene Typen bekannt (Abb. 14—15). Am häufigsten kommt der glockenförmige Knaufdeckel vor, die im Verhältnis zu den Deckelformen der späteren Jahrhunderte höher und gebaucht ausgebildet ist. Diese Form, die in den österreichischen Werkstätten allgemein war, ist im 13. Jahrhundert auch in Böhmen und Schlesien zu finden.¹² Der tellerförmige Deckel mit niedrigem Knaufgriff oder die seltene Deckelform, worauf der Henkel vom Rande ausgehend eingebogen ist, stellt einen charakteristischen österreichischen Typ dar. Der mit einem Knauf versehene, tellerförmige Deckel ist in der zweiten Hälfte des 13. und zu Beginn des 14. Jahrhunderts — vermutlich auf starken österreichischen Einfluß — in einzelnen Gegenden auch von der ungarischen Töpferei übernommen worden.¹³ Der flache, tellerförmige Deckel mit Knaufgriff ist im 13. Jahrhundert auch in Ostdeutschland bekannt, weicht vom österreichischen Typ nur insofern ab, daß der Rand nicht so hoch hinaufreicht.¹⁴ Neben der üblichen Topfform kommt seltener auch die ganz niedrige, breite Form vor (Abb. 71/1), dient wahrscheinlich zur Zubereitung von breiigen Speisen, ihre Ausbildung ist abgesehen von der Höhe dieselbe wie die der anderen Töpfe. Von den österreichischen Töpfchentypen ist uns aus dieser Zeit bisher nur eine Form bekannt, nämlich die am Bauch und am Hals dicht gerippte, mit einer Schnauze, die zum Henkel in stumpfem Winkel steht (Abb. 71/3).

Neben den Töpfen stellt den häufigsten österreichischen Gefäßtyp die Kanne dar. Typisch

für sie ist der kaum profilierte, hohe Mund und der zum Ausgußschnabel im Winkel stehende, gekahlte Wursthenkel, dessen Rücken schräge Schnittreihen verzierern. Schulter und Bauch sind mit Leisten versehen. Da im Budaer Burgpalast fast auf alle 2—3 österreichische Töpfe eine Kanne fällt, das verhältnismäßig weitaus mehr ist, als das, was in einem Haushalt gebraucht wird, kann man darauf schließen, daß der Import der österreichischen keramischen Ware nicht nur die Produktionsmenge und die Qualität der einheimischen Töpferei zu ergänzen berufen war, sondern bei einzelnen Warensorten auch den Mangel an solchen ersetzte. Es ist allgemein bekannt, daß zu dieser Zeit die einheimischen Töpfer allein Flaschen, jedoch keine größeren Kannen zur Aufnahme von Flüssigkeiten herstellen.

Ein seltener Gefäßtyp ist der Grapen mit schrägem, aufrechtstehendem Griff; in einzelnen Fällen ohne Fuß (Abb. 71/4); zu Ende des Jahrhunderts erscheinen bereits Exemplare, die innen mit Glasur überzogen sind. Die Herstellung solcher Backgefäße hat die ungarische Töpferei der Städte unseren bisherigen Kenntnissen nach erst im 15. Jahrhundert aufgenommen. Eine flache Backschüssel mit dicker Wand kam bisher nur in einem einzigen Exemplar vor, sie wurde aus einem mit Graphit gemischten Ton erzeugt; dem Bruchstück nach dürfte die Form etwas eckig, doch an den Ecken abgerundet gewesen sein (Abb. 71/7).

Ein charakteristischer österreichischer Gefäßtyp ist das für den Tafelgebrauch bestimmte Krug mit einem den oberen Teil überspannenden Bügelhenkel, mit zwei oder drei tierkopfförmig ausgebildeten Ausgüssen, Bruchstücke von grauen, reduziert gebrannten oder außen mit gelber, bräunlichgrüner Glasur überzogenen Exemplaren kamen in den Budaer (Abb. 17—20) und Visegräder Burgpalästen zum Vorschein; aus dem Fundkomplex eines Budaer bürgerlichen Hauses ist uns das erste komplette Exemplar bekannt¹⁵ (Abb. 21).

Die charakteristischen Stücke des österreichischen Imports aus dem 13. Jahrhundert sind die tönernen Brennöpfe, in Form von flachem Tellerchen; zum Aufnehmen des Dochtes dienen die gewöhnlich an drei Stellen des Randes mit Fingereindruck gebildeten Vertiefungen (Abb. 16, 71/8—9). Im darauffolgenden Jahrhundert treten bereits örtlich hergestellte Nachahmungen auf, welche dann von den neuen Beleuchtungsgeräten, von den tönernen und bronzenen Leuchtern aus dem Gebrauch verdrängt werden.

Die nachweisbaren Exemplare der vorgeführten österreichischen Gefäßtypen wurden in dieser Zeit zumeist aus grauem, reduziert gebranntem Ton erzeugt;¹⁶ mit Graphit gemischten Ton enthalten nicht mehr als 25 v. H. der Töpfe, es sind ferner ein oder zwei Exemplare der flachen Deckel mit Knaufgriff hergestellt

worden, manche Gefäßtypen, wie z. B. Kannen, Lampen kommen aus Ton mit Graphitzusatz dem Anscheine nach gar nicht vor. Der größte Teil der Deckel ist auch aus gewöhnlichem, reduziert gebranntem Ton hergestellt; in einzelnen Fällen, als der Töpfer die durch reduzierten Brand entstehende große Gefäßfläche nicht zustande bringen konnte, rieb er das Äußere des graubraunen Tongefäßes mit Graphitstaub ein, was sich im Gebrauch stellenweise abgenutzt hat. Während die Töpfe noch eine von der Scheibe abgehobene, jedoch bereits gleichmäßig geglättete Form aufweisen, stellen die glockenförmigen Deckel bereits auf der Scheibe aufgezoogene Exemplare mit abgeschnittenem Knauf dar. Die österreichischen Töpfer arbeiteten demnach in den städtischen Werkstätten auf handgedrehten schweren Scheiben und drehten die kleineren Gefäßformen schon regelrecht. Werkstattmarken finden wir lediglich am Rande bei einem Teil der Töpfe; aus dieser Zeit sind aus dem Budaer Burgpalast bisher sieben Typen bekannt.¹⁷ Diese und ihre Varianten sind annehmbar die Zeichen von Wiener und anderen österreichischen Werkstätten. So kommt z. B. das Zeichen Nr. 61/1 in Wiener Funden, das mit der Nr. 58 an Funden von Enns und das mit der Nr. 60/1 an Funden von Linz vor. Die mit Werkstattmarken versehenen Töpfe sind ebenfalls von reduziertem Brand, allein das Zeichen Nr. 58 ist zuweilen auch an Töpfen anzutreffen, die aus Graphit enthaltendem Ton hergestellt worden sind.

14. Jahrhundert

Auch zu dieser Zeit stellen im Budaer Burgpalast die aus weiß gebranntem Ton erzeugten Gefäße den überwiegenden Teil des Fundmaterials dar. Der größte Teil der Gefäße wird auch zu dieser Zeit noch in Spiralwulsttechnik hergestellt, bloß werden die Spuren mit nachträglicher Glättung besser verarbeitet. Es gibt jedoch bereits solche — vor allem kleinere — Formen (Deckel, Becher), bei welchen die Anwendung einer regelrechten Scheibentechnik (Aufziehen des Gefäßes) bereits sehr häufig vorkommt, obwohl das angefertigte Stück auch damals noch von der Scheibe abgehoben und nicht abgeschnitten wird. Aus diesem Grunde halten wir es für wahrscheinlich, daß man in dieser Epoche noch die mit der Hand gedrehte Scheibe aber in entwickelterer — schwererer — Form verwendet. Die Töpfe weisen eine regelmäßigeren Form auf, die Dicke der Gefäßwände ist gleichmäßiger, was ebenfalls auf den allgemeinen Gebrauch der schweren Handtöpferscheibe hinweist. Als Ergebnis der raschen Drehung erstreckt sich die Glättung der Fläche auf den ganzen Gefäßkörper und an Stelle der als Verzierung früher eingeritzten Linien, ist die Fläche von einer allein auf der Schulter oder

auf dem ganzen Gefäßkörper gefindlichen Rippenverzierung geschmückt, die zuweilen eine stark betonte, scharfe Form annimmt. Als Randverzierung treten äußerst mannigfaltige, profilierte Formen auf: vielfach begegnet man dem einem gebogenen Nagelkopf gleichbaren Randprofil, in einer dem Aufliegen des Deckels angepaßter Form (Abb. 72/2), dem ein wenig abgerundeten Randtyp (Abb. 72/5), sowie den Kragenrändern. Exemplare mit Bodenstempel (einfaches Kreuz in einem Kreis) kommen selten vor; im Inneren des einen solchen Topfes sind die Spuren der Spiralwulsttechnik gut sichtbar (Abb. 22, 72/2).

Ein Teil der Töpfe erhielt bereits auch schon einen kegelförmigen, weniger profilierten Deckel, als es die österreichischen glockenförmigen Deckel des 13. Jahrhunderts sind. Die Wand ist zuweilen gerippt ausgebildet. Ihre einfache, in ganz Mitteleuropa allgemein verbreitete Form ist auch in den späteren Zeiten auffindbar. Einzelne Exemplare wurden bereits auf der Scheibe aufgezogen und danach abgeschnitten.

Eine Schüsselform ist bisher aus dem Budaer Material nicht bekannt; Schalen kommen jedoch sehr häufig vor. Sie entwickelten sich weiter aus der Form des 13. Jahrhunderts, doch sind ihre durchschnittlichen Maße kleiner; der Rand ist niedriger, die Seiten sind gerippt, zuweilen scharf treppenförmig gegliedert. Die vorgeführten Varianten sind für diese Zeit äußerst charakteristisch; die Form verschwindet später völlig aus dem Gefäßmaterial (Abb. 25, 72/79).

Die Herstellung von Becherformen, die aus den Erzeugnissen der früheren einheimischen Töpferei fehlen, wird in diesem Jahrhundert aufgenommen. Es erscheinen zwei Typen der für den Tafelgebrauch bestimmten Trinkgefäße. Der größere, 11—15 cm hohe Bechertyp mit einfachem abgerundetem Rand, in der Mitte mit Gurtfurchen profiliert, gegen die Standfläche verjüngt (Abb. 26, 74/1), stellt wahrscheinlich die Grundform des feineren Fußbechertyps dar (Abb. 27). Letzterer ist gewöhnlich kleiner, 10—12 cm hoch, mit dünnerer Wand und scharf profiliertem Rand; die Verzierung gibt eine am Bauch streifenförmig angebrachte dicht eingritzte Linienreihe. Unter den Bechern finden sich oft auch solche Exemplare, bei welchen der Boden noch von der Scheibe abgehoben, die Gefäßwand jedoch nicht mehr mit der Spiralwulsttechnik angefertigt, sondern aufgezogen wurde.

Die Flaschen-, Krug- und Kannenformen sind in den Funden des Burgpalastes dieser Epoche nur durch Bruchstücke vertreten; ein Teil von diesen ist rot bemalt, das Muster ergibt sich aus halbkreisbogigen gezahnten Streifen zwischen zwei parallelen Streifen (Abb. 74/8). Die Krüge mit stark profiliertem Rand sind den im Innern des Halses sichtbaren Spuren nach nicht mehr in Spiralwulsttechnik herge-

stellt, sondern wurden auf der Scheibe aufgezogen.

Gelb, rötlich und rot gebrannter Ton

In viel stärkerem Maße als im vorherigen Jahrhundert erscheinen Gefäße, die nicht aus weißem Ton angefertigt wurden. Da unter diesen vielfach auch Formen anzutreffen sind, die aus weißem Ton hergestellt nie vorkommen, halten wir es für wahrscheinlich, daß diese aus anderen Werkstätten stammen.

Für das Budaer Material des 14. Jahrhunderts ist das massenhafte Auftreten der gelben und rötlichen Töpfe charakteristisch; neben den schwach kragenförmigen Randprofilen ist das abgerundete, abgebogene Profil am häufigsten, das mit dem Randprofil der österreichischen Töpfe oft völlig übereinstimmt. Diese Töpfe haben zuweilen auch eine an der Schulter umlaufende Rollstempelverzierung. Die Form der Töpfe ist etwas gedrungener als die der weißen; ihr Ton ist gleichmäßig verarbeitet und hartgebrannt (Abb. 73). Ab und zu sind auch Exemplare zu finden, wo sich am oberen Teil des abgerundeten Randes an einer Stelle eine mit Fingereindruck ausgebildete Vertiefung befindet, was auch bei einem Teil der österreichischen Töpfe des 14. Jahrhunderts vorkommt. Einige Forscher halten dies bei dem österreichischen Material für eine Werkstattmarke.¹⁸ Seltener kommt auch die durch Fingereindruck zackenförmige Randausbildung vor; diese Verzierungsart erfreut sich im Laufe der kommenden Jahrhunderte bereits einer großen Beliebtheit.

Aus gelb gebranntem Ton gefertigte Krüge sind in unserem Fundmaterial nur mehr in Bruchstücken vorhanden, die Krüge sind mit stark profiliertem Rand versehen, am Rückenteil ihres ein wenig flach gedrückten Wursthensels zieht sich ein tiefer Schnitt entlang.

Aus rot oder braun gebranntem Ton wurde nur ein geringer Prozentsatz des Gefäßmaterials hergestellt. Aus schwachgebranntem braunem (beim Bruch grauem) Ton kommen kaum einige Töpfe vor; über dem Bauch des einen Stückes läuft eine schwache Rippenverzierung herum, sein eckiger Rand ist ein wenig eingestülpt (Abb. 73/16). Aus rot gebranntem Ton, von außen mit weißer Engobe überzogen, begegnen wir auch einer Kanne (oder einem Krüge?), an der Schulter mit parallel eingeritzten Linien verziert.

Als Nachahmung der österreichischen Brennnapfe erscheinen zu dieser Zeit auch ihre aus gelb oder rot gebranntem Ton angefertigten Kopien (Abb. 73/9).

Ebenfalls aus rot gebranntem Ton sind die kleinen Tiegeln mit gerippter Außenwand, mit auf der Scheibe aufgezogenem Körper und abgeschnittenem Boden erzeugt (Abb. 73/18—19).

Es ist keinem Zufall zuzuschreiben, daß wir in dieser Epoche gerade unter den gelb, rötlich

und rot gebrannten keramischen Stücken am häufigsten diejenigen Exemplare finden, welche auf entwickeltere Töpfertechnik hinweisen. Am Rand eines gelb gebrannten Topfbruchstückes mit abgerundetem Rand ist die im Ofen angebrannte hellgrüne Glasur zu sehen; eine kleine rot gebrannte Tonflasche mit einer auf der Scheibe aufgezogenen, regelrechten Ausarbeitung, die Außenfläche mit beinglatt polierter weißer Engobe überzogen und auch noch von parallel laufenden, dünnen, roten, bemalten Streifen verziert (Abb. 28); rote Becherkacheln, innen mit gelblich-grüner Glasur, oder Rübenkacheln, die auf der Scheibe aufgezogen wurden, oben mit gelber oder grüner Glasur (Abb. 74/10 bis 11): all diese weisen darauf hin, daß sich städtische und Hofwerkstätten herausgebildet haben. Es darf nicht vergessen werden, daß im 14. Jahrhundert bereits Hofwerkstätten arbeiten um die Paläste von Buda, Visegrád, Esztergom und das Schloß von Pomáz mit prunkvollen Öfen ausstatten zu können; diese vermochten auch auf die nahe gelegenen Töpferwerkstätten Einfluß ausgeübt zu haben.

Österreichische Töpferware im 14. Jahrhundert in Buda

Die Ausfuhr der österreichischen Töpferwerkstätten nach Ungarn hält auch in diesem Zeitabschnitt an. Im Material des Burgpalastes von Buda kommen unter der gekauften Ware am häufigsten die einfachen Kochgefäße vor. Der Form nach sind sie gedrungenere als die Typen des 13. Jahrhunderts; der rundliche Bauch verschwindet völlig, die größte Breite befindet sich an der Schulterlinie, der abgerundete Rand ist noch mehr verdickt (Abb. 75/1).

Die Deckel verlieren ihre frühere Glockenform, sie werden flacher (Abb. 75/8).

Auch zu dieser Zeit ist die flache Backpfanne anzutreffen, jedoch mit senkrechter, ungegliederter Wand (Abb. 75/9). Eine ganz allein stehende Form der österreichischen Gefäßtypen dieses Jahrhunderts stellt die mächtige Schüssel dar, die aus mit Graphit gemengtem Ton angefertigt wurde; von dieser sind bisher nur Bruchstücke von zwei Exemplaren zum Vorschein gekommen. Das größere Exemplar, das am Grunde des in Felsen gehauenen, den Burgpalast in OW-Richtung durchquerenden Hofes vorgefunden wurde, dürfte ursprünglich einen 60 cm-Durchmesser, einen breit ausladenden, flachen 6,5 cm dicken Rand gehabt haben, dessen unteren Teil eine hervorstehende, tauartige Verzierung begrenzt. Darüber war einst der Rand an der Seite mit einem Reifen — wahrscheinlich aus Metall — verstärkt, den in regelmäßigen Abständen in den Rand eingesenkte Nägel hielten. Die Nagellöcher hat man bereits bei der Anfertigung der Schüssel und

nicht nachträglich gebohrt. An der Seite der Schüssel reihen sich eingetiefte ovale Felder, in diesen angeklebte plastische Menschenköpfe mit trichterförmiger Kopfbedeckung. Zwischen den Feldern sitzt auf stark hervortretenden Rippen je eine mit Form eingedrückte und angeklebte Rosette, zwischen diesen je eine mit Stempel eingedrückte Tierfigur mit Krone. Am oberen, flachen Teil des Randes sind drei eingedrückte Stempel zu sehen, zweimal das Zeichen Nr. 98, einmal das Nr. 97¹⁹ (Abb. 76).

Die Rekonstruktion der Form ermöglichte ein aus dem Brunnen eines Bürgerhauses im Burgviertel zum Vorschein gekommenes,²⁰ kleineres Exemplar, dessen Boden gleichfalls erhalten blieb. Form und Verzierungsart des letzteren steht dem vorherigen sehr nahe, die Verzierungen und die Werkstattmarken weisen jedoch bereits auf einen anderen Erzeuger hin. Als Werkstattmarke trägt es das Zeichen Nr. 38/1.

Unter den Erzeugnissen erscheinen auch neuere Formen: für die einfacheren Öfen des Palastes wird mit der Lieferung von Kacheln mit viereckig ausgezogener Mündung begonnen und zum oberen Abschluß des Ofens werden dreieckige Schüsselkacheln, für die Kachelöfen teils Rüben-, teils Becherkacheln gefertigt. Letztere zwei Formen weisen noch auf die frühere Periode in der Entwicklung der Kachelerzeugung hin, während die Kacheln mit viereckig ausgezogener Mündung der bisherigen Forschung nach, in Mittel- und Osteuropa wahrscheinlich erstmalig in diesem Jahrhundert auftreten. Die österreichische Form, dessen analoges Beispiel aus einem Fundkomplex des 14. Jahrhunderts von Enns bekannt ist,²¹ steht auf höherer Entwicklungsstufe als die böhmischen, ostdeutschen und polnischen Typen der gleichen Zeit. Letztere haben die auf der Scheibe gebildete zylindrische und längliche Form, bei welcher die Mündung verhältnismäßig kleiner ist, treuer beibehalten.²² Wir halten es für wahrscheinlich, daß man wegen des nördlichen, kälteren Klimas größere Öfen hergestellt hat, zu welchen die länglichen Formen geeigneter waren. Hierzulande waren die Kacheln mit viereckig ausgezogener Mündung zu Ende des 15. Jahrhunderts bereits allgemein verbreitet und größtenteils wurden sie wahrscheinlich schon von hiesigen Töpfern angefertigt.

Der größte Teil der vorgeführten, österreichischen Erzeugnisse aus dem 14. Jahrhundert sind auch diesmal einfache, reduziert gebrannte Tongefäße, bloß ein geringer Prozentsatz der Töpfe ist aus mit Graphit gemischtem Ton erzeugt. Die kleinen Schmelztiegel mit dreieckigem Mund (Abb. 75/10) — Beweise für den Werkstatt der Goldschmiede im Palast — werden zur Erhöhung der Feuerbeständigkeit naturgemäß immer mit Graphit hergestellt.

Werkstattmarken finden wir auch in dieser Zeit nur auf den Topfrändern; bisher kennen wir aus dieser Zeit die Marken von 9 verschiedenen österreichischen Werkstätten (Marken mit der Nr. 38/1, 62/1, 64, 66, 66/2, 79/1) aus dem Burgpalast, darunter kommt bereits das Zeichen von Tulln vor (44/1, 44/2). Außer den eingestempelten Zeichen begegnet man mehrmals auch den mit Fingereindruck gebildeten kleinen Vertiefungen und auch mit Messer gemachte Keilschnitte sind anzutreffen (Abb. 75/1, 7).

15. Jahrhundert

Die bis dahin führende Rolle der weißen Gefäße geht in diesem Jahrhundert nach und nach verloren, sie sind zu Ende des Jahrhunderts nur mehr 20 v. H. der im Palast benutzten Gefäße. In der ersten Hälfte des Jahrhunderts ist der Körper der Gefäße schwach gerippt. Ihre Form ist in der Regel gedrungener, ihr Hals gedrängter als im 14. Jahrhundert und verfügen über einen von der Scheibe abgehobenen Boden. Zu Ende des Jahrhunderts kommen bereits auch von der Scheibe abgeschnittenen Exemplare vor. Die Kannen entwickeln sich aus der Form des 14. Jahrhunderts weiter, sind jedoch bauchiger als jene, die frühere Ausbildung mit schlanken Boden verschwindet völlig und auf diese Weise wird der Gewichtspunkt des Gefäßes bereits auf den unteren Teil verlegt. Der betonte Fuß ist auch zur Zeit oft anzutreffen. Der breite, flache Bandhenkel fügt sich in der Regel nicht als eng hinzugehöriger Bestandteil der Schulter an (Abb. 30). Eine ähnliche Körperausbildung zeigen auch die Krüge mit verhältnismäßig kurzem Hals und spindelförmigem Rand. Beide Gefäßtypen sind fast immer rot bemalt, was darauf hinweist, daß sie für den Tafelgebrauch bestimmt waren. Zwei Arten der gemalten Muster sind anzutreffen, nämlich die sich im 14. Jahrhundert ausgebildete, gezahnte, bogenförmige Bemalung und die an der Mitte des Gefäßes angebrachte, nach rechts und links neigende parallele Streifung, die den Zwischenraum der zwei parallelen Streifen ausfüllen (Abb. 30). Die Bemalung ist anfangs gröber, wird jedoch späterhin mit stets regelmäßigeren und dünneren Pinselstrichen ausgeführt.

In geringerer Anzahl tritt auch jetzt noch die Flaschenform auf, doch nur mehr bei kleineren Exemplaren. Über ihrem breiten Boden breitet sich aus dem schlanken unteren Teil der birnenförmige Körper aus, der sich ohne Umbruch im kurzen Hals fortsetzt. Den Zwischenraum am Bauchteil, der zwischen den zwei parallelen Streifen ausgespart ist, zieren schräge Streifen in bräunlichroter Farbe. Auf einem Exemplar (Abb. 32) ist gut zu beobachten, daß es auf einer Handtöpferscheibe, jedoch bereits aufgezogen hergestellt worden ist: den Boden

hob man zwar von der Scheibe ab, doch sprechen Spuren im Inneren der Flasche dafür, daß die Gefäßwand aufgezogen wurde (Abb. 33).

Die Fußbecher kommen, vor allem in der ersten Hälfte des Jahrhunderts sehr häufig vor; ihrer Form nach entwickeln sie sich aus den Typen des 14. Jahrhunderts weiter, ihr Rand ist scharf profiliert, der Fuß stärker betont, vielfach mit krepfenartig geförmtem Band; in ein-zwei seltenen Fällen begegnen wir auch dem mit Einschnitten gebildeten, tauartig gedrehten Fußrand. Ein Teil dieser Ware mit ungewöhnlich dünner Wand ist sehr feingeschlämmt; abgehobene und von der Scheibe abgeschnittene Exemplare finden sich in gleicher Weise; ein jedes Exemplar ist bereits auf der Scheibe aufgezogen erzeugt worden.

Seltener kommt der unprofilierte Typ von gedrungener Form und mit zylinderförmigen Rand vor, der aus schneeweißem Ton auf der Scheibe aufgezogen wurde; diese stammen wahrscheinlich aus der zweiten Hälfte dieses Jahrhunderts, also aus der gleichen Zeit, wie die nachher zur Besprechung kommenden roten Becher (Abb. 34).

Gelb gebrannter Ton

Im Laufe des ganzen Jahrhunderts, zumal aber von der Mitte des Jahrhunderts an, sind die gelben — zuweilen gelblichroten — Kannen, seltener Krüge anzutreffen. Ihre Schultern sind mit einem umlaufenden, mit Formholz dicht gerilltem Band verziert, von der Stelle, wo sich der flache Wursthenkel, zuweilen der dickere Bandhenkel anschließt, befinden sich bis zum Rande 3—4 umlaufende Rippen, der Rand ist schnabelartig eingedrückt. An der Drehscheibe aufgezogen, wurden sie mit abgeschnittenem Boden angefertigt (Abb. 36). Eine reiche Serie solcher Ware befand sich in der im Stadtviertel Tabán freigelegten Grube Nr. 71.²³

Rot gebrannter Ton

In der zweiten Hälfte des Jahrhunderts, wahrscheinlich zwischen 1460—80 setzt im Material des Palastes das Auftreten einer charakteristischen Gefäßgruppe ein. Erzeugt wurde sie aus rot oder rötlichgelb gebranntem, gemagertem Ton; hinsichtlich des Typs sind ihr Töpfe, Töpfchen, dreifüßige Henkeltöpfchen, dreifüßige Grapen mit Tüllengriff, Kannen und Trinkbecher zuzuzählen. Charakteristisch ist für die, daß etwa ein Drittel der Töpfe innen mit grüner Bleiglasur, außen mit weißer Engobe überzogen ist; alle sind mit Henkeln versehen; die Kochgefäße und Kannen sind ausschließlich in glasierter Ausführung, außen mit Engobe überzogen und jedes Exemplar ist auf der Drehscheibe aufgezogen und abgeschnitten hergestellt worden.

Die Töpfe sind 14—22 cm hoch, die größte Ausbauchung des Gefäßkörpers fällt in das obere Drittel (die Ausbauchung befindet sich indessen bei den gleichaltrigen weißen Töpfen weiter unten in der Mittellinie oder unmittelbar über dieser); ihr Rand ist zum Aufliegen des Deckels ausladend, verdickt, schräg gebildet. In einzelnen Fällen ist der Rand unten durch Fingereindrücke gezackt. Der Gefäßkörper ist ganz glatt, bloß an der Schulter befindet sich eine schwach eingedrückte parallele, auf der Töpferscheibe erzeugte Gurtfurche (Abb. 37—38). Die Töpfchen sind ähnliche, jedoch kleinere, immer mit Henkeln versehene und glasierte Exemplare. Ein Teil der Grapen sind eigentlich nur dreifüßige Henkeltöpfchen (Abb. 59), eine andere Gruppe hat indessen flache Schalenform, mit einer sich dem Rand anschließenden Tülle, in welche man ursprünglich einen Holzstiel steckte, um das Abheben des Kochtopfes von der freien Feuerstelle zu erleichtern (Abb. 40).

Das Bruchstück einer glatten Kanne mit zylinderförmig und eines Kruges mit spindelförmig ausgebildetem Rand zeigen, daß in dieser Gruppe neben Küchengeräten auch zum Tischgebrauch bestimmte Formen hergestellt wurden; bei beiden Typen ist innen die grüne Glasur und außen der weiße Engobe-Überzug vorhanden (Abb. 41). Von den Trinkgefäßen kommt in dieser Gruppe nur eine Form vor: die aus rot gebranntem Ton, mit zylinder- oder trichterförmigem, zuweilen schwach geripptem Rand erzeugt worden ist (Abb. 43).

Die vorgeführte Gefäßgruppe kann außerhalb des Palastes im ganzen Bereich des mittelalterlichen Buda angetroffen werden²⁴ und ist auch in den nahen Aufenthaltsorten des königlichen Hofes (Nyék, Pomáz, Visegrád) bekannt. Die Häufigkeit der beschriebenen Typen in diesem Bereich, sowie die Anwendung der fortgeschrittenen Technik lassen darauf schließen, daß diese Gruppe aus den Töpfereien der Stadt Buda hervorgegangen ist. Auf eine durchaus entwickeltere städtische Werkstatt deutet nämlich die konsequente Anwendung der Engobe und der Glasur bei den verschiedenen Gefäßtypen in einer Zeit, als Gebrauchsgeschirre im Landesdurchschnitt noch ohne Glasur angefertigt wurden.

Eine ähnlich charakteristische Gruppe bilden die rot bemalten Kannen, Krüge und Krüglein. Auch diese sind aus rot gebranntem Ton erzeugt, doch ohne Glasur und sind außen — bei einzelnen Stücken auch innen — mit weißer Engobe überzogen, die rot übermalt ist. Die Musterung, ein gewöhnlich durch je drei einander überquerenden Pinselstrichen gebildetes Gitter, ist an der Seite des Gefäßes mehrmals wiederholt; die Henkel sind einfache, parallel gestreift. Es sind kurz Halsige Kannen mit flachem Wursthengel und geripp-

tem Rand. Der Körper der Krüglein ist kugelig, ihr Henkel schließt sich einem stark bogenförmig ausgebildeten Scheibenhals an, einzelne Stücke sind auch mit kleinen Ausgußtüllen versehen; sie wurden — wie es die italienischen Majolikakrüge bezeugen — als Öl- und Essigkännchen für den Tischgebrauch angefertigt (Abb. 77, Abb. 44—45).

Alle Stücke sind auf der Scheibe aufgezogen und abgeschnitten worden. Auch diese sind häufige Typen im Gebiete der mittelalterlichen Stadt; da sie aus der gleichen Masse erzeugt und zu gleicher Zeit wie die vorherige Gruppe auftreten, taucht der Gedanke auf, daß auch diese aus den Werkstätten der Budaer Töpfer hervorgegangen sind, um die aus der Provinz auf den Markt kommenden weißen Kannen zu verdrängen. Diese unsere Meinung unterstützt noch, daß auf dem einen Exemplar ein im Ofen draufgetropfter grüner Glasurfleck zu sehen ist — folglich wurden sie zusammen mit glasierten Gefäßen gebrannt.

Budaer Prunkkeramik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts

Obwohl man im 14. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts verstreut auch Versuchen begegnet, die für den Tischgebrauch entsprechendere, auch den reicheren Käufern gefällige Gefäßformen herzustellen bezweckten, heben sich solche Exemplare unter den einfacheren vielmehr durch ihre sorgfältigere Ausführung und feinere Gliederung der Form ab (Abb. 28). Bei weitem stehen sie nicht auf einer Höhe, auf der sie den Wettbewerb mit den teuren Glas- und Metallgefäßen im Haushalte der städtischen Bürgerschaft, noch mehr mit dem der Feudalherren aufzunehmen imstande gewesen wären. Obwohl unser vorgeführtes Fundmaterial aus dem Bereich eines königlichen Hofhaltes stammt, zeigt dies bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts nur die Menge und die Mannigfaltigkeit des Gefäßmaterials, in seiner Beschaffenheit konnte es nur dem einfachen Küchengebrauch dienen. All das, was in Qualität mehr ist und seines Preises halber nur für vermögendere Abnehmer zu erstehen ist, erscheint als Importware: zu Ende des 13. Jahrhunderts die glasierte Wiener Keramik, im 14. Jahrhundert die glasierte Halfayence aus dem Osten, im 15. Jahrhundert das Steinzeug aus dem Rheingebiet und die italienische Majolika. Der Grund hierfür ist darin zu suchen, daß zwischen 1200 und 1450 die ungarische Töpferei, wie auch die in Böhmen und Polen nicht die Entwicklungsstufe erlangen konnte, auf welcher damals die sich früh in Zünften vereinigenden Töpfermeister in Frankreich, England, in den Niederlanden, im Rheingebiet oder in Italien bereits standen. Die Anwendung der Glasur, die Her-

stellung des Steinzeuges oder die bereits eingeführte Majolikatechnik, all das konnte in diesen Gegenden die hohen Ansprüche der Käufer zufrieden stellen, es gewährte sogar große Möglichkeiten für die Ausfuhr.

Die Budaer Töpferei erlangt in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts den Grad ihrer Entwicklung, daß sie nicht nur einfaches Geschirr für den Haushalt, sondern auch Prunkkeramik zu erzeugen befähigt war. Im Fundmaterial des Palastes konnten wir bisher drei Gruppen (wahrscheinlich Erzeugnisse von drei verschiedenen Werkstätten) unterscheiden:

I. Aus weißem — in einzelnen seltenen Fällen gelb gebranntem — gut geschlammtem Ton hergestellte Becher und Schüssel;

II. mit weißer Engobe überzogene Becher und Schüsseln aus rot gebranntem Ton;

III. Majolikagefäße aus der Hofwerkstätte von Buda.

Die meisten Exemplare — Scherben von etwa 27 Stücken — sind bisher aus der ersten Gruppe vorhanden und vertreten ihrer Form nach vier Typen. Am häufigsten sind die ihrem Rand zu sich bogenförmig verbreiternden Becher mit schräg nach innen stehendem Rande. Die äußere Fläche, den ganzen Gefäßkörper bedeckt die Stempelverzierung, die mit der Form und dem Muster nach verschiedenen Stempeln angefertigt wurden. Auf je einem Becher sind sogar 3—6 verschiedene Stempelmuster zu finden, die in waagrecht umlaufenden oder schräg nach oben geführten Reihen angebracht sind und oft tritt in jeder Reihe ein anderes Stempelmuster auf.²⁵ Einzelne Becher führen auf der Schulter oder in ihrer Mitte auch eine mit Muster angeklebte plastische Erdbeerenverzierung (Abb. 46—47).

Der zweite seltener vertretene Typ ist der hohe Walzenbecher mit eingeschnittenem Standring und spiralförmig nach oben geführten Stempel- und Erdbeerverzierungen (Abb. 49).

Zum dritten, häufigeren Typ gehören die Fußbecher mit betontem Standring, am Rande mit eingeschnittener Verzackung; der abgerundete Körper läuft in trichterförmigen glatten Rand aus. An ihrer Seite ist ein nach oben gebogener und ein wenig sich verbreiternder Henkel, in der Mitte sind aufgeklebte, plastische Erdbeeren angesetzt (Abb. 50), auch sind angeklebte plastische Dornen, in einzelnen Fällen außerdem noch Stempelverzierungen anzutreffen (Abb. 51).

Die vierte Form stellt die seltener vorkommende Schüssel dar, mit einem waagrechten flachen Rand an der senkrechten niedrigen Seitenwand. Den oberen Teil des Randes und den Boden der Schüssel bedeckt eine in konzentrischen Ringen kreuzförmig dicht zueinanderstehende Stempelverzierung (Abb. 52). Auf zwei nur in Bruchstücken zum Vorschein gekommenen Schüsselrändern befindet sich ein

in gotischen Minuskeln geschriebener, sich wiederholender eingestempelter Text: *av. maria* (Abb. 53), in grüner Glasur auf einem, in gelber Glasur am anderen Exemplar, die bloß die Innenseite und den Rand der Schüssel bedeckt.

In dieser Gruppe kam bisher nur das Bruchstück eines weißen und eines gelben unglasierten Exemplars zum Vorschein (Abb. 54), alle anderen sind außen und innen mit Blei- glasur überzogen. Die äußere Glasur ist zu- meist von hellgrüner Grasfarbe, innen wurden die Becher hingegen bei diesen Exemplaren mit gelber Glasur überzogen (nur in einem Falle fanden wir innen eine violettbraune Glasur); nur ein Paar Exemplar sind außen gelb, innen grün oder sie sind innen und außen mit derselben Farbe überzogen. Die aufgeklebten Erdbeer- und Dornenverzierungen, sowie die eingedrückten Stempelmuster sind äußerst mannigfaltig (an den bisherigen Funden sind es etwa fünfziglei), wenn sich auch auf einem Exemplar zuweilen sechs verschiedene Muster befinden, sind nur zwei solche Becher vorhanden, an welchen sich dasselbe Stempelmuster wiederholt. Die Muster wurden wahrscheinlich mit winzigen Stempeln erzeugt, die aus Holz geschnitzt waren; bei manchen Stücken ist noch gut zu sehen, daß der Töpfer beim Eindrücken des Stempels auf der inneren Seite des Bechers einen Gegendruck mit seinem Finger ausgeübt hat.

Die in die zweite Gruppe gehörende Prunkkeramik kam im Fundmaterial des Palastes bisher nur in zwei Exemplaren vor. Den rot gebrannten, gemagerten Ton, aus dem sie hergestellt sind, hat man mit weißer Engobe überzogen. Die bei der vorherigen Gruppe beschriebene sich aufwärts verbreiternde Becherform ist auch hier zu beobachten, an der Seite mit sechs verschiedenen Mustern, über der Engobe außen und innen mit grüner Blei- glasur (Abb. 78). Eine weitere Form vertritt eine Schüssel mit schräger, hoher Seitenwand und schrägem, flachem Rand. Drei von den eingestempelten Mustern, die den Rand und den inneren Teil bedecken, kommen auch am vorhererwähnten Becher vor. Die äußere Wand der Schüssel ist mit senkrechten Rillen verziert.

Die dritte Gruppe der Prunkkeramik von Buda ist unter den Erzeugnissen der königlichen Majolikawerkstätte zu finden. Die Rolle und die verschiedenen Erzeugnisse der Hofwerkstätte des Königs Matthias wurde in einer ausführlichen Abhandlung bereits beschrieben und veröffentlicht,²⁶ hier wollen wir nur einige solche Stücke zeigen, die zur Bewertung der oben beschriebenen Gruppe I und II unentbehrlich sind. Einen Teil des Gefäßmaterials, das zur Majolikawerkstätte zu knüpfen ist, bilden Trinkbecher. Der Form nach begegnet uns auch hier der erste Typ, der trichterförmige,

sich aufwärts verbreiternde Becher, am häufigsten mit schieferm Rand (Abb. 56—57). Außerdem kommt auch eine andere Form vor, bei der am gewölbten Schulterteil dicht nebeneinander, flache Henkel angesetzt sind (Abb. 58). Sie sind in jedem Falle aus rotgebranntem Ton erzeugt, außen und innen sind sie mit weißer Zinnglasur bedeckt, die jedoch im Gegensatz zu den Erzeugnissen der italienischen Werkstätten oft nicht schneeweiß, sondern mit anderen Farben verunreinigt sind.²⁷ Sie sind mit waagrecht umlaufenden Linien oder breiten Streifen, sowie mit einem die ausgesparten Streifen ausfüllenden Gittermuster, ein anderesmal mit sich winkelig brechendem Bandmuster oder mit um einen Stab geflochtenem Band verziert und in Majolikatechnik blau, gelb, grasgrün bemalt.

Die Majolikabecher der königlichen Werkstätte dürften zu gleicher Zeit mit der ersten Gruppe der Majolikafußbodenziegel des Palastes (mit den Emblemen von Matthias und Beatrice) angefertigt worden sein und ihre Entstehungszeit setzt die Forschung auf die Jahre zwischen 1480—84;²⁸ hierauf verweist nämlich der Umstand, daß die Farben der Bechermuster mit den Farbtonen übereinstimmen, welche auf den sechseckigen und viereckigen Fußbodenziegeln verwendet wurden. Ein Teil der Verzierungen — das auf Tellern von Faenza der gleichen Zeit angebrachte Bandmuster mit Zickzacklinie und das um den Stab geflochtene Band — kommt als Randverzierung der Fußbodenziegel der ersten Gruppe oft vor. Die Gesamtwirkung der Becherverzierungen, die unsichere Pinselührung in der Zeichnung bleiben hinter der mit sicherer Hand ausgeführten Majoliken von Faenza zurück und stehen vielmehr dem neue Wege suchenden Stil der frühzeitigen italienischen Majoliken nahe; wir stehen entweder den Versuchen eines in Buda angestellten italienischen Meisters gegenüber, der sich bis dahin mit Gefäßbemalung nicht beschäftigt hat, oder der Arbeit ungarischer Töpfer, die in den Betrieb der königlichen Werkstätte einbezogen wurden. Die letztere Annahme wäre auch von der Tatsache verstärkt, daß der Formenschatz der Majolikabecher von der damaligen italienischen Keramik abweicht und — wie gesehen — mit den bleiglasierten Prunkbechern der keramischen Fundobjekte des Burgpalastes übereinstimmt. Von diesen weicht zwar das vielhenklige, eine gewölbte Schulter aufweisende Bruchstück ab (Abb. 58), jedoch schöpft auch dies seine Form nicht aus dem italienischen Musterschatz, sondern eignet sich die Ausführung der Steinzeugbecher von Lotzitz an, die in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts in Ungarn und vornehmlich in Buda so häufig auftreten.²⁹

Die erste und die zweite Gruppe der Prunkkeramik: der größte Teil der mit Stempelmuster

versehene, mit Bleiglasur überzogenen Becher und Schüsseln kam aus den Müllschichten der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts zum Vorschein, zumeist im Gefolge des Fundmaterials aus der Zeit des Königs Matthias (italienische Majolika, venezianisches Glas, Fußbodenziegel); auch diese gelangten zusammen mit der zugrunde gegangenen Ausrüstung des Renaissancepalastes auf ihren heutigen Fundort. Einige Exemplare gingen jedoch bereits früher aus dem Gebrauch, so lagen das zur ersten Gruppe gehörende grünglasierte Becherfragment und zwei grünelbe glasierte Bruchstücke (Abb. 48) in der 7. Schicht des Hofes neben der Kapelle in Begleitung von Münzen aus den Jahren 1430—1481³⁰ und von Funden, die aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts stammen. Demnach läßt sich bis zum Vorkommen eines neueren Beweismaterials die Herstellungszeit der ersten Gruppe auf die Jahre zwischen 1465—1485 setzen. Verstärkt wird diese Zeitbestimmung auch dadurch, daß der Charakter der zweiten Gruppe — gemagerter rotgebrannter Ton mit grüner Glasur, einzelne Flächen ohne Glasur, jedoch mit weißer Engobe überzogen — technologisch sich eng jener Hauskeramik anschließt, die in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts, wahrscheinlich als Erzeugnis der Budaer Töpfer in Buda und in seiner Umgebung aufkommt. Die erste und zweite Gruppe der Prunkkeramik wurde unserer Meinung nach zu gleicher Zeit angefertigt, das seltene Vorkommen der Exemplare der zweiten Gruppe im Palast läßt sich damit erklären, daß diese im Vergleich zu den bei der ersten Gruppe verwendeten glänzenden Glasuren für den Hof weniger gefällig waren und nur als zweitklassige Stücke angesehen wurden.³¹ Der plastischere, dickere weißgebrannte Ton widergab auch die Stempelmuster besser, als der gemagerte, gröbere Ton.

Im folgenden wollen wir untersuchen, welche Einflüsse sich in der Entstehung dieser — unserer Meinung nach Budaer — Prunkkeramik geltend gemacht haben dürften. Unter den Erzeugnissen der ausländischen Werkstätten finden wir keine mit den hier zum Vorschein gekommenen übereinstimmenden Stücke, betrachten wir jedoch die Einzelheiten des Formenschatzes und der Verzierung, sind die Komponenten, aus welchen die Erzeuger der ersten und zweiten Gruppe geschöpft haben, zu erkennen. Die schlanke, sich nach aufwärts etwas bogenförmig verbreiternde Becherform war in der europäischen Goldschmiedekunst des 15.—16. Jahrhunderts äußerst beliebt und vornehmlich im Gebiete West-, Nord- und Mitteleuropas allgemein verbreitet; sie war laut Beweis des Denkmalmaterials auch der ungarischen Goldschmieden gut bekannt.³² In einzelnen Fällen kam sie auch bei Töpfermeistern von Westdeutschland, Österreich und

von Ungarn zur Anwendung, doch immer in unverzierter Form.³³ Die Walzenbecherform ist — gleichfalls im Laufe des 15. Jahrhunderts, — unter den Töpfererzeugnissen des westlichen Rheingebietes und in Österreich beliebt gewesen.³⁴ Die breite Schüsselform mit senkrechter Wand und flachem Rand, gewöhnlich aus verzinnem Kupfer hergestellt, stellt das im feudalen und bürgerlichen Haushalt allgemein benutzte Becken zum Händewaschen dar, das vornehmlich bei Mahlzeiten gebraucht wurde. Auf diesen Becken kommen häufig die in der Verzierung der in ganz Europa Anklang gefundenen Nürnberger metallenen Schüsseln des 15. Jahrhunderts angewandten verschiedenen ikonographischen Darstellungen des mittelalterlichen Marienkultes vor, und lassen sich mit der Inschrift *ave — maria . . .* unserer beiden Schüsselfragmente gut in Parallele stellen. Schließlich sind die Fußbecher mit nach oben gebogenen Griffen die in Ton gearbeiteten Varianten der in Süddeutschland und in Österreich aufgefundenen „Kopf“-Form; das originale Musterbild war im 13.—16. Jahrhundert gleicherweise häufig in der reich geschmückten Goldschmiedearbeit wie auch einfach aus Holz gedrechselt; aus Steinzeug wurde sie auch von den Siegburger Töpfern des 15. Jahrhunderts angefertigt. Die der Form der Fußbecher von Buda am nächsten stehenden deutschen „Kopf“-Formen stammen aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts.³⁵ Die Vorbilder der für die erste und zweite Gruppe der Budaer Prunkkeramik typischen plastischen Erdbeer- und Dornenverzierungen kommen im 15. Jahrhundert auf den Steinzeugbechern von Dreihausen und Siegburg,³⁶ ferner auf den Erzeugnissen von einigen österreichischen und böhmischen Töpferwerkstätten häufig vor. Die andere Verzierungsweise, die Anwendung der eingestempelten Muster ist in dieser Form in der mittelalterlichen Töpferei äußerst selten. Unseres Wissens macht davon im Laufe des 15. Jahrhunderts bloß eine einzige Werkstatt — Dreihausen — Gebrauch, benutzt jedoch nur zweierlei Mustern und von ganz anderem Charakter. Wie es auch aus dem oben Gesagten hervorgeht, sind im Zustandekommen dieser neuen keramischen Gruppe im Hinblick auf die Formen, wie auch hinsichtlich der Verzierung sehr verschiedene Einflüsse verschmolzen. Es ist anzunehmen, daß jene Töpfermeister, die an dem Zustandekommen dieser keramischen Gruppe beteiligt waren, sich in Buda betätigten, kommen doch die Steinzeugbecher von Dreihausen und Siegburg, die vom Gesichtspunkt der Einwirkungen ausschlaggebend sind seit Anfang des Jahrhunderts in Buda bereits häufig vor und waren — wie es das Fundmaterial bezeugt — auch zur Zeit des Königs Matthias in Gebrauch. Welch hohe Entwicklungsstufe unsere Meister erreicht haben, bezeugt, daß sie

nie eine reine Nachahmung des Musters bestrebt haben und auf diese Weise sich eine solche Keramik entfaltet hat, die — wie wir sehen werden — auch alle neuere Wirkungen sich zu eigen gemacht gleichzeitig zum Ausgangspunkt der ungarischen Prunkkeramik des 16. Jahrhunderts geworden ist.

Nicht allein im Burgpalast von Buda — im bisher größten Fundort der vorgeführten Gruppe — sondern auch andernorts tauchten Prunkgefäße der Gruppe I und II auf. Unter den Fundobjekten des Matthias-Schlusses in Visegrád sind bisher drei Exemplare der ersten Gruppe bekannt, darunter die Bruchstücke eines grün glasierten Bechers und die einer weissen, unglasierten Schüssel³⁷ (Abb. 59).

Aus dem königlichen Schloß von Pomáz kam ein anderer grün glasierter Becher (Abb. 60) ans Tageslicht, ferner ein außen grünes, innen gelb glasiertes Bruchstück unter den Funden der Nógráder Burg³⁸ (Abb. 61). Zahlreiche Bruchstücke sind auch im Fundmaterial des erzbischöflichen Palastes von Esztergom vorzufinden.³⁹

Gleichfalls in die erste Gruppe ist auch die in der Burg von Fülek (Filakovo) zum Vorschein gekommene,⁴⁰ am Rand und im Innern verzierte, grün glasierte Schüssel zu stellen. Außer den obigen ist uns auch das Bruchstück eines Prunkbechers aus der Burg von Csorbakó bekannt, das mit plastischen Erdbeeren und Warzen verzierte grünglasierte Stück konnte jedoch auf Grund seiner Tonmasse und seiner ungliederten Randform bereits auch in einer anderen Werkstatt angefertigt worden sein.⁴¹

Die Verbreitung der Budaer Prunkgefäße war vielerorts auch auf die Erzeugnisse der Töpfermeister der Provinz von Einfluß. Die bisher bekannten Stücke zeigen, daß ihre Aufmerksamkeit in erster Linie die neuartige Stempelverzierung erregt hat, mit der Anwendung der Glasur waren sie jedoch noch nicht im reinen. Sie übernahmen zum Teil auch die Budaer Gefäßformen (Becher, Schüsseln mit ausladender Wand), und verzichteten bloß auf die Nachahmung der sie fremd anmutenden gehenkelten Fußbecher. Die im Museum von Szombathely aufbewahrten zwei Becher dürften Arbeiten von westtransdanubischen Meistern sein.⁴² Am einen Exemplar ist, wie bei denen von Buda, die ganze Oberfläche verziert (Abb. 62), am anderen sind die Muster bereits in dreieckigen Feldern untergebracht (Abb. 63). Die beiden aus rot gebranntem Ton angefertigten Prunkgefäße dürften Erzeugnisse einer transdanubischen Werkstatt gewesen sein. Das eine Stück, das mit der Schüsselform der zweiten Gruppe von Buda verwandt ist, kam in Győr zum Vorschein; die einfache Stempelverzierung ist nur am flachen Rand angebracht, auf der Innenseite der Schüssel läuft ringsum ein mit Kamm eingeritztes Wel-

lenband.⁴³ Das andere Stück — von dem nahegelegenen Fundort Kóny — ist eine in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts häufige Becherform; die eingestempelten Muster sind auch bei diesem in Dreiecken angeordnet, ihr Standring ist gezackt (Abb. 64). Schließlich ist noch das in Ivánca zutage geförderte gelbe Schüsselbruchstück zu erwähnen, bei dem wiederum die Innenseite verziert ist (Abb. 65).⁴⁴

Die wenigen bisher bekannten Exemplare, deren Entstehungszeit wir an das Ende des 15. Jahrhunderts setzen können, weisen darauf hin, daß die Meister in der Provinz an manchen Orten die entwickeltere Anwendungsweise der Verzierung ziemlich rasch erkannt haben. (Die Anwendung von wenigeren Stempeln in gebundeneren Mustern ist gefälliger.) Im Laufe des 16. Jahrhunderts — als die Glasurtechnik stärker aufkam — stellten diese die Wurzeln dar, aus denen sich eine der schönsten Gruppe der Erzeugnisse der ungarischen Töpfer entfaltete.

Österreichische Töpferware im 15. Jahrhundert in Buda

Die Einfuhr der österreichischen Töpferware hält im Budaer Burgpalast auch im 15. Jahrhundert an. Hinsichtlich der Form tritt eine gewisse Vereinfachung ein, weil die importierten Gefäße fast ausschließlich Töpfe sind. Die ungarische Töpferei hat sich bereits so weit entwickelt, daß sie jede Nachfrage in allen

Gefäßformen zufriedenstellen konnte und sich für Österreich allein der Handel mit den, ihrer Haltbarkeit halber gesuchten Kochtöpfen ausgezahlt hat. Der Form nach sind es kaum gebauchte Gefäße mit senkrechter Wand, mit ausladendem, abgerundetem Rand, der gewöhnlich dicker ist als der der früheren Gefäße. Ihre Form war auch noch im nächsten Jahrhundert üblich. In der Regel wurden sie auch zu dieser Zeit nur reduziert gebrannt, doch kommen die mit Graphit gemengten Gefäße in verhältnismäßig höherer Zahl vor als früher. Neben der Wiener Werkstattmarke (Marke Nr. 40) sind häufig auch Erzeugnisse aus Tulln anzutreffen (Marke Nr. 44, 46/1); es kommen auch unbekannte Werkstätte vor (Marken Nr. 66/1, 71, 81/2).

Die im Palast tätige Metallkunstwerkstätte benutzt auch in diesem Jahrhundert österreichische Schmelztiegel: diese sind alle mit Graphit gemischt und tragen am Boden das Zeichen Tulln (Marke Nr. 44 und ihre Varianten von kleinerem Maße), in einem Falle vielleicht mit der Wiener Meistermarke. Ein Teil der in unserer früheren Zusammenstellung vorkommenden Werkstattmarken kann, außer den hier aufgezählten, gleichfalls in dieses Jahrhundert gehören;⁴⁶ da diese jedoch in solchen Schichten vorgekommen sind, wo die Funde aus dem 15. Jahrhundert sich bereits mit dem türkenzeitlichen Material vermischt sind, ist von chronologischem Gesichtspunkt ihre Lage nicht sicher.